

M. Irod. O.

12311.

30.

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

30.

GREGUSS ÁGOST

ÍRÓI ARCKÉPEK

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György: A törvénynek útja.** Tudós társaság. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgymnázium* 1929/30. évi VIII. osztálya.
2. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgymnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
3. **Benyák Bernát: Joas.** (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyestanítórendi kath. gimnázium*.
4. **Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék.** Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Váradyn Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verböczi István-reálgymnázium*.
5. **Károlyi Gáspár: Két könyv ...** Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium*.
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** Fordította s tanítványaival sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium*.
7. **Péterfy Jenő zenekritikái.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgymnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
8. **Édes Gergely: Eredeti oktató mesék.** Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának* 1931/32. évi VIII. A. osztálya.
9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások** c. gyűjteményéből. Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.
10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László*. A Kazinczy-centenáriumra kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda*.
11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál himnusza.** Sajtó alá rendezte dr. *Tordai Ányos* igazgató. Kiadta a *Ciszterci Rend bajai III. Béla-reálgymnáziuma*.

1046091 3

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

XXX. SZÁM.

GREGUSS ÁGOST

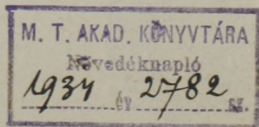
ÍRÓI ARCKÉPEK

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

NÉGYESY LÁSZLÓ
EMLÉKEZETÉNEK

[illegible]

Representing

BEVEZETŐ.

A budapesti Pázmány Péter-egyetem Esztétikai Gyűjteményében az íróasztal fölött függ Greguss Ágost arcképe. El-elnézem ezt a finom metszésű, elegáns arcot: vajjon mit árul el magáról annak, akinek nem volt módja őt személyében ismerni? Vonásai nem vallanak magyarrá; ha nem ismernők származását, franciának gondolhatnók. Homlokán az értelem fénye, szeméből sugárzik a jóság, tartásán valami könnyedség, az egész arcon férfiúnál szokatlan báj: a kép bizonyára művészeleket rejt, festőt vagy még inkább zenészt.

Erre az eredményre jutottunk az „észnek mesterségé”-vel, ahogyan Dugonics András jó magyar kifejezéssel a speculatiót nevezte. Mit szól hozzá a valóságra építő pozitivizmus? Milyen lelki kép rajzolódik elénk Gregussról azokból a bizonyságokból, amelyek hívebben tükrözik valóját, mint a festő művészete, milyennek mutatják az embert írásai, az alább olvasható irodalmi dolgozatok?

Ez a Greguss, az írásain keresztülvilágító,

egészen más, mint aki a falról néz le reánk. Ez először is magyar, lelke mélyéig az. Minden írása a nemzetnek tett szolgálat. Fölidézi sorban a magyar irodalom nagyjait Pázmánytól Vörösmartyig, közben a kisebb egyéniségeket is, pillanatfölvételt készít róluk. Nem a tudós alaposságával dolgozik, hanem a hazafi lelkesedésével, nem hü, hanem szép képeket ad irodalmunk multjáról: meg akarja mutatni, milyen kincsekkel ajándékozta meg a sors nemzetét. Rajongó szeretete még ítéletét is megvesztegeti: mint Kazinczy és Toldy utóda, ő is „istenfi“-t látott minden magyar íróban.

De nem is könnyed és bájos az író Greguss. Ellenkezőleg, kissé száraz és igen súlyos. Az irodalomtörténetnek színesebb, költőibb területről szívesen átcsap a kultúrpolitika és kultúretika problémákkal terhes vidékére, komoly fejtegetéseket sző az irodalmi méltatásba, vizsgálva, mi az igazi műveltség és az igazi hazafiúság követelménye. S a súlyos gondolatok nehéz vértzetbe öltöznek: hosszú mondatok egymásba kapaszkodó elemekkel, kimért, logikailag kiegyensúlyozott szerkezetek, sűrűn használt s a nyelvújítás szellemében készített mester-műszók, inkább tudományos, mint irodalmi stílus.

Végül a művész helyett tanítót, nemzetnevelőt találunk. Greguss minden sorával oktatni

akar, a jóra nevelni. Egyfelől fogékonnyá kívánja tenni olvasóit a szép, a magyar szép iránt, megszerettetni velük nyilvánulásait, másfelől rá akarja szorítani nemzeti kötelességeik teljesítésére. A legfontosabb az ő szemében a magyar irodalom ápolása és pártolása. Valamint Horatius, ő is nemcsak nappalra, hanem éjjelre is könyvet adna honfitársai kezébe: az olvasóknak, hogy élvezzék a magyar irodalmat, az íróknak, hogy tanuljanak belőle.

Itt a két Greguss-kép. Melyik az igazi, nem kétes; az sem, melyik az értékeesebb. Az meg éppen bizonyos, hogy Greguss hitének és lelkesedésének ereje fölkelte bennünk a tisztelet érzését.

Császár Elemér.

GREGUSS ÁGOST.

(1825—1882.)

„Emberszeretet a pont, ahonnan,
emberboldogság a pont, hová indu-
lok. Az emberek között pedig legis-
legelőször boldoguljanak a magya-
rok.“ *Greguss Ágost.*

A fiatal, alig húszéves Greguss, a későbbi kiváló esztétikus írja e sorokat abban a kis kötetben, amellyel legelőször lép hazájában a nyilvánosság elé;¹ s e néhány sor jellemzi legjobban egész pályafutását.

Szívvel és ésszel, tollal és tettel küzd eszméi valósulásáért Magyarország ama kietlen korszakában is, amidőn legjobbaink félrevonultak, abban a szomorú korszakban, amidőn legjobbaink is a „non cogito, ergo non sum“ senyvesztő letargiájában szunnyadtak. A nemzet apatikus, a „minden hiábavaló volt“ bénítóan kínzó hangulata nehezedik közéletünkre. Vajjon kire támaszkodják, ki lesz segítségére a magyarság boldogulásáért küzdő Gregussnak?

Nem jönnek segítségére az élők, de a nemzetét féltő hazafi nem csügged. Segítségül hívja, halottaikból feltámasztja azokat, akik

mindig — minden korban és időben — a legtüzesebben szerették a magyar hazát: a magyar eszme, a magyar szabadság költőit és íróit. Így jelennek meg az 1853—1855. években a Pesti Napló hasábjain a „Jeles íróink csarnoka“ rovatában amaz írói arcképek, amelyek e kötet tartalmát adják.²

Az irodalomtörténet tudománya mind exaktabbá lesz; az utolsó évtizedek nem egy homályos kérdésre vetettek világot és valószínű, hogy ezirányban a jövőtől még többet várhatunk. Mégis teljes egészükben közöljük Greguss cikkeit, bár tudjuk, egyik — irodalomtörténeti nézőpontból tekintve — ma már elavult, másik nem teljesen önálló. Az adatok itt-ott elavultak, de a jellemzések valamennyiében elénk világít Greguss tiszta, nemes lelke, amely — az általános emberi — fenséges eszméiért, mindenekelőtt a magyar nemzeti lét fenntartásáért küzd teljes erejével.

A szabadságharc leveretése után Greguss bujdosott, majd elfogják s fogságot szenved. Erős magyar érzése jutalmául tekinthetjük, hogy még ekkor is szólhat nemzetéhez. Első esztétikai munkáját, „A szépirodalom alapvonalai“-t, a Kisfaludy Társaság már 1846-ban elfogadta kiadás végett, „s az első magyar könyv, mely 1849 októberében, a nagy katasztrofá után megjelent, e munka volt“.³

Greguss jellemének egyik főalapvonása, tetterejének kiapadhatatlan forrása — optimizmus; az összhang érzése a második. Optimizmus és harmónia — a szép, jó és igaz egybeforrása — nemcsak műveinek elvont eszméi; saját élete ez eszmék eleven hordozója.

Greguss energikus idealista. Hisz, törhetetlenül hisz eszméi megvalósulásában s ezért gyűlöl minden beteges, tetterőt lankasztó, meddő fájdalmat a művészetben is. „Gyönyörködjenek — mondja Greguss — bár sokan világfájdalmas költeményekben, melyek, ha nagy költőtől erednek, bizonyos tekintetben nagyszerűek lehetnek, én határozott ellenszenvvel viseltetem minden mű iránt, mely csak fájdalom, minden ellensúly nélkül. Ez ellenszenv nem lehet szeszély, mert elven alapszik. Én hiszem, a költői igazság, a művészeti összhang okvetlenül megkívánja a fájdalom ellensúlyát, ha csak egy üdítő vonásban is, de legszebben valamely diadalmas nagy eszmében. Ez eszme lehet más fájdalomba is — az ellensúlyozandó fájdalomnál erősb, s hozzá képest cselekvő jellemű, nem lankasztó, de ébresztő fájdalomba berejtve. Képezheti olykor az ellensúlyt maga a tárgyalási mód, kiváltképen a humoros tárgyalás. Elvet, teljes érvényű elvet fejez ki a német költő mondása: »Heiter ist die Kunst.«⁴ A művészet sohasem

lehet »derűre ború« vagy borúra ború — de mindig »borúra derű« vagy derűre még nagyobb derű.“⁵

Greguss hisz az emberiség nagyszerű harmóniájának lehetőségében, de nem zárkozhatik el és nem is zárkozik el — a jelen áldatlan valóságától sem. A harmónia, az összhang — úgy érzi — a természetes, egészséges állapot, ahol hiányzik — ott kóros elemek hatnak bomlasztólag. Keresi a bomlasztó elemeket s korunk betegségének, az áldatlan diszharmóniának, mintegy diagnózisát adja „Remete“ című költeményében.⁶

„Keresé, de nem lelé emberek között az embert,
S a csalódás bánatával
Szent magányban zárkózott el,
Önmagában keresendő,
A mit ott kinn nem talált...

Az idő múlik, a remete aggá lesz, mire megtalálja, amit keresett:

Erti most az embereknek
Harckezesztő gerjedelmét,
Tudja, hogy erény, igazság,
Szeretet s üdv csak azért nem
Honosulnak meg e földön,
Mert az ember milliói
Hajtva dőre szenvedélytől,
Egy a másra törve üzik
Azt a boldogság-ígérő

S vést hozó négy csalfa tündért:
 Kineset, kéjet, hírt, hatalmat.
 Tudja, hogy e négy gonosz rém
 Kábító hívsága nélkül
 Vége lenné háborúnak
 S béke költöznék a földre..."

Az emberiség története örök küzdelem a szabadságért, örök küzdelem a zsarnokság ellen. Az emberiség e küzdelmében nagyot haladt; a külső rabság megszűnt. Ma csaknem minden ember szabadnak születik.

De az ember zsarnokai még nem vesztek ki. A lélek zsarnokai ellen indul meg az emberiség legújabb — féltő — leghosszantartóbb küzdelme. Mások a zsarnokok, megváltozott a harc tere, meg kell változniok az eszközöknek is.

A nagy lelkeknek, az „emberi boldogságot érlelő sugaraknak“⁷ kell megolvasztaniok Greguss négy csalfa tündére fagyát, hogy az *Ember* elérkezhessek természetes állapotához, az ismeretlen nagyságokat és szépségeket magába rejtő örök harmóniához — *e földön*.

Greguss lelke is ily sugár. Fogadjuk e sugarat, mely munkáiból reánk tűz — olvassuk munkáit —, szeretettel.

M. K.

¹ A „Futár“ (Szarvas, 1847) előszavában. Az „Ungarische Volkslieder“-t (1846) és a „Villanykák“-at (1847) Lipcsében adta ki.

² A Pesti Napló „Jeles íróink csarnoka“ rovatában Toldy, Kemény, Erdélyi, Ipolyi s mások is írtak néhány cikket, de az írói arcképek túlnyomó része és különösen hazafiasságra buzdító cikkei Greguss tollából eredtek.

³ Gyulai Pál: „Greguss Ágostról“ 1882 december 14. (Kisfaludy Társaság évlapjai. Új folyam. XVIII.)

⁴ Schiller „Wallensteins Lager“ prológusának utolsó sora: „Ernst ist das Leben, heiter is die Kunst.“

⁵ L. Pesti Napló, 1856. — Arany János kisebb költeményei. Pest, 1856. (Bírálat.)

⁶ Greguss Ágost versei. (Budapest, 1882.) 35. l.

⁷ Petőfi: „Az apostol.“

ÍRÓI ARCKÉPEK.

BAJZA.

A Pesti Napló 984. számbeli vezércikkben községi könyvtárak felállítását sürgetvén, megígértük, hogy időről időre jeles íróink műveire fogjuk olvasóink figyelmét irányozni oly célból, hogy a mindent elmosó időfolyam árjaiból koronkint felmutassuk azon kincseket, melyeket nekünk nemcsak mint magyaroknak, de még inkább mint a közmíveltség jogszerű részeseinek, minden áron megőriznünk és fenn-tartanunk kell, ha nem akarjuk, hogy velök együtt a tolongó ár bennünket is elborítson, eltemessen.

Az első cikket Bajzának szenteljük.

Bajzának, nem azért, mintha őt tartanók író-jeleseink elsejének (jóllehet a kritika terén eddigelé mindenestre őt illeti az elsőség); de részint azért, mert „összegyűjtött munkái”¹ két kötetének legújabbban leszállított áron hirdetett kiadása erre nézve kedvező alkalmul szolgál, részint pedig azért, mert a derék férfi, a sorsnak oly csapása által lévén lesujtva, mely szellemi halállal párosítja az anyagi életet, s mely szenvedő lelkét ugyanazon kórba ejté, mi Széchenyinkét dúlta fel, — teljesen

képtelenné lőn, akár hazájának, akár övéinek szolgálni, s így mi, kik még élvezzük az Isten legszebb adományát, azt, mely bennünket valóban emberekké tesz, nemcsak hazánk s általában a terjesztendő közmíveltség irányában tartozunk teljesíteni polgári kötelességünket, hanem egyszersmind emberbaráti tartozásinkat is a tehetetlenségre jutott irodalmi bajnok családja iránt, ki eddig oly fáradságtalan buzgalommal teljesíté magáéit mindnyájunk irányában.

Ő, míg teheté, milliókkal felérő szellemi kincseket áldozott a haza oltárára; mi, kik tehetjük, a néhány fillért könnyen áldozatul hozhatjuk munkáiért.

Áldozatul? — Az ember akkor áldoz, ha magánérdekéről mások jóléte miatt lemond... És mi? vajjon áldozatot hozunk-e, ha két forint árán megvesszük Bajza munkáit? Furcsa áldozat, midőn az áldozóé a világos nyereség.

Megvalljuk, pusztá emberszeretetből. magunkra nem vállalnók Bajza munkáinak ajánlását, ha ez utóbbiak magokban véve is gazonra nem kárpótolnák a vevőt; pusztá emberszeretetből legfeljebb azt tennők, hogy önkéntes adakozásokra szólítanak fel hazánk fiait a szerencsétlen férfi sorsának enyhítésére. De ilyesmire itt nincs szükség, Bajza munkái, harmincéves munkálat eredményei, oly kincset képeznek, melyet minden magyarnak, ki csinos ruhára és dohányra költhet, meg kell szerezni.

Vagy hosszasan elsoroljuk-e Bajza érdemeit? Oly rövid emlékezetűek volnánk, hogy már a történetíróhoz kelljen folyamodnunk, ha tudni akarjuk, ki volt Bajza? és mit tett szellemi újjászületésünk nagy művében?

Szabad-e felednünk, hogy Bajza, míg egy-résről tevékenyen közremunkált az irodalomnak majd minden ágaiban s annak legjelesbjei társaságában, míg mint egyik főtényező működött a korszakot képező magyar tudós társaság szervezése körül, más részről már jókor azon volt, hogy az irodalmat megtisztítsa minden selejttestől, a közönség ízlését nemesítse és méltó tárgyak felé fordítsa. Ő volt az, ki tényezőleg eleinte a Kisfaludy Károly megindította Aurórát annak halála után szerkesztette, bírálólág pedig a Kritikai lapok füzeteit adta ki, míg végre az Athenaeumban — tudományművészeti szempontból nézve a legjobb magyar folyóiratban — mindkét célját egyesítve igyekvék megközelíteni.

Gazdag ismeret, tájékozott ítélet, s rendkívüli elmeél jellemzi minden munkáját. Stilisztikai tekintetben alig van író, ki vele mérkőzhetnék.

És mindezekhez járul még a kedves költő.

Lessing, a legnagyobb német ítéssz, írt szintén verseket, hanem ezekből mindenütt kirí a boncoló tehetség (minélfogva élversei s vígjátékai úgyszólván egyetlenül sikerültek), de Bajza költeményeiben senki sem ismer reá a higgadt bírálóra. Némelyek ugyan azt állítják

jelenleg, hogy Bajza is — mint kortársainak legtöbbje — inkább szónok a költészetben, valamint sok hazánkfia költő volt a szónoklatban; azon állítást azonban könnyű megcáfolnunk, ha csak egy-két dalára, néhol csak egy-két sorára is figyelmeztetünk, melyeknek tiszta, keveretlen lantos ömlete félreismerhetlenül költőnek, valódi költőnek bizonyítja őt.

Egyéb-e a költemény, mint a prózailag — tehát szónoklatban is — kifejezhetetlennek szép (mert összhangos és találó) kifejezése? Csak néhány vers címét jegyezzük ide, melyektől a költőiséget semmikép sem tagadhatni meg: *Esthajnal* (5), *A száműzött* (33), *Az eltűnt ifjúkor* (38), *A violához* (66), *Sajkadal* (103), *Isten hozzád* (109), *Őszidal* (147), *Jó éjszakát* (156). Az igaz, hogy mindezek nem oly hányd el, vedd el rímelékek, minőkkel költészeti keretünk mostanlag egészen elgyomosodott s divatos zengedezőink szerencsétlenségére mindegyikben eszme is van... Vagy talán éppen ezért ne legyenek költemények? De úgy hisszük, nagyon felesleges bizonyíthatnunk, hogy a nap — világít, és bizony csaknem nevetségesnek látszik Bajza költőiségét akarni megmutatni.

Könyv nélkül tudjátok Bajza dalait, gyakran eléneklitek esti magányotokban, vagy vidám körben; beszéljeiben is gyönyörködtek; történeti cikkeit is élvezettel olvastátok; sőt merjük állítani, komolyabb értekezései, kritikái sem voltak ínyetek ellen, — s mindezt

szívesen újra meg újra kedvetek telnék megolvasni... Ugyebár, ha kölcsön adná valaki a könyvet?

Mondjuk ki habozás nélkül: a magyarban megvan azon kisvárosi vonás, hogy ő szeret olvasni, de nem szeret pénzt adni az olvasmányért; ha pedig vesz is könyvet, inkább idegent vesz, mint magyart. Már az is sok, ha újságot tart. Pedig ruhára — sok fölösleges darabra is — telik a pénzből; nem különben telik fényes lakomákra s még ennél rosszabbra is. És könyvre nem telnék?

Ha a magyar ember beül a vendéglőbe, s a német pincér megcsalja őt a számadásnál, ő a világért sem szólna, de némán megfizeti a kivetett sarcot, pedig egy szemtelen pincért megszegyeníteni bizony sohasem szégyen. Ha szót teszek, gondolja magában, ez egy-két krajcárért, úgy szennyos zsugorinak, vagy — mint mondani szokás magyarul — schmutzignak fognak tartani. És nem szennyos zsugoriság-e, ha könyvre nem akarunk egy-két krajcárt adni? Pedig azon krajcárokból is, melyeket a pincérek amúgy per nefas elszednek tőlünk, évenként elég könyvet lehetne vásárolni.

Szabaduljunk az előítéletektől. Az író is — ha szorosan vesszük — csak oly ember, mint más. Neki is, ha becsületesen akar élni, munkája után kell élni. Ha pedig mi szó és ellenmondás nélkül megfizetjük a szabót, az asztalost, a kőművest, kik számunkra dolgoztak,

miért ne fizessük meg éppen az író, ha munkáit olvassuk?

De bocsánat e kitérésért. Forduljunk vissza Bajzához.

Bajzát irodalmi állására nézve úgy tekinthetni, mint a két utolsó évtized szigorú ellenőré. Hogy kibontakoztunk a régi hitregés korszerűtlenségből, hogy annyira-amennyire mentek maradtunk a felületes és nyegle irodalomcsinálástól, hogy végre ízlésünk némi állapotodottságra és önállásra vergődhetett: nagy részben az ő tollának köszönhetjük. Ő felvilágítá a mögötte bezáruló, fel az előtte megnyíló korszakot, s az ő munkáinak ismerete annál inkább elkerülhetlen, ha irodalmunk eddigi fejlemének rúgóit, vagy jobban mondva, szervezetét belátni akarjuk.

Összegyűjtött munkái, melyek most két kötetben és leszállított áron kaphatók, erre nézve kulcsul szolgálhatnak. Ezen szemelvény nem összes, de válogatott munkáit tartalmazza, de mégis képesít mindenkit, hogy Bajzát irodalmi becsében felfoghassa. Benne vannak e gyűjteményben először versei (I, 3—210); aztán két beszéye, *Ottília* és a *Hableány*² (I, 211—276); továbbá történelmi cikkeiből öt, ú. m. *Coriolán*, *Kohári István*, *Chatam Vilmos*, a *Telekiek* és *Eudoxia* (I, 277—372 és II, 3—120);³ széptani munkái közül *Az epigramma teóriája* és értekezése *A regény-költészettről* (II, 121—264).⁴ Befejezik a gyűjteményt, „Vegyesek“ címe alatt, a következő, még most is

többsnyire korszerű és tanulságos cikkek; *Nyelvünk műveléséről* (II, 267—278);⁵ *Lessing* (II, 279—285);⁶ *A folyóiratok fény- és árnyékdoldalai*, bevezetésül az Athenaeumhoz (II, 286—298);⁷ *Schröder* (II, 299—304);⁸ *Szózat a pesti magyar színház ügyében* (II, 305—375);⁹ *Megyeri Károly* (II, 376—378).¹⁰

Kevés könyvet ismerünk, mely képesebb volna hazánk fiait annyi nemes érzelemre, oly tiszta belátásra gerjeszteni s az igazi műveltség útján biztossággal vezérteni, mint Bajza munkáinak említett szemelvénye; s ennél fogva az indítványoztuk községi könyvtárak s még ezek létesülnének, az egyes magánosok könyvtárai alig tehetnek szert egyhamar becsesebb kiegészítőre, mint ezen tartalomdús két kötet. Midőn tehát igénytelen sorainkkal a jeles honfi emlékezetét igyekszünk a magyar honfiak lelkében felüdíteni, nem mulaszthatjuk el, figyelemeket újra meg újra Bajza összegyűjtött munkáira irányozni. Legyünk méltányosak a méltánylandók iránt, ez által leszünk méltányosakká s teszünk azokká másokat is magunk iránt, s ha Bajzára gondolunk, ne feledjük, hogy ő is — miként ő maga mondá Megyeriről — „egyik lelkes hirdetője volt a magyar igének, ki ébren vala már, mikor még mások aluvának, ki küzdött sok fáradsággal a nyelv dicsőségeért s ki önérzettel mondhatná el, ha szólnia még szabad volna: nem minden szerencse nélkül!“ Sőt mondhatjuk, a legnagyobb szerencsével mindnyájunkra nézve,

ha egyébiránt e szerencsét — vakon saját érdekeink iránt — magunk nem taszítjuk el magunktól!

Bajza József (1804—1858)

Pesti Napló 1853 július 16. (1005. szám.)

¹ Bajza összegyűjtött munkái. I—II. Pest, 1851. Bizományban Emich Gusztávnál.

² Ottilia. 1832. Rege a habléányról. 1833.

³ Coriolán s a háborgó Róma. 1833. Gróf Kohári István. 1831. Chatam Vilmos. 1829. A Telekiek tudományos hatása. 1843. Eudoxia császárné. 1844.

⁴ Az epigramm teóriája. 1827. A regény-költészetről. 1833.

⁵ Nyelvünk műveléséről. 1843.

⁶ Lessing. 1830.

⁷ A folyóiratok fény- és árnyékoldalai. 1836.

⁸ Schröder. 1830. Schröder Friedrich Ludwig (1744—1816) kiváló német színész és színműíró.

⁹ Szózat a pesti magyar színház ügyében. 1839.

¹⁰ Megyeri Károly. 1842.

BERZSENYI.

Tizenhét éve mult, hogy Berzsenyi lánglelke búcsút vőn a földi világtól, s nemes szelleme csak hátrahagyott műveiben nyilatkozik a hazának.

Szokássá vált Berzsenyit a *magyar Horatius*nak nevezni, s ő maga megvallja, hogy tanulmányait főleg a római költő és Matthisson¹ munkáiból merítette. Nézetünk szerint *Berzsenyi* felülmúlja *Horatiust* érzelmes ke-

délyével, *Matthissont* gondolatbani gazdagságával; hasonlít az előbbihez a gondolatok tömör előadásában; az utóbbihoz kellemes mélaságában. Kölcsey azon híres és vizsályt okozó recensióban* Daykával és Kisfaludy Sándorral állítja Berzsenyit egy sorba, s az utóbbinak költői jellemét helyesen határozza meg, midőn azt mondja, hogy Berzsenyi sohasem a tárgytól veszi lelkesedését, hanem önmagától, s minden szó, minden gondolat önmagából ömlik ki.

Ezen jellem teszi Berzsenyit nem csupán jeles lantos költővé, hanem egyszersmind magyarrá is. Horatius, a római, a csendes szemlélkezés embere volt, magas műveltségű udvaronc, ki vidám elfogulatlanságban tanít élvezni, s mind magunk, mind mások hibáit kinevetni. *Matthisson*, a német, lágy a szétolvadásig, szép lélek, de ingatag világnézettel. Az elsőben hiányzik a hév, a másodikban az összponztosító észerő, mindkettőben a lelkesedés. A lelkesedés, Berzsenyi költői eleme, oly lényegesen különbözteti meg őt az említettektől, hogy valóban nem látjuk okát, miért csatoljuk nevéhez melléknév gyanánt azon két költő nevét.

A lelkesedés költészete — az óda. Berzsenyi a magyar óda-költő; kiválólag. Utól nem ért erővel zeng ő az Istenhez, emberiséghez és nemzetéhez, s míg nemzete meg nem feledke-

* Tudományos Gyűjtemény, 1817. Hetedik kötet, 96—105. lap.

zik a mennydörgő szavakról, melyekben költője neki szemére veti romlásnak indultát, addig hajdanából még mindig fejlődhetik számára üdv; mert a nemzet, mely egykor hősi leg volt nagy, ma hivatva van, hogy a béke munkálataiban legyen kitűnővé.

Igaz ugyan, hogy a görög mérték, melybe a niklai lantos² kiválólag szerette szedni költeményeit s mely — habár könnyebben alkalmazható a magyar nyelvre, mint bármely másra — mégis nem látszik teljesen összehangozni nyelvünk szellemével, kivetkezteti némileg verseit a magyar jellemből, mely pedig ezeknek lételemét alkotja. Berzsenyi csak magyar költő, éppen úgy, mint Kisfaludy Sándor, de római modorban.

Tudjuk, hogy Berzsenyit apja korán lelkesedett szeretetre indítá a régiek iránt. A klaszikus világ hőseinek képe mélyen vésődött az ifjú lelkébe, s innen magyarázható, hogy egyediségében a magyarság, hogy úgy mondjuk, összeforrott a rómaisággal. Mindenesetre lehetlent kívánnánk, azt óhajtva, bár Berzsenyink kiválasztotta legyen magyar magvát a római héjből; sőt rosszat is kívánnánk magunknak, mert egyedisége e két elem összeolvadása által oly szeretetreméltó, hogy aligha nem szenved csonkulást, ha belőle kifeslik. S a római és magyar elem közt sokkal nagyobb is a rokonság, mint első pillanatra gondolnók. A honszeretet szenvedélye a régiek közt kivált a rómaiaknál feltalálható. Érezték teljes mér-

tékben Berzsenyi szent magyarságát azon magasztos lelkű honfiak, kiket a „magyar Helicon“³ korából e század elején Berzsenyi barátinak ismerünk s kik közül csak Festetichet és Széchenyit akarjuk említeni; érezték a költői hatalmat, mely karöltve áldozatkész polgárok tetterejével, csodákat mível a nép emelésében.

Berzsenyi, midőn egyes barátihoz intézi lelkes szózatát, az egész haza minden fiához szól, és szavait nemcsak százada, hanem a legkésőbb ivadék is hivatva van örök buzdítás-képen meghallgatni. Egyik ismertető jele a lángelmének, hogy nyilatkozásai egyiránt illetik közvetlen korát és környezetét, valamint behatnak a tér és idő távolaiiba. Lelkes barátja, gróf Festetich György fiához, Lászlóhoz intézte Berzsenyi az ismeretes sorokat:

„A nagyra termett áldozatokban él.
Felmúlja bézárt léte határait
A századok bús omladékin
Állva marad, s az örök tünésnek

Fennyen parancsol, s megtöri a halált.
Köz lelkeket fojt a buta semmiség
A Tartarusz mély tengerébe
S hírüket és nevüket kitörli.“

Hanem ezen sorok is éppen úgy szólanak mindnyájunknak, akárkik legyünk, mint azon két hatalmas óda, melyek a magyarokhoz⁴ címezvék s melyekben a nemzetiség lángszerelmével a legtájékozottabb emberiségi nézpont

egyessel, — mi mellett nem is akarjuk említeni, jelenkorunk erkölcsi bomlottsága, s az események zivataros jelleme még közelebbről enged párvonalt húzhatnunk az ötven éves időköz végletei közt.

Berzsényi vigaszt és erőt csepegtet egyszerűsmind a honfi, az ember lelkébe.

Kétségtelen, hogy Berzsényi mint költő, mint néptanár foglal első helyet a magyar jelesek sorában; de ne feledjük költői elsősége mellett sem ritka magántulajdonait a családi életben, sem más irodalmi munkálatait, mely utóbbiak már elvesztették ugyan korszerűségöket, melyekből azonban valamint egyrészről meggyőződünk szorgalmas tanulmányáról (mi a mai nap ugyancsak fehér holló), úgy másrészről még most is nem kevés hasznót meríthetünk. Berzsényinek prózai munkái között legjelentékesebb: szépirodalmi szempontból a *kritikáról* s a *költői harmonistikáról* írt értekezései; gazdasági tekintetben pedig nagy népiismeret- és ügyszeretettel készült röpirve, *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól*. Az utóbbi munkában, mely 1833-ból való, egyenként tárgyalvák a néptelenség, a nép és föld célszerűtlen szétozlása, míveletlensége, a rossz gyermeknevelés gazdáinknál, a nép kiképeztetésének elvei, mesterségei és kereskedési hiányok, hamis gazdasági szellem, durva bánás a jobbágyokkal, a falusi épületek, a céltalan szőlőszaporítás, vásárok és henyenapok, végre a hiányos népszervezet.

Lám, még Berzsenyit gazdasági ügyekben is útmutatóul használhatni, s találunk munkái közt olyat is, mely nemcsak Isten ígéjével táplál, de kenyérrel is.

Nagy irodalmi érdekkal bír ezenkívül levelezése, kivált Kazinczyval és Döbrenteivel.

Berzsenyi összes műveit, az elhunynak saját kívánatára s az örökösök beleegyeztével, utólszor Döbrentei Gábor bocsátá közre 1842-ben, kettős kiadásban: az egyik egykötetes, negyedréttben; a másik háromkötetes, nyolcadréttben. Ezen kiadásból, melyet a kiadó különcödései sok tekintetben eltorzítottak, még kaphatók példányok, leszállított áron, két pftért. Benne van Berzsenyi életrajza, versei (magyarázatokkal Döbrenteitől), folyóbeszédei és levelezésének része. Mi úgy hisszük, ezen kiadás elkelése nemsokára egy újabbat fog szükségessé tenni, mely óhajtott volna, hogy derék Toldynk keze alól kerülne közönség elé. Berzsenyi versei egy kis magyar bibliát képeznék, melyet kell, hogy felderítésünk, vigasztalódásunk, erőre buzdulásunk tekintetéből, tetteleg, de főleg lelkileg magunkkal hordozunk, mert a költő saját szavai szerint:

„A ki a műzsát veszi utitársul,
— — — — Kies annak útja.“⁵

Ha magyarjaink egész Berzsenyit könyv nélkül tudnák, mint a görögök Homert és Anakreont, vagy a franciák Bérangert, úgy

nem ajánlanók az olvasóközönség figyelmébe ez alkalommal ismételve munkáit; meg lévén azonban győződve mind arról, hogy nem eléggé ismerik, mind arról, hogy tökéletesen kell ismerniök Berzsenyit, mikép minden mívelt nemzet ismeri vezérköltőit: csak polgári kötelességünket gondoljuk teljesíteni, midőn Berzsenyi emlékét eleveníteni és erősíteni törekszünk.

Az ember általában, és kivált a magyar ember, egyrészt oly hiú, hogy mihelyt jól megy — vagy legalább nem rosszul — dolga, ezt azonnal saját magaviseletének, erélyének hajlandó tulajdonítani, szóval önérdeméül rója fel; másrészt azonban annyira rövidlátó és gyenge, hogy mihelyt bajban forog, azonnal a sors ellen zúgolódik, s eszébe sem jut szerencsétlensége okát önmagában keresnie, mint a szerencsében teszi. Hozzájárul ezen jellembeli fogyatkozáshoz még azon balvélemény, mely összezavarván a társadalom és állam fogalmait, az elsőnek egészségét mindenben az utóbbtól várja, s nem gondolja meg, hogy a kormány bármennyire szíven viselje is a haza jólétének előmozdítását, ezt jobbadán csak negatív úton, azaz minden akadályt elhárítólag teheti, míg viszont a pozitív működés, a jónak tényleges ápolása mindenkor az egyes polgárok kötelessége. Az állam szól, a társadalomnak tennie kell; amaz utat mutat, ennek haladnia kell rajta. Tegyétek szívetekre keze-tetek, s kérdezzétek meg tinmagatokat, nem

titeket illet-e meg mind a jog, mind a kötély, jeleseitek emlékét hálásan őrizni, tanításaikat követni s így bebizonyítani, hogy éppen oly mértékben vagytok méltók az életre, melyben Berzsenyi méltó a halhatatlanságra.

Nézetünk szerint a zsurnalizmus főtiszte a nemesített elvekre fektetett közvéleményt kifejezni, s ha ez a nemtelen és elvekben hiányos közvéleménnyel ellenkezik, ezt tisztítani és jobbra fordítani; ennélfogva mi sohasem fogunk tömjénezní a köröttünk, fájdalom, még mindig nagyon elterjedt indolenciának, melyet állítólag ázsiai származatunkkal szeretünk takargatni, — s egyenesen kimondjuk, hogy a magyar közönség nem tanúsítja jeles írói iránt azon tiszteletet, melyben ezek minden mívelt nemzetnél részesülnek, holott pedig a magyarok nagyon büszkék és helyet igénylenek maguknak a civilizált népek sorában.

Íme Berzsenyi műveinek tíz év előtti kiadása még nem tudott elkelni. Piruljon, ki magát honfinak meri nevezni, s Berzsenyit sem mutathatja fel könyvtárában, hol talán hemzsegnék az érzékek csiklandozására s eszmélet és tetterő elaltatására gyártott regények.

Mi nem óhajtunk egyebet, mint hogy minden tehetősb magyar családapa csak azon műveket szerezzé meg, melyekre a jeles íróink rövid ismertetésének szánt rovatban a közönséget figyelmeztetni fogjuk; s havonkint aligha fogunk két-két írónál többre terjeszkedni.

S ha a tisztelt közönség lépést tart velünk a vásárlásban, úgy neki elég kényelmessé tettük, házánál klasszikusainknak érdem-csarnokot nyitni.

Berzsenyi Dániel (1776—1836).

Pesti Napló 1853 július 31. (1018 szám.)

¹ Matthisson, Friedrich von (1761—1831) német lírikus.

² Nikla. Berzsenyi somogyvármegyei jószágga; ide költözött Kemenesaljáról.

³ A „Keszthelyi Helikon“ Festetich György gróf uradalmi székhelyén, Keszthelyen, 1817—19 között évenként kétszer, Ferenc király születése napján — február 12-én — és a georgikoni vizsgálatok napjaiban — május 20-a körül — költői ünnepélyeket tartott. Az ötödik és utolsó összejövetelük 1819 februárjában volt, minthogy Festetich György — az ünnepélyek lelkes szervezője — ez év április havában meghalt. A „Keszthelyi Helikon“ tagjai voltak: Kisfaludy Sándor, Horváth Ádám, Horvát Endre, Dukai Takács Judit és még néhány jelentéktelenebb író. Az egyik ünnepélyen Berzsenyi is megjelent. (L. ifj. Szinnyei József: Keszthelyi Helikon. 1817—1819. Közérdek. 1875 január 16. (16. sz.)

⁴ Berzsenyi két ódát írt „A magyarokhoz“ címmel. Az egyik, a népszerűbb, kezdősora: „Romlásnak indult hajdan erős magyar!“, a másiké: „Forr a világ bús tengere, oh Magyar!“

⁵ „A ki a múzsát veszi utitársul,

Mint te szép vándor, kies annak útja.“

Török Zsófia grófnőhöz írta, amidőn T. Zs. grófnő Goethe és Schiller verseivel ment Széphalomról Kázmérre.

VÖRÖSMARTY.

Az emberiség egyes korszakainak rendszerint szoktak lenni nagy számmal utó-, kisebb számmal előfutók, kik — ha valóban jelentékes egyediségekké kögülnek — mindenkor a legtisztéletreméltóbb alakok. A történelem az előbbiek közül Aristophanes s az uticai Cato neveit tartotta fenn legfényesebb csillámban; az utóbbiak közül Sokratesét, Danteét, Rousseauét. Mind a két nembeliek sorozatát mind a múlt, mind a jelenkorból több fényes névvel toldhatnók meg, — mit azonban ezúttal csak azért nem teszünk, mert a művelődés ezen utó- és előbajnokain kívül még egy harmadik más-nemű csoportra akarjuk irányozni olvasóink figyelmét, melynek tagjai sem az előbbiekhez, sem az utóbbiakhoz nem tartoznak s társadalmi befolyásuk sok esetben sokkal hatalmasb és biztosb az említettekénél. A Gondviselés ugyanis tetszik magának néha oly egyediségek létrehozásában, melyek mintegy szesz kivonatban és eszményesülten képviselik a nemzetnek, melyből származtak, bizonyos összefüggő, egész korszakát, olykor nem csupán nemzetök, hanem az összes emberiség kor-szellemét.

Más szóval, hogy egész gondolatunkat röviden kifejezzük: vannak a múltnak és jövőnek, vannak a jelennek is napjai.

A jelennek — természetesen mindig azon jelent értjük, melyben az illetők élnek — nap-

jai közül Hellas büszkén mutatja fel Periklest, mint az összes görög szellem akkori képviselőjét. — Nem kisebb büszkeséggel mutat fel Franciaország is hasonló személyiséget, melyben mint gyúponiban az egész XVIII. század vajúdó törekvései egyetlen lánggá olvadtak. Értjük Voltairét. — Voltaire vagy a XVIII. század: mindegy.

Nekünk is van egy nagy emberünk, kiről méltán mondhatjuk, hogy a magyarnak élet-hű, szellemi kinyomata e század második negyedében. Ez — Vörösmarty. A jövő nemzedékek, ha tudni akarják, milyen volt a magyar 1825-től 1850-ig, csak az ő munkáit olvassák, s tökéletes képök leend e korszakról.

Az életképessége iránt feleszmélt magyar nemzet, mely a nyomasztó álombóli felszökkenésnek első legnagyobb jelét az 1825-i országgyűlésen adá, s ezóta oly igen óvakodott magát letargiájának átengedni, hogy a legutolsó időben éppen ennek ellenkező végletébe tévedett, ezen 1825 ótai magyar nemzet félreismerhetlenül képviseltetik *Árpád ébredésének* költője által. Ezen korszak a munkára készülés remény- és félelemteljes korszaka volt, valódi sírva-vigadó korszak, melynek tagjai a való és ábránd közötti küzdelmet ábrázolják. És mi az, mi az arany ábrándokat a vas valóba átültetni vagy magát a valót elábrándosítani merészli, szóval mi az, mi mintegy hidat látszik képezni a költészettől az élethez? A szónoklat.

A szónoklat, a nemesak ragyogó, de szívből is jövő szónoklat képezi az említett korszak alapjellemét: a nemzet nem elég erős még tenni, de a pulya képzelgés sem elégítheti már ki, — és szónokká lesz. Ezen fogalmat legtágosb, s különösen bölcsészeti értelmében kérjük vétetni, mert csak így tehetjük világossá gondolatunkat, midőn azt mondjuk, hogy Vörösmarty alapjellemét — mint korszakáét — a szónoklat képezi.

Vannak költők, kiknek alapjellemét a reflexió képezi, ilyen például a legtöbb római és francia költő, ezeken kívül csaknem valamennyi szatirikus; más költők alapjellemét a kontempláció képezi; még másokét a kedélyes ömlengés: de azért egyiköktől sem fogjuk a költőiséget megtagadni. A költői tartalom mintegy idomot keresvén magának, ezt majd a szemlélkezésben, majd az elméletben, majd az érzelmek tusájában, majd pedig mindezeknek változatosságával ragyogó nyelvezetben. Egyetlen magyar író nyelve sem oly gazdag, gyönyörű, hajlékony és változatos, mint a szónok-költő Vörösmartyé, s hogy azt most prózaikusaink és verselőink oly könnyen kezelhetik, legnagyobb részben az ő érdeme.

Azon korszak, melynek szellemi képviselőjekép Vörösmartyt ismerjük el, párt-szaggatta volt; Vörösmartynak, hogy annak eszményi képmása legyen, a pártok felett kell állnia, vagy jobban mondva, valamennyi párthoz — mert mind magyar volt — kell tartoznia: ő

üdvözli Deák Ferencet és siratja Dessewffy Aurélt.

A nemzetiség lelkesedése — hasonlóan e kornak egyik fővonása — Vörösmartynak is átlengi minden sorát. Ezen lelkesedés állandólag két hűségben, a fejedelem és haza iránti hűségben nyilvánkozott a magyarnál; csoda-e hát, ha Vörösmarty is, ki magát egészen azonosítja korával, mindenütt kapcsolatban tünteti fel ezt? A humorteljes „Fóti dal“-ban s a nagy „Hymnus“-ban e két eszmét mindenkor együtt és elválaszthatatlanul találjuk.

A legelső magyar ember
A király,
Erte minden honfi karja
Készen áll.
Lelje népe boldogságán
Örömét
S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!

És a Hymnus szavai:

Isten segíts! királyok Istene!
Emeld fel hozzád a király szívét,
Értelme legyen, mint napod szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét,
Hogy aki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

A magyarnak kedélye is, ugrádozó széle, — mert a magyar a könnyelmű népek sorába tartozik, bár komoly arculata első pillanatra egészen mást gyaníttat — senkinél sem találtak oly találó visszatükröztetést, mint

Vörösmarty komoly és tréfás, víg és bús, műköltészeti és népies, de mindig magyar verseiben. A mélaságot is, a csüggeteg hajlamot, rossz sejtelmek űzését, melyek a magyarnak e vajúdó korszakban lényeges jellemjárulékai valának, senkisémet fejezte ki hűbben, mondhatjuk nagyobb szerűen, mint Vörösmarty s ezért részesült *Szózata*, melyben a nemzetnek mintegy kétségbeesett látnoka lép fel, oly osztatlan rokonszenvenben.

Korántsem véletlenség tehát, hanem az emberi haladásban nyilatkozó ösztönszerű, mindamellett egyszersmind észszerű kényszerűség eredménye, hogy Vörösmartyt hazaszerte — összebeszélés nélkül közmegegyezéssel — a korszorús költőnek, vagy csak egyszerűen és kizárólag a magyar költőnek nevezik.

Hogy a költőnek, ki így egész korát magával azonosítja, nemcsak egy vagy néhány ágban, hanem a költészet minden fajaiban kellett tényezőleg fellépnie, az természetes; és ennek kényszerű következtében Vörösmartyban egyszersmind legmunkásabb, legtöbboldalú s legtermékenyebb költőnkét tiszteljük. Bírunk tőle tizenkét drámát, kilenc hőskölteményt és száz meg száz rövidebb verset. Színműveiben — mi ekkor már magában véve sok — nagyon felülemelkedik a középszerűségen, eposzaiban hatalmas és Czuczoron kívül egyetlen, beszélyes és lantos költeményeiben pedig óriási nagyságú.

Vörösmarty termékenysége, mondják, néhány év óta csökkent. Nem tudjuk, nem ké-

szülnek-e a költő csendes magányában a legbecsesb ajándékok, melyekkel a nemzet egyszerre meg fog lepetni... De feltéve is, hogy most ritkábban nyúl édeshangú lantja után, a termékenység csökkenésének mondhatni-e, ha azon kevesebb, mit előteremt, annál több belterjjel dicsekszik?

Ezen állításra kényszerítettünk legalább a *Három rege*¹ gyönyörű allegóriája által, mely a költő munkáinak Toldy által eszközöltött ket-tős kiadása után, 1851-ben (B. E. ifjú grófnő-nek ajánlva) megjelent, s melynek alapgondolatát egyrészt a szerető anya, másrészt ennek hálátlan, hiú és szeles gyermekei, szóval a haza és a hazafiak képezik. A madár megszállja a fát, hogy rajta éljen, míg enyhet s tápot ad; de elhagyja, ha lombjai hullanak. A virág büszkén megveti a rétet, melyből növelkedett; csak akkor borul reá hervadt hűséggel, ha ereje fogy. A patak eltávozik forrásától, név nélkül, idegen a csalfabájú messze téreken. De szebb kilátás nyílik! a patak áldozhat egy csepp vizet, a virág egy levelkét, a madár egy tollat...

A kis tündér oltárhoz lebegett.
 Hogy feltevé a *tollat*: rohanó
 Szárnyak verése volt kihallható,
 Szárnyak, minők felkérlik az eget,
 S fődözni képesek egy nemzetet...
 S hogy a levelkét nyujtják kezei:
 Tavaszvirány kezdett kifejleni,
 Tavasz, minőnek gazdag és szegény
 Örült egy hervadt ország kebelén...

S hogy végre feltevé a *csepp vizet*:
 Forrott a csepp és tenger árja lett,
 És a tenger gazdag folyamba vitt
 Nem egy világrész drága kincseit;
 És a folyamnál dús várost talált,
 Melynek csodáján a nap is megállt.

Úgy hisszük, fölösleges volna szaporítani a szót, s talán nevetséges is hosszasan bizonyítani, hogy egyetlen költőnk sem annyira a nemzeté, mint Vörösmarty; — hanem kérdés, a nemzet is oly mértékben-e Vörösmartyé?

Az idegen azt hinné, hogy Magyarországon alkalmasint nem is győzik nyomtatni a költő munkáit; pedig Kiliánnál torlasz emelkedik a hat év óta még el nem kelt második kiadásból.

Költődnek, óh hatalmas Hunnia,
 Légy-étetőt engedsz-e innia!

Bizony, jó magyarom, olyan vagy te, mint volt a régi zsidó nép, melyet most szerteszórva látsz a föld kerekén. A régi zsidók magukat az Isten kiválasztott népének tartották, elbizottságukban tétlenül ölükbe ereszték kezöket, legfeljebb egymásközt egyenetlenkedtek s egész kényelemmel várták és várták és várták a Messiást, kit — midőn elérkezett — nem akartak megismerni. Eleget beszéltek nekik prófétaik, de kemény szívöket meg nem hajlíthaták. Ha nekünk prófétáink volnának, ezek is úgy járnának, vagy legalább — úgy jártak volna. Úgy jártak volna, mondjuk, mert meg vagyunk győződve, hogy a mai magyar jobb és belátóbb

a tegnapinál; s ennélfogva óhajtjuk, bár e nemzet mielőbb tetteleg megcáfolná a régi zsidókkal tett hasonlításunkat.

A nemzetnek fel kell magát küzdenie a mívelt nemzetek munkás, anyagilag és szellemileg munkás életére, annyival inkább, hogy a magyar nagyon is szereti magát míveltnek tartani. Becsüljétek meg tehát legelőször is azokat, kiknek műveltségtek nagyobb részét köszönhetitek, kiknek világszerte ismert nagysága titeket is szebb fényben tüntet fel a külföld előtt. Becsüljétek meg költőtöket!

Mi volt a *csepp víz*, a *levelke s toll*?

Az, amivel *házádnak* tartozol:

Mindenből, amivel birsz, egy parány,

De *összetéve*, roppant adomány.

Ne legyetek oly vétkesen feledékenyek s tegyétek mielőbb szükségessé Vörösmarty munkáinak harmadik kiadását.* Vagy talán nem hiszitek, hogy minden nemzet legdicsőbben — irodalmában él?

Vörösmarty Mihály (1800—1855).

Pesti Napló 1853 augusztus 14. (1030. sz.)

¹ Három rege, először külön kiadásban. (Három rege, B. E. ifjú grófnőnek ajánlva. 1845-ben. Írta Vörösmarty Mihál. Pest, 1851. Heckenast.) Vörösmarty az 1845-ben írt költeményt azért adta ki csak 1851-ben, mert eredetileg a „Szépek Könyvé“-be szánta, egy az angol „Book of

*A második kiadás ára egy kötetben 6 frt, tíz kötetben 10 frt.

beautyés“ példáján megindítandó szépirodalmi vállalatba, amelyet Kuthy Lajos tervezett és amelybe Vörösmartyt is belevonta. A könyv szerkesztését és kiadását mindaddig halasztották, míg végre misem lett belőle. Az ajánlás kezdőbetűi Batthyány Emma grófnő — gróf Batthyány Lajos idősebb leánya — nevének kezdőbetűi.

KISFALUDY SÁNDOR.

A XIV. század elején meghalt német dalnok, Vrowenlob* tetemeit a mainzi nők sajátkezűleg vitték sírjába, melyet könnyeikkel öntözének, hálás elismerés jeleül azért, hogy a költő kivált a szépnem erényeit magasztalta volt énekeiben. Ha valakit magyar költőink közül megilletett volna e tisztelet, ha valaki közölök méltó, hogy hazánk hölgyei örökzöld emlékfűzért kössenek számára szívökben, úgy Kisfaludy Sándor az, hazájának több mint Petrarcaja, mert nemcsak a szerelmet zengé legédesebben, hanem a hazafiságot is leghatósabban ünneplé, s leginkább a honleányi kebelben. Kisfaludy — miként jól értesült életírója beszéli s ő maga műveiben bizonyítja — a nőnemet tartá a nemzet jelen és jövő, nevelő és képző anyjának, s ennél fogva főkép a nőnem keblében és agyában törekedett magyar hazai és nemzeti érzést s gondolkodást gerjeszteni, s szívre-észre hatván egyiránt, dalokban, regékben és színművekben tárva fel az eszmeképeket.

* A mostani helyesírás szerint: Frauenlob.

Verseinek foglalatja
 És lantjának zengzete
 Sok szép hölgy- és leánykának
 Lőn szerelemérzete.

Vajjon tudja-e fiatal nemzedékünk, mi volt Kisfaludy Sándor? A nagyanyák és nagyatyák újult lelkesedéssel fognak a tett kérdésre válaszolni. Soha oly összhangzó, egyetemes részvét nem követé hazánkban írónak első felléptét, mint a szerény Kisfaludyét, ki csak azon kevesektől kívánt megítéltetni, „kik literátori munkáik által nem önnön híroket, nevöket, hanem a tudományoknak és szépmesterségeknek terjedését és virágzását, következésképp a nemzet szerencsáját és dicsőségét keresik és szép elmebeli tehetségeik által meg is szerzik, — azon kevesektől, kik a való szépet, jót, nagyot, helyeset, igazat megismerik, következésképp részre nem hajló ítéletök nyomós és tiszteletreméltó; azon kevesektől, kiknek örök hála lakkal tartozik a magyar nemzet azért, hogy a többi csinosabb nemzet szép példája szerint ő is már szerte járhat Parnassus útjain, szittya nyelvével, mely egyformán alkalmas a szélvénsszel ordítani, a fergeteggel dörögni, csatogni, a sassal fellengezni, a gerlicével nyögni, a fülemülével zengedezni; — azon kevesektől, kiknek örök hála legyen egész nemzetemtől! mert ha ők nem voltak és a magyarokat nyelvöknél fogva nem tartották volna, tehát a már magából s mindenéből kivásott s a földről már tűnésének indult magyar nemzet egy század

mulva talán már csak hajdani nevééről és tetteiről fogna ismeretes lenni, nemcsak a világon, hanem önnön hazájában is“. S azon kevesek között, kikről Kisfaludy a *Regék*hez csatolt előszóban így ír, kiknek a nemzet örök hálákkal tartozik, méltán foglal ő maga kitűnő díszhelyet; de azon kevesek, kik az ő emlékét őrzik, kik szavait mélyen elméjükbe vésik, felteszszük, hogy nem kevesek, mert még Kisfaludy életében százezerekre ment számuk, és most kell, hogy az egész nemzetre kiterjedjenek.

Hogyan is ne illetné nemzetünket jótékony buzditással a honfi emléke, ki valóban

„Karddal, ésszel volt erős.“

Kit a fejedelem, az ország nádora* s az összes haza egyiránt tiszteltek ritka érdemeiért, ki munkás kézzel dolgozott mindnyájunkért úgy az élet, mint az irodalom mezején? Ki nem cifra szólamképen, de kemény meggyőződéssel mondogatá oda jóakarátú, de hiú és könnyelmű népének az igazságot: „Vajha a közjóra tett szolgálatot se magunk, se mások ne vennők annyira fel, amint vesszük; csak a dolognak ritkasága ad annyi érdemet az ilyen szolgálatnak. Vajha csak annyiba vennők, ha valaki hazájának szolgál, mint mikor valaki adósságát lefizeti!“ És alább (az előszóban *Himfy szerelmei*hez) „A jó hazafiság első kötelesség,

* A Fejedelem kíváratára a nádor, kinek Kisfaludy 1809-ben szárnysegéde vala, megbízta őt a magyar felkelőssereg történeteinek megírásával.

első érdem. Szívvel, ésszel, értékkel teljesíthetjük ezen édes kötelességünket. Háromszor boldog, aki mind a hárommal áldozhat! Háromszor átkozott, ki mind a hárommal bír, és egyikkel sem cselekszi!“ stb. Könyv nélkül kellene megtanulnunk ez előszót, s éjjel-nappal forgatnunk a bájos dalokat és regéket, minőket egyetlenül, páratlanul zengett költő Nestorunk.

És bár követnék az ő nyomdokát jelenleg síkon álló íróink is! Ő példával bizonyítja be, hogyan kell a legegyszerűbb, érthetőbb idomba önteni a legtisztább, nemesebb tartalmat; hogyan lehet összeolvasztani a népiest a művészetivel, hogyan szólhatni egy erővel minden ember szívéhez! A roppant lelkesedés, melyet Kisfaludy mindjárt első felléptekor hazájában gerjesztett, bizonyosság, hogy a kellő nemzeti hangot eltalálá; s a nagy tetszés, melyben lefordított műveit a külföld részesíté, bizonyosság, hogy műveiben a nemzeti mellett a tisztán emberi elem is teljesen képviseltetik, s hogy Kisfaludyt a költészetben azon főrang illeti, hol a költők nem egyedül többé csak önhazájok, hanem az egész világ költői!

A nemzeti és emberi elem szerves összeforrasztása mindenkor a legnagyobb lángelmék tulajdona, mondhatnók ismertető jele, s e tekintetben *Himfy szerelmei* és a *Regék a magyar előidőből* nagy mintapéldányokul szolgálhatnak. De még ez nem mind.

A regét, mikép az szépzészet fogalmában mind a szigorúan elbeszélő, mind a szigorúan lantos költészeti fajokból megkülönböztetendő,* Kisfaludy Sándor lángelméje teremte meg, s e nemet a magyaron kívül egyetlen más irodalom sem bírja. A regély (ballada) oly viszonyban áll a regéhez, mint a költői beszély a hőskölteményhez, vagy a beszély a regénnyel; költőnk tehát valóban észrevehető szépzészet hízagot töltött be, teljes érvényű szépzészet idomot állított fel azáltal, hogy a regének életet, s azonnal virágzót, ada. Büszkeségünkre válhatik, hogy az esztétika a költészeti fajok elsorolásában oly fajra is akad, melyet eredetére nézve *tisztán magyarnak* kénytelen vallani; büszkeségünkre válhatik annnyival inkább, hogy e faj sokkal korszerűbb a hőskölteménynél és sokkal szabadabb és erőteljesebb a regénynél. Azonkívül egyetlen más fajnál sem lehet oly határozottan kimutatni az eredetet, mint éppen a regénél, melynek ennél fogva más nyelvekben elnevezése sincs. A német *Sage* szó a mondát, a *Märchen* pedig a keleti beszélyt jelenti; a rege magában áll s Kisfaludy Sándor óta mint eredeti magyar műidom. Hogy az még ezentúl is fejlődni s többszörösen nyilatkozni fog, nemzetünk génuszától bizton remélhetjük; addig is azonban illik, hogy kellően felismerjük a világíró-

* „A rege a lantos hősköltemény, a monda a lantos regény.“ (Lásd A szépzészet alapvonalait a 120. lapon.)

dalmi értékű kincset, melyet benne bírunk; — illik, hogy önérzettel őrizzük, becsüljük, s más nemzetek irodalmába is (kivált esetes fordítások segítségével) áthelyezzük, átültessük. És ez alkalommal nem mulaszthatjuk el mindazokat, kik magyar művek fordításával foglalatoskodnak, felszólítani, hogy Kisfaludy regéit, melyeknek némelyike már ismeretes a külföldön, összesen áttegyék idegen nyelvekre. Igaz ugyan, hogy — miután minél nagyobb szerű, eredetibb, lángelműbb valamely költemény, annál fordíthatlanabb is — ily vállalat nagy nehézségekkel jár; de utóljára mégsem lehetlen, s ha sikerül, annál több becsületet szerez nemzetünknek, annál több élvezetet műértőknek és műkedvelőknek, annál több gyarapodást a szépirodalomnak mind a tudomány, mind az élet körében.

Van tehát, miért már költészeti tekintetben is mihozzánk járulhat a külföld, — míg másrészről is mindinkább meggyőződünk a költő azon sorainak igazságáról, melyekben látszólag a magyart magához visszatértnek, hűnek hirdeti:

Volt az idő, hogy a magyar,
 Ha külföldre rándula,
 És ott jobbat, szebbet látván,
 Bár keveset tanula,
 Haza térvén, szülőföldét
 Csak gúnyolá s megveté,
 S tettel, szóval majmolgatni
 Csak szomszédját szereté.

A magyar most másképp teszen:
 Jóból, szépből példát veszen,
 Nemzetére illeszti
 S hazájában terjeszti.²

Sándorunk íme világjelentékes értékén kívül egy kisebb, de szintúgy jellemző vonást kell még hoznunk említésbe azon körre nézve, melyben kiválólag szereté megválogatni tárgyait. Ne mosolyodjék el az olvasó, ha ezen jellemző vonást — táblabíróinak nevezzük. Nem azon gúnyos értelemben vesszük itt e szót, milyen-nel azt azok, kik a táblabíroság jelentékét, vagy csak félre, vagy éppen nem ismerték, felruházzák; de úgy, mint a magyar közép-nemes-ségnek, mely századokon át képviselé a nemzetet, társadalmi szesz-kivonatát, — s ily értelemben mondhatjuk, Kisfaludy Sándor volt a magyar táblabíroság költői képviselője és eszményesítője. Rajzai mind az elő-, mind a jelenkorból a nemesi házak családéletére vonatkoznak, s ez okból minden munkáján a nagy-lelkűség és kedélyesség szelleme vonul keresztül. — Ezen kör, mely oly jellemzetesen foglalá össze magában mind a magasb arisztokrácia, mind a nép erkölcsi előnyeit, mainap meglazult s elvesztette határozott árnyvonalait, — miért is jelenleg már tágabb kör nyílik a költő előtt, ki, hogy úgy mondjuk, Kisfaludyt folytatni akarja; de az mégis tagadhatatlan, hogy ezen hagyományosság zamata fénykör gyanánt díszesíti az örökifjú Himfy halántékát. — A vajúdó korszak fia hijába

nem hisz a multban, mely már nincs, a jövő, melyet gyakran jóakarató utópiai képzetekben áhít, éppen úgy nincs, mint a mult: s a jelen, mely egyedül való mindig, kénytelen elismerni és követni az előd nagyságát, hogy ugyanezt követelhesse méltán az utódtól.

Kisfaludy Sándor minden munkáit, a költő arcképével együtt, Toldy Ferenc adá ki 1847-ben, hat kötetben, melynek elseje *Himfy szerelmeit*, másodika és harmadika a *Regéket*, három végsője a színműveket (*Hunyady János*, *Az emberszívnek örvényei*, *Dárday-ház*, *Kun László*, *A lelkes magyar leány*) tartalmazza. Vannak ezenkívül *Kisfaludy* Sándornak még egyéb kiadatlan költeményei, prózai töredékei, levelezései, hazafiúi szózata a magyar nemességhez 1809-ből, melyeket — reméljük — a buzgó kiadó nemsokára pótló kötetben a közönség elé fog bocsátani. A kiadott hat kötet *Heckenast* Gusztáv tulajdona, jelenleg 2 forintra leszállított áron kapható. Ez úgy van, mintha ingyen adnák, s csaknem kedvünk volna panaszkodni, hogy a zseniális magyar költő munkáit ily alacsony áron kínálják a közönségnek. De az utóbbinak legalább nem lehet oka magát a könyv drágaságával mentgetni, s a legszegényebbeknek is út nyílik e magyar remekművek megszerzésére.

Szabad-e befejezésül azon kérdést intéznünk magyarországi tanítóinkhoz, vajjon tanultatják-e növendékeikkel szorgalmasan *Kisfaludy* regéit? nézetünk szerint a legalkalmasabbak a

hajlékony fiatal szívet elbűvölni, s minden nemes iránt fellelkesíteni. Már említettük volt, hogy Kisfaludy kivált az ifjúságot, még pedig a nőnemet tartá szeme előtt, midőn verseit írta; méltó tehát, hogy most viszont az ifjúság, a fiatal hölgyvilág tartsa őt szeme előtt, buzduljon általa nemes gondolatokra és érzelmekre, hazafiságra, melyről a költő nagy igazán mondja a tizenötödik, szépirodalmi tekintetben tán legtökéletesebb regélésében (*Balassa Bálintban*):

Míg nap váltva nyugszik és kél,
S földön ember és nemzet él,
Te lész mindig a szent tűz,
Mely lángjával csodát űz.

Kisfaludy Sándor (1772—1844).

Pesti Napló 1853 augusztus 28. (1040. sz.)

¹ „Gyula szerelme“ V. ének, 45. versszak.

² „Szigliget“ előhangja.

KÖLCSEY FERENC.

Ha nem csalódunk, Jean Paul¹ mondja valahol, hogy egyetlen irányú szellemi tehetséggel bíró emberek csaknem sohasem, ellenben sok irányban, többfelé működők csaknem mindig félreismeretnek. Kölcseynek mégis, feltűnő sokoldalúsága dacára, ama szabály alól örvendetes kivétel.

Nem tudjuk, vajjon a költőt, vagy a bölcsészt, vagy a szónokot, vagy a politikust kell-e becsülnünk benne leginkább; — a csodálat és tisztelet, mely őt minden egyes műkörében méltán megilleti, részekre oszlik, és hazánk fiainak mindegyike csak azon szempontból képes őt némileg megítélni, melyet számára szokott foglalkozásai vagy egyedi hajlama határoznak.

Hazánk fiainak mindegyike?... Bár úgy volna, amint nincs! — Vétkes feledékenység hajlama fészkel a magyarban, ki nagyon is könnyen veti magát nyegle szájhősök lábaihoz, míg valódi nagyjait, kik által saját nemzete nyer nagyságban és dicsőségben, mellőzi, emlékoszlopukat, melyet számokra, ha nem is közhelyeken, de lélekben kellene fölemelnie, szívében összerombolva és aztán — igaztalan zúgolódással a Gondviselés ellen — a maga készítette romok közt keseregve!

A francia is, miként a magyar, könnyelmű nemzet; hanem munkás önbecsület nemtője hűn virraszt kebelében: nagy emberei bizton számíthatnak elismerésre, köz-hálára, örök emlékre. De mink!... Mink végignyujtózunk a széles pamlagon, kirázzuk pipánkat, elmondjuk nagyúri közönnyel egyik vagy másik jelesünk-ről: „derék ember volt!” s újra rátöltünk a pipára és tovább pipázunk:

Völgyben ül a gyáva kor s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant.²

Szabad-e bűn nélkül feltennünk, hogy Kölcey édes-bús szavai, midőn fiához szól, a reá vonatkozók valósuljanak? „korunk s hazánk néhány jeleseinek szeretetét viendem síromba. Lassanként ők is el fognak tűnni; s nemsokára e nép emberei közül senki nem lesz, ki rólam emlékezzék. Megadja az ég; erősek lépnek majd a pályára, hol mint író és polgár parányi helyet foglalék el; s szebb jövődő feledtet el engem s társaimat.”³ Nem, nem! Több erkölcsi emelkedettség van még e nemzetben, semhogy akár derűs, akár borús napjaiban megfigyelnék Kölceyről és társairól. Tisztább önérzet kezd fejlődni a magyar keblekben, s meg fogjuk mutatni, hogy mi szintoly elismeréssel, hálával és tisztelettel viseltetünk nagyjaink iránt, mint a világ minden műveltebb népei.

Kölcey már csak mint író él számunkra; a szónok és politikus meghalt. Kincseljük fel őt ennél fogva hátramaradt irataiban, s húzzunk belőlök lehető legnagyobb hasznót magunkra és nemzetünkre nézve.

A tiszta öneszmélet után törekvőnek alig is nyújthat más magyar író annyi tápot, mint Kölcey. Ha irodalmi értékét ugyanis röviden meg akarjuk határozni, azt kell mondanunk, hogy valamennyi íróink között benne találunk legtöbb eszmét; s ő legképesebb is irataival legtöbb eszmét gerjeszteni az olvasóban. Nem is tévedünk, ha Kölceyt íróink bölcsészének nevezzük. Akár költeményeit vegyük elő, — akár beszélyeit, akár törvénykezési és politikai

szónoklatait, akár erkölcsi cikkeit vagy szépirodalmi értekezéseit, bírálatait, leveleit, akár történelmi vagy tisztán bölcsészeti munkáit: mindegyikében műveinek a mélybe ható, de népszerűsített, éltető gondolattal fogunk találkozni, a gondolattal tiszta nyilatkozatában, mint az ókor remekíróinál.

Kölcsy, mint költő és műbíró, a német iskola növendéke; de szépirodalmi dolgozatai és búvárlatai annyira átalakultak, hogy fel nem ismerhetők egyedisége által, melyben az emberi és nemzeti érzet uralkodólag honolt, hogy egészen egygyé rokonulnak többi — szónoki és tudományos — műveivel: s Kölcseyről ennél fogva mondhatjuk, hogy munkái nem válogatva, de összesen és mindenki által olvasandók. Még azon dolgozatokban is, melyek eredetileg rövidebb tartalomra valának számítva s melyeknek alanyi érdeke, substratuma, jelenleg már megszűnt, minden lépten-nyomon akadunk örökbecsű egyes helyekre, melyek az emberi, nemzeti és egyedi méltóság érzetét emelik, erősítik, a haladás szentségét hirdetik, s bizalommal töltönek el az emberiség és Gondviselés iránt. Mintha minden során keresztüllebegné azon mondat, melyet ő maga egykor Fáy András emlékkönyvébe jegyzett: „Kövesd a korszellemet vagy vezesd; de elébe magadat ne told.”

Csodálják és magasztalják egyébiránt Kölcsey nagyságát hazaszerte; hogy azonban műveit szorgalmasan olvasnák és tanulmányoz-

nák, annak nyomaira nem igen tudunk akadni. Körülbelül úgy vagyunk Kölcseyvel, mint Homer Iliászával és Vörösmarty hőskölteményeivel: egyetemleg magasztalják, s alig olvassa egy. Felkiálthatnánk mi is: vajha kevesebb volna a magasztaló, s több az olvasó! Vagy talán azért van Kölcsey munkáinak is oly igen válogatott közönsége, mert hatalmas szellemének lengése szédíti, fárasztja a gyenge idegzetű ivadékok? mert nincs meg korunk embereiben az, miről Börne⁴ mondja, hogy ezer ember közül egy bírja s ezer ilyen birtokos közül ismét csak egy bírja önállólag: a való-szerű gondolkodás ereje, melyet jeles magyar elmészünk iratai minden olvasótól igényelnek? vagy talán, mert resteljük magunkat az eszmélet gondolkodási fokára felküzdeni?...

Ne keressük az okokat messziről, a nagyobb rész talán azt sem tudja, hogy Kölcsey munkái Eötvös József, Szalay László és Szemere Pál szerkesztése szerint, 1840-től 1848-ig, hat kötetben, az író arcképével díszítve, Heckenast Gusztávnál megjelentek s még folyvást kaphatók, — mely kiadásnál egyedül az sajnálható, hogy nincs hozzá mellékelve a jeles elhúnytak életrajza. (Ez utóbbira nézve azonban utalhatjuk olvasóinkat a „Magyar szónokok és statusférfiak“ könyvére Csengery Antaltól, melyben Kölcsey az elhúnyt Pap Endre által jelesül van jellemezve; kimerítő életrajza feltalálható a nagyobbbrészt már kiadott s nem-

sokára egészen megjelenendő „Újabbkori ismeretek tárá“-nak ötödik kötetében.)⁵

A feljebb említett kiadás első kötetében s a másodiknak elején találhatók Kölcsey szépirodalmi művei, a versek, verstöredékek és beszélyek; a második kötet utóbbi részét beszédek és azon örökbecsű elmélkedések foglalják el, melyeknek egyetlen közhasználatra bocsátott olvasókönyvben sem kellene hibáznia (Mohács, Vilma, Parainesis Kölcsey Kálmánhoz, Celesztina); a harmadik kötet szépészeti cikkeket (*Nemzeti hagyományok, költés és képző művészség, komikumról, szónoklat, kritikai jegyzetek a kritikáról és poéziról, ízlés*) és bírálatokat tartalmaz; a negyedikben bölcsészeti és nyelvtudományi értekezések vannak, megtoldva a magyaróvári gazdasági intézet ismertetésével s történelmi vázolatokkal a két magyar haza egyesüléséről; az ötödik kötet különféle tárgyú, vegyes dolgozatokat hoz; a hatodikban végre a legjelesebb országgyűlési és megyei beszédek foglaltatnak: követek visszaérkezése 1827-ben, a megyevár áttételéről két beszéd 1830-ból, közgyűlés megnyitása 1830-ban, követek visszaérkezése koronázás után 1830-ban, sorsvonás ugyanazon évben, tisztválasztáskor 1832-ben, követválasztás előtt ugyanakkor, a hevesmegyei ügyben, országgyűlési beszéd a magyar nyelv ügyében a főrendek tagadó válaszára, Tagen János kiküldésekor 1833-ban, Erdély s a részek ügyében, a királyi válasz felvételekor, a vallás ügyben

négy beszéd, sat., sat., összesen ezen végső kötetben huszonnyolc beszéd, melyeknek legcsekélyebbje is belső értékénél fogva még ma is méltán igényli mind a történetbúvár és bölcsész, mind pedig minden műveltségre számotartó honpolgár figyelmét.

Bizonyára, ha csak közép szerű szorgalommal lapozgatnók is Kölcsey munkáit, úgy azon ima, melyet a *Hymnus a magyar nép zivataros századaiból* oly magasztosan kifejez, meghallgattatnék; de magunknak sem szabad siketeknek maradnunk a nagy tanító szavainál, követnünk kell intéseit, meg kell hazudtolnunk mindenek felett azon lelkiismeretlen közelmul-tat, melyről a dalnok oly keserűen, de híven a valódisághoz éneklé:

Habzik borunk a tág kehely öble közt,
Tolongva zúgnak táncpaloták felé...⁶

s teljesedve lesz óhaja, melyben jós szemmel üdvözli azon kort, midőn ki fog gyúlni a haza magzatainak

Szűk keblében az égi szikra;⁶

midőn, a művelt világ közepett, kitartó közre-munkálat segítségével, anyagi és szellemi jólétben

Egy szép hon támad fel,⁷
Mely lelket tölt, mely szívet ráz
Neve zengésivel.

Kölcsey Ferenc (1790—1838).

Pesti Napló 1853 szeptember 18. (1057. sz.)

¹ Jean Paul Friedrich Richter (1763—1825) német író, kortársainak legkedveltebb regényírója. Még ma is értékes műve „Vorschule der Aesthetik“ (1804). Az ünneplést kerülve már 1804-ben Bayreuthba vonult vissza s itt tartózkodott haláláig.

² „Zrínyi dala.“

³ „Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.“

⁴ Börne, Ludwig (Löb Baruch, 1786—1837) „Das junge Deutschland“ német irodalmi iskola egyik szellemi vezetője. Főműve: „Briefe aus Paris.“

⁵ „Magyar szónokok és státusférfiak.“ (Politikai jellemrajzok. Kiadja Csengery Antal. Pesten, 1851. Heckenast. 285—332. l.) — „Újabbkori ismeretek tára.“ V. kötet, 116—121. l.

⁶ „Rákos.“

⁷ „Fejedelmünk haj...“

KISFALUDY KÁROLY.

Boldog az, ki nemes fáradalmainak gyümölcsét érni láthatja, kit a hálás ivadék elismeréssel környez; boldogabb, ki a jelesek számára fenntartott küzdésben az elsők közt lehet, habár e diadalban nem osztozik is; de a legboldogabb az, és legritkább halandó egyszersmind, kinek lelkében tiszta és határozott étellel, fényvel, ragyogással ég az eszmény képe, melyet testesítnie hajtja őt leküzdhetlen belindítása; legboldogabb ő, ha eszményét — bár sanyarú földilétet nyer érte cserébe — testesítheti is, ... de legboldogtalanabb, ha minden áldozatok

dacára, eszményi alkotmányának nem romjaiban, de építőkövei között, célt nem érve, megtörtén összeroskad és

Elhúny visszajöhetlenül,

Bár érette egész nemzet epedne is.¹

Alig nevezhetünk író, ki nagyobb kedvence lett volna nagyobb közönségnek, mint Kisfaludy Károly; alig nevezhetünk egyet, ki a közelismerésre mindig eleven, mindig érdeklő, mindig nemzeties műveinél fogva érdekesebb lehetne, mint ő: s mégis, valahányszor képe feltűnik elménkben, önkénytelenül elborul a lélek, mert eszünkbe jut, hogy bármi nagyok legyenek is Kisfaludy Károly érdemei, bármi jelesek legyenek is változatos, sokoldalú munkái, ezeket mégsem tekinthetni egyebeknek, mint még jelesebb munkák előkészületeinek, mintegy környezetének, elővárosainak azon középponti belső szellemvárnak, melyet fel nem építhetett s mely befejezetlenül komorg át a jövőbe!

Mit mondjon te reád a hon,

Kit szép férfikorod munkabíró delén

A sír árnya boríta el?

Mely bánat, mi könnyű illik azon sötét

Zárhoz, mely porodat köti?

Oh fáj és keserű minden, amit tudunk

Rólad jót, nemeset, becseset,

Mert annak teveled jobb fele sírba szállt!

Lángészt ünnepel a világ,

S tündöklő nagyjai hunyta fölött keserg:

Minket kétszeresen sanyar

Égő fájdalom és nemzeti veszteség,
 Mert a nagyra születteket
 Naggyá lenni kaján végzet irigyleti;
 Félig kész remekek között,
 Pályájok derekán hullnak idő előtt,
 S új hőst a megerőltetett
 Század — húnytaiért — kétkedik adnia.¹

Koszorús költőnk ezen sorai híven tolmácsolják azon eszméket és érzelmeket, melyekkel Kisfaludy Károly emléke lelkünkben, mondhatjuk, a nemzet lelkében is összeforrt; s a hálás tisztelet az elhunyt iránt még napjainkban is kegyeletteljesen nyilatkozik azon széplelkű honfiaknál, kik Császár felszólítására Kisfaludy Károly sírdombját a váci temetőben díszes emlékkal buzognak megjelelni. Sőt mondhatjuk, az egész nemzet nem hagyta sikertelenül elhangozni Vörösmarty feliratát, mely eddig olvasható volt az egyszerű sír felett:

Kisfaludyt ne keresd e keskeny sírban, oh honfi,
 S a rövid élet után holtnak örökre ne véld;
 Itt csak elomlandó tetemit jelelék ki baráti:
 Fenn van időt múltó szelleme műveiben.²

A magyar nemzet a legnagyobb részvétellel fogadta Kisfaludy Károly műveit, melyek eddigelé négy kiadásban csaknem egészen elkeltek: valóban fontos tünemény, kivált oly nemzetnél, mely szóbeli magasztalásokkal ugyan bőven szereti halmozni ünnepeltjeit, hanem garasait mindamellett üzéri aggaszkodás-

sal szokta visszatartogatni, ha arról van szó, hogy közcélra hiúság nélkül áldozzon, könyveket vegyen és jeleseit gyámolítsa.

Láthatja a tisztelt olvasóközönség, hogy mi koránsem igyekszünk nemzetünk hibás tulajdonait mentegezni, vagy éppen elleplezni; sőt ahol csak tehetjük, egyenes rosszalással támadjuk meg, úgy híven, hogy keserű igazságok elmondásával mindig előbbre vihetjük a jó ügyet, mint édes ámítások terjesztésével. A nemzet nagyobb részében meggyökerezett balszokások pedig oly makacs tekintélyt képeznek, melyet csak a legkeményebb, legelfogulatlanabb rostalat képes irtani. Koránsem is akarunk Kisfaludy Károly munkáinak örvendeteseb sikerű elkeltéből valami dícséretet a nemzetre következtetni (mert az ő korabeli jobb írók munkáinak is valamennyinek legalább éppen oly mértékben kellett volna annyi idő óta elkelni), hanem inkább ezen munkáknak olynemű jelességére, mely megszerzésöket a magyar olvasóra nézve mintegy elkerülhetlen szükséggé tette.

Mi az tulajdonkép, mi Kisfaludy Károlynál oly szerfelett vonz? Ha azt mondjuk, hogy tiszta nemzetisége, úgy e részben méltó társai gyanánt Kisfaludy Sándor, Vörösmarty, Czuczor és mások is felemlítendőek volnának. Inkább nevezhetnök Kisfaludy Károly sajátosságának azon kedélyteljes finom gúnysavat, mely munkáit oly ízletesekké fűszerezi, hogy olvasásukba soha bele nem fáradhatunk, sőt

minél többször elővesszük, annál inkább megkedveljük azon ígésző tárgyalásnál fogva, mely csak kiválasztott lángelmék tulajdona. Ha az elmésséget magosabb értelemben vesszük, mint a pusztá élcességet, úgy Kisfaludy Károlyt nevezhetjük a legelmésebb magyar írónak: mert az elmében kell gondolnunk az ész és kedély azon szerves összeforradását, mely összhangzólag csak ritka emberi lélekben feltalálható. Ezen magasabb elmésségénél fogva is alkotott Kisfaludy Károly oly vígjátékokat, melyek belbecsök szerint nálunk eddigelé felülmúlva nincsenek.

Van azonban Kisfaludy Károlynak még egy oldala, melyet hasonló mértékben szinte nem találunk más magyar írónál: Kisfaludy Károly — népíró és pedig népíró a szó legnemesebb értelmében. Az ő nyelvezete mindig szabatos és művelt, mégis a csekély olvasottságú is megérti, élvezi és megszereti. Kisfaludy Károlytól tanulhatnának mainapi úgynevezett népíróink, népszerűséges költőink úgy dolgozni, hogy munkáik kedves tünemények legyenek mind az úrhölgyek cicomás asztalain, mind a szalmahajlék alatt. Utalhatnánk ezúttal Kisfaludy Károly népdalaira, beszélyeire és — ismét vígjátékaira.

Mindazon jeles írók, kikről eddigelé rövid rajzokat adánk, mintegy ragyogó arisztokráciáját képezik irodalmunknak; Kisfaludy Károly a demokráciát képviseli közöttök: s ebben

fekszik erkölcsi súlya, nagy kedvessége, ebben munkái rendkívüli elterjedésének titka.

Kisfaludy Károlyt akkor ragadá el a halál, midőn a vígjátékból, melybe az alsóbbrendű szomorújátékból lépett, a felsőbbrendű, shakespearei drámába volt átlépendő. Annyi szeszszel, oly magas ésszel és mély kedéllyel, oly gazdag tapasztalással, képzelhetni, mily remekművekkel ajándékozta volna meg irodalmunkat. *Csák Máté* töredéke állításunkat igazolhatja. Annál fájdalmasabb tehát, hogy oly korán, oly pótolhatlanul kelle őt elveszítelnünk! — De annál nagycbb indítás egyszerűsmind, hogy amit bírunk tőle, hálás kegyelettel őrizzük s a fiatal nemzedéknek szellemi hasznára fordítsuk. Valóban, ha íróink Kisfaludy Károly szellemében fognák fel és gyakorolnák a magas, de nehéz munkát, melyre vállalkoznak, midőn kezökbe tollat vesznek, úgy bizonyossággal állíthatjuk, hogy hazánkban nemcsak az ifjúság, nemcsak a középrend, hanem mind az alsóbb és felsőbb rangúak, kik eddig részint szenvedőleg, részint cselekvőleg vannak az irodalomtól elrekesztve, mind pedig — mi a leglényegesebb pont — a hölgyek világa is néhány rövid év alatt állandó hívévé válnának irodalmunknak. Erre célzottak már a Kisfaludyak törekvései, s az Aurórának, melyet Károly 1822-ben alapított s haláláig szorgalmasan szerkesztett, s a Jelenkor- és Társalkodónak, mikre hasonlólag ő szerezte ki az engedélyt,³ főkép köszönhető, hogy irodal-

munk bajnokai hathatósabban s tágabb téren működhetének; valamint az is Kisfaludy Károly érdeme, hogy drámai munkálatai által a magyar vígjáték létet, az összes színi irodalom és színészet országszerte új lendületet nyert. S a Kisfaludy-Társaság keletkezése, mely méltán viseli az ő nevét, nem-e az ő törekvéseinek folytatása, végrehajtása gyanánt nézhető?

Emberismei anyagot oly mértékben, mint Kisfaludy Károlynál, más magyar írónál nem találunk, s még kevésbbé találjuk azt oly tetteszes modorban előadva, minőre őt keserű tapasztalatai és humorteljes lelkülete képesíték. Az ő tréfája, az ő élce valódi, mély tartalmat rejtenek magokban, s e tekintetben Molière- és Börnéhez⁴ méltán hasonlíthatjuk őt. Még azon jellemző vonásban is megegyez velők, hogy míg irataiban a legélesebb komikumot tudja elővarázsolni, ő maga személyére nézve, méla és komor. Főereje az epigrammákban és vígjátékaiban nyilatkozott, ámbár beszélyeitől s második időszakbeli verseitől sem tagadhatni meg az elsőrendűséget; mindazokat azonban csak úgy tekinthetni, mint a történeti drámában kifejlendő nagyságának előfutóit.

Most a lángész teremtő ihletése
Ösvényt lobbant sötét homályokon;
Min eddig jós lelkünk csak sejtve kése,
Fénnyé villant a büszke homlokon;
Mindenható elménk istenkedése
Ég- s földbe hat, mint az, kivel rokon,

S buvárnyilai a lét titkába vágnak
 Vezér szövétnekül az ész s világnak. —

— — —
 E pályán lep meg éltünk alkonyatja...⁵

Minél nemesebb és méltóbb tárgyú a fájdalom, annál nemesebb tettekre is buzdulunk általa: ily hatást kell gyakorolni reánk Kisfaludy kora elhúnytának is. Ha tisztán átismerjük e nagy szellem haladását és munkálatait, úgy abból és ezeknek alapján gyümölcsöző sikerrel folytathatjuk pályánkat; s mikép ő maga, midőn Mohács gyásztere felett kesergett, a siralmas multból a szebb jövőendő képét bíráló elővarázsolni azon meggyőző erejű mondattal, mely mint közmondás egész hazánkban el van terjedve: úgy mi is, midőn Kisfaludy Károlyunk sírhalmán búslakodunk, e halál feletti bánatból fejlesszünk életet, hogy méltókká legyünk szelleméhez, melynek kifejtését, terjesztését a nemzet örlelke az ivadékra bízta.

Kisfaludy Károly (1788—1830).

Pesti Napló 1853 szeptember 25. (1063. sz.)

¹ Vörösmarty: „Kisfaludy Károly emlékezetére“ (1833).

² Vörösmarty: „Kisfaludy Károly sírjára (1830).

³ A „Jelenkor“ politikai lap a „Társalkodó“ mellék-lappal kiadására Kisfaludy Károly néhány nappal halála előtt kapta meg az engedélyt. A lap kiadása 1832 január 1-én indult meg. („Jelenkor politikai tekintetben a két haza s külföld hírleveleiből. Szerkeszti s kiadja Helmezy Mihály. Pesten.“) 1848 június 29-én megszűnt.

⁴ Börne, lásd Kölcsy Ferenc, 4. jegyz.

⁵ „Az élet korai.“

KAZINCZY FERENC.

„Ma vie est un combat.”¹*Voltaire.*

Mily nagyság s mennyi kicsinyeskedés, minő példátlan kitartás s mily tétovázó ingatagság, mi rendkívül méltányló érzület s mi gyermekes sértékenység, mennyi gyengédség s mily epés kifakadások, mily megható természeti báj s mennyi szembeszökő mesterkéeltség, mennyi bátorság s mily csüggedés, mily világos öntudat, a célba vett nagy eszményről s mennyi eltérés, mily eredetiség az utánzatban s mily szigorú ragaszkodás az iskola szabályaihoz, mily merész újítások s mily ellenszegülés az újítók irányában, mily szabatosság s mily pongyolaság, mily forró buzgalom a nemzeti irodalom emelésében s mily feltétlen hódolat az idegen iránt, mennyi önmegtagadás s mily követelő hang!... Mindezen ellentétek — nagyobbbrészt ugyancsak látszatos ellentétek — egymásba bonyolítva szemlélhetők nagy Kazinczy Ferencünknek mind nyilvános, mind magán, mind irodalmi, mind polgári életében, vagy önlegesen kifejezve, jellemében, mely vihart és szelid napfényt egyszerre tükröztet vissza.

Egész élete csak akadályok leküzdésében telt el, s az akadályok háritása közben mégis mindenkor volt ideje valóban tényezőleg, teremtetőleg is föllépni. Egész, hosszú pályafutása

mintha csak egyetlen, szakadatlan harc lett volna, — s egyetlen szakadatlan diadalünnep volt!

Jelleme, élete sokszerű ellentéteinek bonyodalmából bontakozott ki új erővel, új fénnel, bontatlan egységben: legújabb irodalmunk.

Kazinczy Ferencnek olyannak *kellett* lenni, milyen volt, hogy neki köszönhessük szellemi újjászületésünket.

Ha Kazinczyt csupán mint egyedet vesszük tekintetbe, szinte kimagyarázhatlanokká válnak előttünk a benne mutatkozó ellenmondások; s van ismét alkalmunk meggyőződünk, vigasztalódva megbíznunk azon igazságban, hogy a Gondviselés mindig ad a népeknek váltságos időszakaikban oly férfiakat, kik felruházvák a szükséges tulajdonokkal, hogy új világot nyissanak. S ha ezen magasabb szempontból akarjuk nézni Kazinczyt, azonnal elenyészik egyedi létének rejtélyessége: mert a Gondviselés férfiát látjuk benne föllépni, ki hivatva volt, hogy nemzetének új világot nyisson.

Kazinczy új világot, új szellemi országot nyitott meg előttünk; de miként Mózes az ígért földjét csak megmutatá a zsidóknak, anélkül, hogy ő maga velök együtt azt elfoglalta volna: úgy Kazinczy is kívül maradt az általa nekünk megmívelésül kijelölt birtokon. Széphalom az ő Szinai hegye; Széphalom a határ, mely XVIII-dik századbéli irodalmunkat a jelenkoritól elválasztja.

Ezen felfogás némi kulcsot adhat azon tüenmény megmagyarázására, hogy Kazinczy, mintegy irodalmi rhodosi coloss, két egészen különemű korszakot kapcsol össze. Az átmeneti korszakok nagy embereiben rendszerint feltalálható bizonyos kettős természet, mely aztán akár a multnak, akár a jövőnek szempontjából tekintsük, megfoghatlan egyoldalúságnak mutatkozik. Ezen állítás igazsága felől többek közt — hogy az újabb idők korában maradjunk — Voltaire, II. Fridrik, I. Napoleon, Proudhon² és mások példái eléggé meggyőzhetnek bennünket.

Büszke örömmel mutathatunk annálfogva Kazinczyra, mint a legújabb irodalmi korszakunk megnyitójára, s ha majdan az ivadék részrehajlatlanul és pártszenvedélyek heve nélkül megírja nemzetünk legújabb történelmét, ezt két nagy névvel fogja kezdeni, melyeknek egyike Kazinczyé. A történelem lapjai azt fogják jelenteni, hogy a XIX. századbeli magyar nemzetnek zseniális úttörői Kazinczy Ferenc és Széchenyi István valának, az utóbbi a társadalmi, az előbbi az irodalmi, országos élet felvirágoztatásában.

Legyünk tehát hálásak Kazinczyról emlékezvén; legyünk hozzá méltók munkáját folytatván.

S folytathatjuk-e munkáját méltóbban más-kép, mint hogyha elébb megtanuljuk őt kellőleg méltányolni? Ha megemlékezvén arról, mit

által folytonosan szem előtt tartandó soraiban, szabálykép kimondá:

Nem szeretek nehezet, ha nehéz: könnyűt nem, ha
[könnyű:

Ez s amaz együtt dísz, mint különállva hiány.
Ugy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem, hogy az
[volt,

S a könnyű, ha simult sok faragásra leve.¹⁰

És az akkori nyelvnek faragatlansága dacára mégis mily gördületes, mily kellemes Kazinczy minden sora! mennyire meg van minden egyes mondatában azon bájos, művészi összhang az eszmedús tartalom s a tetszetes idom közt! — Bizony Kazinczyt kell tanulnotok, ha meg akarjátok szerezni, mitek oly kis mértékben, s az is oly elferdítve van meg: a *valódi ízlést*.

Azonban csak tanuljátok őt, úgy, amint kell, s csodálkozva fogjátok tapasztalni, hogy újjászülettek, hogy világok nyílnak meg előttetek, melyekről irodalmi szegénylegény létetekre még nem is álmodtatok, — és akkor aztán becsülettel léphettek elő s nevezhetitek magatokat a nép tanítóinak, vezetőinek.

Kazinczy munkáiban végtelen kincs rejlik; de meleg buzgalom kell, hogy az kiaknáztassék. A hetvenkétéves pálya (1759—1831), mely test- és lélekölő akadályok dacára csaknem kezdet-től végig irodalmi életerő felgerjesztésére s tápolására volt szentelve, a legváltozatosb s mégis egyirányú, de éppen azért annál múlhatlanabb tanfolyamul van kitűzve mindenkinek,

ki hazánkban ezentúl akár mint szónok vagy tanító vagy nevelő, akár mint író, azaz mint a művelődés fátklyavivője, fellépni akar. S akarjon bár fellépni az irodalom bármelyik ágában, Kazinczyt egyikben sem nélkülözheti. Kazinczy munkái képezik a valóságos scola pansophicát. Kazinczy az, kiben irodalmi Proteust,¹¹ jóformán nem is egy, hanem több író egy személyben tisztelhetünk. Alig is van az újabb kornak valamely jelesebb írója, kivel Kazinczy bámulatos sokszerűségénél fogva, meglepő hasonlati pontokat ne mutatna fel. *Ingenium praecox* létére, ki tizenötéves korában már mint író jelentkezik, és hosszú forrongásáért Schellinghez¹² lehet őt hasonlítaniunk; a szépség imádásáért megújult görög szellemben, s agg korába benyúló fiatallelkűségeért Goethével tehetjük párhuzamba; oraculumszerű tekintélyes állásánál fogva hajlandók vagyunk egy második Voltairét szemlélni benne... Igenis, Voltaire volt ő, — habár nem Európának s nem a híres „sens commun“ diadalmában, de Magyarországnak mindenesetre az irodalom felderítésében a hosszú borulat után. Voltaire, egy földi Jupiter gyanánt, bocsáta Ferneyből erre mosolygó napfényt, buzdításul az úgynevezett erős lelkeknek (esprits forts), arra jégesőt és szélvészt, mennydörgő szidalomként: és leveleit mindenkor magas parancsokul tekinték udvaroncai, kikhez fordulni méltóztatott, az írók, a művészek, az államférfiak, a méltóságok, a királyok. Voltaire levelei — számuk 6950-re megy —

kormányozták Európát a XVIII. században. A XIX-nek első harmadában Kazinczy levelei kormányozák a magyar irodalmat. Széphalom lett a magyar Ferney.¹³ Valóban, ha közéről és lényeges alapjában tekintjük a dolgot, mind Voltaire, mind Kazinczynak főerejük, főhatásuk — leveleikben keresendő.

Főkép Kazinczy leveleire figyelmeztetjük tehát azon közönséget, mely elég érett arra, hogy műveltetni akarjon; — leveleire, melyeknek három kötetét, mint eredeti munkáinak második osztályát, Bajza és Toldy 1842-től 1845-ig közrebocsátották (Siposházi levelei külön füzetben Lipszén jöttek ki 1846-ban) s melyeket tompaságunk a könyvtárak boltjaiban enged szétmállani. Éppen mai irodalmunk zűrzavarában, mert azt, amit terjedelemben nyer, mélységben veszti, legnagyobb szükségünk van Kazinczyra; s ennél fogva buzgón kérjük azon hazafit, kinek Kazinczy óta az irodalom megalapítása, terjesztése és megbecsültetése körül legtöbbet köszönhetünk, s ki ez ügyben mind személyiségénél, mind állásánál fogva egyedül teheti a legjobbat, kérjük Toldy Ferencet, eszközöljön Kazinczy minden munkáiból egy teljes, tökéletes kiadást, melyben meglegyen mindaz, mi eddig napvilágot látott és mindaz, mi még kéziratilag hever az Akadémia levéltárában. — Reméljük, hisszük, meg akarunk győződve lenni felőle, a magyar nemzet nem lehet oly fásult, oly tudatlan, oly öngyilkos, hogy szándékosan elejtse kezéből a mindenható

eszközt, az irodalmat, melynek ápolása által saját életét biztosítja és örökíti; — s ezért fel tesszük, hogy nem lesz többé bepólyázva passzív dölyfének tunyaságába, nem fogja magát a kor irányában felvértetni az indolentia gyávaságával, mely a hős nemzethez legkevésbé illik s mellyel őt a külföld mégis nem egyszer méltán vádolható; hanem úgy lépend fel, mint ő maga megkívánja minden munkás, mívelt és életrevaló néptől, s mind az anyagi, mind a szellemi szorgalom műterén versenyzend Európa nemzeteivel.

A magyar nemzet lelkes részvéttel fogja üdvözölni Kazinczy munkáit.

Kazinczy Ferenc (1759—1831).

Pesti Napló 1853 október 16. (1081. sz.)

¹ Voltaire: „Mahomet“ II. felv. 4. jel. (Életem harc.)

² Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865) francia szociológus, az „Anarchizmus“ írója.

³ Gessner, Salomon (Zürich, 1730—1788) a német rokokó-idill klasszikusa.

⁴ Wieland, Christof Martin (1733—1813) a könnyed, vidám életbölcselet költője a német irodalomban. Főműve „Oberon“ (romantikus eposz, 1780).

⁵ Macpherson, James (1738—1796) skót költő, mesteri módon hamisított költeményeket közölt, amelyek — állítása szerint — Ossián, a Kr. u. III. században élt gael költő, Fingál király fia után maradtak. E valóban költői értékű, borongósan érzelmes alaphangú énekek költésztünkre is hatással voltak.

⁶ Sterne, Lawrence (1713—1768) angol lelkész, kiváló humorista. Legismertebb művei: befejezetlen maradt regénye „Tristram Shandy“ és a „Sentimental Journey“. Az utóbbit fordította K. (I. Olcsó Könyvtár, 1489—1494. szám).

⁷ La Rochefoucauld, Francois herceg (1612—1680) francia bölcsész-író. Kazinczy „Gondolatai“-t fordította.

⁸ Marmontel, Jean Francois (1723—1799) francia író, akinek „Contes moraux“ című munkáját fordította Kazinczy. (Kazinczynak fordított egyveleg írásai. Első kötet. Marmontelnek szívképző regéi két könyvben.) „Báróczynak, példányomnak, mesteremnek pályaág gyanánt“ — írja Kazinczy az ajánlásban.

⁹ „A két természet.“ (Tövissek és virágok kevés számú nyomtatványokban. Széphalom, 1811. 11. l.)

¹⁰ „Nehéz és könnyű.“ (Kazinczy Ferenc eredeti munkái. A M. T. T. megbízásából összeszedék Bajza és Schedel. Pest, 1836. I. k. 144. l.)

¹¹ Proteus a görög hitregében tengeri isten, aki különféle alakot ölthet magára.

¹² Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph (1775—1854) német bölcsész. Mint író nagyon ifjan lépett fel. Első műve 17 éves korában jelent meg; u. i. 1792-ben, promóciójára kiadta a Genesis harmadik fejezetéről szóló latin értekezését. (Antiquissimi de prima malorum origine philosophematis explicandi tentamen criticum.)

¹³ Ferney, Ain francia departementben, 3—4 km-nyire a Genfi-tótól. 1878 óta Ferney-Voltaire. Voltaire itt töltötte életének utolsó húsz évét.

KÁRMÁN ÉS FANNI.

Kazinczy után alig szólhatunk méltóbban más magyar íróról, mint Kazinczy nagy munkájának ellensarkulatú nagy részeséről, a mély érzelmű, mély belátású Kármán Józsefről, ki nek lelkében talán először fogamzott meg öntudattal azon magteltjes nagy eszme, hogy a nemzetet nemzetileg kifejlődő irodalom által

kell a szellemi és anyagi nagyság, azaz a műveltség és jólét polcára emelni.

Nemzetirodalmi szempontból indulván ki, Kármánt, kitől csak néhány lap maradt az ivadékra, Kazinczy mellé kell helyezniünk, azon Kazinczy mellé, ki egymaga egy egész könyvtárt hagyott hátra munkáiban. Kétségtelen, hogy Kazinczy hatása, már hosszú munkálkodásánál fogva is, irodalmunkra nézve sokkal beszédesebb és tartósabb, mint Kármáné, kinek életéből úgyszólván csak egy rövid év gyümölcsöző irodalmunknak és a történetíró mégis kénytelen bevallani, hogy mindketten egyiránt múlhatlan, mert egymást kiegészítő, ellensúlyozó rúgói valának az új életre gerjedő nemzeti műveltségnek. Kármán alapeszméje nem nyert ugyan oly fényes, oly szerteágazó valósulást, mint Kazinczyé; de működött az, mint életető mag, a debreceni irodalmi iskolában, kivetkezve, fájdalom, az ép művészeti ízlés kecséből, melyek magának Kármánnak mintegy veleszületett, ritka sajátjai valának, — s életrevalóságát a legújabb irodalmi lendület korszakában ismételve bebizonyítá.

Kazinczy és Kármán, mint feljebb egyetlen szóval érintők, két ellentétet képeznek, melyeket eggyé olvasztani a későbbi magyar irodalom hivatása lőn. Kazinczy terjedelmet akart adni az irodalomnak, azt tartván első szükségnek, hogy a külföld remekműveinek átültetése által gazdagíttassék; Kármán nem a terjedelmet, de a mélységet tűzé céljául, s azt akará, hogy mi-

előtt az irodalom a külföldiek példányai szerint terjedne, elébb biztos alap vettessék neki, biztos alap, melyet ő csak nemzeti kifejlesztésben látott. Kazinczy a műveltségben előhaladt nemzetek kincseire támaszkodott; Kármán azon egészséges, eredeti erőbe helyezte reményét, mely a magyar természetben, mint tűz a kovában benne rejlik s csak kedvező alkalomra vár, hogy nyilvánulhasson. „Az a teljes erő“,¹ — úgymond — „az a fizika-tökéletesség, az a nemmes testalkotás, mely az eredeti magyart ékesíti, az a józan okosság (sens commun), az a természeti ítéllettel (bon sens), úgy látszik, mintha ebbe a szép tájékba választotta volna lakhelyét. — A hasonlítás gyűlölséges, de nem nemzeti büszkeség, nem is más nemzetek ócsárlása mondatja velem, hanem megfontolt tapasztalás, hogy a bárdolatlan magyar végzetlen pusztáinkon egészségesebb ítéllettel van felruházva, mint amott a csinos külföldi az ő kevély városaiban. Nagy elsőse az nemzetünknek, amit egy nagy tapasztalású és hivatalú férfiú egy alkalmatossággal előttem állított: hogy az együgyű, kába személyek a magyar drámákban azért hasznavehetetlenek, mert ez a karakter nincsen magyarban. Van tehát erő, van tehetség a mi klímánk alatt is, és talán szebb, magasabb, elevenebb, mint akárhol, de“ — Kármán túl nem becsüli a magyart: éles szeme felismeri gyengéit s keze kíméletlen szigorral, igazsággal, bátorsággal lebbenti fel a fátyolt, mellyel hiúságunk azokat eltakargatja.

S e részben még mindig folytathatjuk a Kazinczy és Kármán közti ellentét kimutatását. Amaz jobbadán könyvekből, emez magából az életből merítvén meggyőződéseit, Kazinczy gyakran többet tett fel, többet várt a nemzettől, mint ez adhatott, és nem egyszer volt kitéve keserű kiábrándulásoknak, míg ellenben Kármán elfogulatlan józansággal, de annál keményebben is, csak annyit követelt a nemzettől, mennyivel ez önmagának, önértékénél fogva tartozik, és adós nem maradhat. Kármán azt akarja, hogy a nemzet maradjon hű önmagához, s midőn őt a tudomány és művészet ápolására serkenti, nem lebeg előtte azon közmopolitikus ködkép, mely a tudományt és művészetet legyalázní hiszi, ha vonatkozásba hozza az étellel, sőt Kármán éppen eszközül tekinti azokat a nemzeti virágzás mindenoldalú kifejtésére. „Nem háládatlanok a múzsák, bőven megfizetik szállástartásukat. A szegény keresse ezeket a jóltevő szüzeket haszonért, ha szeretetből nem követi. Akit keskeny telekje nem táplál, vagy alig táplál véres verítéke után, ne engedje, hogy számos gyermekei ugyanazon emlőkre támaszkodjanak, melyet már ő maga megapasztott. A tudományok nemcsak gyönyörködtetnek, hanem táplálnak is. Nyitva áll a becsület útja a mérésznek, nyitva a kereskedés, a nemes mesterségek műhelyei; és nem méltóbb-e hozzájuk, jó birtokos és tehető polgárokká lenni, mintha azok maradnak, amik: nemzeti betyárok?”²

Kazinczy valósággal az elmélet, Kármán a gyakorlat embere. Amaz mindent meghonosíthatni vél, mit saját műveltségi fokán jelesnek ismer; ez elébb nevelni akar magának közönséget, s a nemzetet mindenkor csak oly munkákkal látni el, melyek a nemzet műveltségi fokához mértek. Amaz a nyelvet utánzatilag törekvék tisztítani, gazdagítani, felékesíteni; ez önmagából igyekezett azt kifejteni, felhasználna és felelevenítvén régi kincseit. Amaz, hogy óriás munkáját sikerrel végezhesse, a haza tudósaihoz, ez — hölgyeihez folyamodott. Tudjuk, hogy az „Uránia“³ című folyóirat, melyet Kármán és baráti (Pajor, Schedius és Csokonai) szerkesztének, s melyben az elsőnek s kedves *Fannijának*⁴ munkái megjelentek, főképp arra volt irányozva, hogy hazánk női közönsége nyeressék meg a nemzeti irodalom ügyének. Nem-e a legfinomabb gyakorlati tapintatot tanusítja Kármán itt is a széphalmi bölcs irányában?

Kazinczy szerencsésebb volt Kármánnál, amennyiben ő t. i. érlelődni láthatá hosszú munkássága gyümölcseit, míg ez utóbbit kora halála ragadá el a nemzettől. Kazinczy sokat, rendkívül sokat tett; Kármán csak keveset tehetett a kitűzött célért, s eleinte a logika látszott kinevetni az életet, — később azonban a kellő visszahatás el nem maradhatott; az utókor pedig jelenleg igazat szolgáltat a két dicőültnek, kiket mint koruk két legjelesb prózaikusát méltó tisztelettel környez. Valóban

igaza van Toldynak, midőn Kármánt oly írónak jellemzi, „ki jóval megelőzve korát lelkeségben, ízlésben, az állapotok tiszta felfogása s a teendők világos érzetében, arra volt rendelkezve, hogy egy új szellemi mozgalomnak ne csak ébresztője, de vezetője is, egy új, sajátlag nemzeti és önálló irány képviselője legyen, ha egy szerencsésb végzet éltét hosszabbra nyújtja s véle azon jelesek számát, az Anyosok és Szentjóbiak, a Daykák és Csokonaiak seregét idő előtt nem szaporítja, kik mielőtt csillagai lettek értelmességünk egének, az utókor fájdalomára leáldoztak; kiről, mint ezekről, sajnos, mondhatjuk ma és mindenha: Hunc populo tantum *monstrarunt fata!*“⁵

Csak az utána maradt néhány kis munkából ítélve, bátran állíthatjuk, hogy Kármán, ha tovább él, kora irodalmának első csillagává leendett; s mennyire haladt volna irodalmunk azóta, ha e hatalmas lángelme kifejlik és örök példányokat hagy vezérfényekül a maradéknak! Többet vesztett e haza Kármán kora elhúnytával, mint Kármán szíve, midőn szeretett Fannija múlt ki karjaiban!

A hátramaradt töredékek arra szolgálnak, hogy teljes mértékben érezhessük a keservet, melyre a szellemi nagyság letörte feljogosít.

Legnagyobb befejezett munkája Kármánnak *A nemzet csinosodása* című értekezés. E remekművet minden magyarnak könyv nélkül kellene tudnia. Ebben vannak felfedve mindazon hibák és kórtünetek, melyek fajunknak, fájda-

lom, még most is mérges tulajdonai: az ön-
bálványozás, a szalmatűz, a tudatlanság, a fél-
tudósság, elbizottság, készületlenség, henyeség,
állati életirány. Akarunk-e hitelt adni Kármán
csalhatatlan gyakorlati tapintatának, midőn
azt mondja, hogy a nemzetet minden betegség-
geiből az irodalom, a nemzeti irodalom van
képesítve és hivatva kigyógyítani? „Az embe-
rek ismerete, hazánk s állapotunk ismerete,
terjedni fog, mert a magunk világát fogjuk
könyveinkben találni. A gondolkozás, a meg-
győződés és gyökeres tudományok veszik fel
az uralkodó pálcát, és mivel ezek nélkül nem-
csak haszontalan, de valóban ártalmas és nem-
zeteket részegítő minden világosodás, ez lesz
nálunk az igaz és józan világosodás boldog
időnyílása.“⁶

FigyeljeteK Kármán szavaira és véssetek
azokat szívetekbe!

„Oh ha én azt az ábrázolást oly elevenen,
oly tüzesen tudnám lefesteni, amint érzem,
oly hathatósan, hogy azt velem együtt mások
is érzeneK: ha én fel tudnám serkenteni szép
tehetségeit hazám fiainak, fel tudnéK ébreszteni
sok szemérmes és félénk lelket, akiben az ön-
gondolkozás széket foglalt, elvonhatnám az alól
a rabság alól, mely miatt nem mernek soha
magok költeni és mindig csak tolmácsolnak,
mindig csak magyaráznak, feléleszthetném ná-
lok azt a szép tüzet, amely őket nemzeti szer-
zőkké tisztítaná és formálná! Örömet lennék
én az a fenkő, amely tompa maga és élesít, az

a tűzkő, amely maga nem meleg, de tüzet ad. De ellenben, aki mosdatlan kézzel, szentségtörő lábakkal és készületlen fővel járulna s közelítene a nemzeti szerzők templomának ajtajához; akkor örömet lennék az ajtónálló angyal és lángoló karddal rettenteném azt vissza, s azt kiáltanám elejébe: „Odi profanum vulgus et arceo!”⁴⁷

A szentségtörő nyegleség óriásivá növekszik, mérgezi a magyar közönség eredeti ép ízlését, megtéveszti belátását, elkábítja fejét, s torlaszként útját készül állani a valódi érdemeknek. Most inkább, mint valaha, résen legyen a közönség, fegyverkezzék fel a jeles írók műveiben letett örökös elvekkel, hogy megválaszt hassa az árnyat a valótól, a hamist az igaztól, a halált az élettől. Mosolyogva kacérkodik és csábít gyakran a vészhozó szirén, míg az élet angyala feddő szigorral, kegyedet nem keresve, lép eléd, hogy megmentsen. Vajha ne lehessen elmondani rólunk, hogy szemünk volt és nem láttunk, fülünk, és nem hallottunk! Átkozzuk el örökre átkos szalmatüzünket, a hiú csillám utáni kapkodást, irtsuk ki gyököstül gyáva önzésünket és piruljunk üres elbizottságunkért, buzduljunk valahára nemesebb munkásságra és ne hódoljunk oly világcsúfos hetykeséggel azon agarász természetnek, mely, ha maradványa vagy pótléka harciasságunknak, csak gúnyt, — ha pedig komoly életcél, legmélyebb megvetést érdemel. Pedig mi szeretjük a becsültetést... Miért nem becsüljük

meg tehát magunkat? Vagy örökké sültgalambosok akarunk maradni? örökké valami különösen szabadalmazott nemzetnek akarjuk tartani magunkat, melyet saját munkánk hozzájárulása nélkül hordoznak és emelnek Isten karjai? Nagyban vesszük a szép szót, még szebben vissza is adjuk — s azzal lerovottaknak hisszük a haza iránti tartozásokat. Nem így virulnak fel nemzetek. Az óhajtáshoz akarat is kívántatik, az akarathoz pedig tetterő, munkásság és áldozatkészség.

Szinte képzeljük, mint mosolyodik el sajnálkozva nem egy úgynevezett hazafi, ha egyenesen kinyilatkoztatjuk, hogy a felhozott vádak főképen azért illetik nemzetünket, mert nincs kegyelettel az irodalom iránt. Az irodalom a közönséges embernek csak üres időtöltés gyanánt tűnik fel; s valóban azokhoz nem is szólnunk, kik nincsenek meggyőződve, hogy az — maga a nemzet élete, legtisztább szesz kivonatában, s éppen ezért éltetője is.

De megvalljuk, nem tartjuk a magyar olvasóközönség nagyobb részét oly míveletlennek, hogy be ne lássa — az elmondott egyszerű igazságokat. Ha emellett kissé eltértünk tárgyunktól, ez csak azért történt, hogy annál nagyobb meggyőző erővel mutathassuk fel a képnek mindkét oldalát. Mert való az, mit Kármán vitatott, hogy az irodalomnak jótékony felvilágosítással kell hatni a közönségre, az egész nemzetre; de szintoly való, hogy a közönségnek is vissza kell hatni az irodalomra, és pedig

koránsem csak szenvedőleg, azaz mint az irodalmi termékek vevőjének, de cselekvőleg is, mint ítélőbírónak felettök. Hál' Istennek van már annyi jeles írónk, hogy ezek munkáiból a közönség meríthet magának elegendő ízlést, elegendő okelvet, a jelenlegi írók munkáinak felfoghatására és hozzávető megbecsülhetésére. Ideje, hogy a közönség ne vakon, de ítélettel, ne pusztá pártfogói viszketegségből, de belső szükségből vegye, mit írói neki nyujtanak. Itt azonban ismét azon visszautasíthatlan követelésnél kell megállapodnunk, hogy minden, ki csak félig-meddig is a műveltebb osztály tagjai közé akar tartozni, tartozik figyelemmel, még pedig legszorgosb figyelemmel kibúvárolni a mult idők irodalmi hagyományait, tartozik ismerni az irodalom történetét.

Akkor azután felfogjuk azoknak becsét és érdemét, kik az élet kényelmeit áldozák a legszentebb hazafiúi hivatásuknak, és büszkébb önérzettel nevezhetjük magunkat magyaroknak, mint midőn hősiségünket és nagylelkűségünket emlegetjük. A mai korban műveltség a nemzetek hősisége, önzetlen munkálkodás nagylelkűségök.

Úgy látszhatik, mintha mindezeket mi mondanók a mostani nemzedéknek, pedig csak Kármán eszméit fejtegetjük, melyek már előttünk a harmadik nemzedéknek valának elmondva.

De hiszen mi Kármánban nemcsak a nemzet feddő látnokát, de szépkedélyű költőjét is tiszt-

életírója* oly találólag mond, hogy *Kazinczy-nál műveltetőbb író nincs az összes magyar irodalomban*, mielőtt mimagunk írói toll után nyúlnánk, elébb lelkiismeretesen kibúvároljuk a széphalmi író-Nestor egész műkincsét?... Amily igaz, hogy *jelenünknek* mindenkor a *multon* kell alapulnia, ha azt akarjuk, hogy az maradandó hatással legyen a jövőre: oly igaz és szükséges, hogy Kazinczyt szorgalommal és tanulmányozva kell elébb szellemi sajátunkká tennünk, ha valódi sikerrel mélyen és messzehatódó horderővel akarjuk megművelni, jótékonyt és dicsővé tenni irodalmunkat. Az irodalom sem hólyag, hogy egyszerre fel lehessen fúni; s akik annak tekintik és elbízott tudatlanságukban, viszonylagos tömjénezések füstjében csak amoly könnyed és kényelmes toleranciával minden aljasság iránt gondolják azt egészen újból megalkothatni, azok bizonyosak lehetnek benne, hogy szappanbuborékok gyanánt, mondvacsinált irodalmokkal együtt, csakhamar néhány csepp piszkos vízzé fognak változni. Legyen ez elmondva őszinte figyelmeztetésül — ha idiót uracsaink egyáltalában képesek még némi figyelmeztetést elfogadni — minden írónak, ki tollával nem üzérkedni, nem csillogni, nem hazudni, de szent hivatásához képest nemzetileg hatni akar. Nem tagadjuk, Kazinczy munkái inkább az író-, mint olvasóközönség használatára valók. A közönséges

* Újabbkori ismeretek tára: V. kötet, 20. l.

közönség is gyönyörködhetik ugyan azoknak kiváló s ösztönszerűleg is megérezhető szépségeiben, de az bizony mindig csak a héjon fog rágódhatni, anélkül, hogy magvához juthatna. *Docti rationem artis, indocti voluptatem.*

Mesteri fordításai Gessner,³ Lessing, Wieland,⁴ Goethe és Herder, Shakspeare, Ossian⁵ és Sterne,⁶ Molière, La Rochefoucauld⁷ és Marmontel,⁸ Sallustius és Cicero munkáiból, bizonyára még most is kedves élvezetet adhatnak minden romlatlan, el nem fásult és fogékony kebelnek; sőt eredeti munkáinak nagy része is, főleg utazásai és költeményei, kivált görög zamatú villanykái, mire nézve őt első hely illeti költőink között, a legnemesbbül képző olvasmányul szolgálhatnak:

A poezis kikap a népből s a durva valóból
És kiesebb tájra s lelki valóra vezér.

Kazinczy tudta, mi a szép; ő lelkét az ó- és újkor legtökélyesb műpéldányain képezé, bensőleg meg volt győződve a szép eszméjének egységéről az igaz és jónak eszméivel, szóval oly kiváló, tiszta és finom ízlése volt, minőt sem előtte, sem utána egyetlenegy szépirodalmi írónkban sem találunk oly öntudatosan kifejtve, mint nála. Munkái remekművek, melyekben a nyelv csak akkori fejlődésének ingadozásai miatt mutat fel némi csonkaságot. Ha Kazinczy a mostani nyelvet találja maga előtt, úgy bizonyosan elérhetlen tökélyvel úgy lép fel műveiben, mikép azt a következő, minden író

teljük, oly költőt, kinek műveiben kivált a női kebel találhatja legnemesebb visszhangját. Íme ott áll mellette *Fanni*, az ő eleven visszhangja, a nőiség legtökélyesb kinyomata. *Fanni hagyományai*, melyek mindössze néhány napi jegyzetből és levélből állanak, oly bájos szellemi zenét képeznek, melynek dallamai örömkönnyekeket csalnak a romlatlan ember szemébe. *Fanni hagyományait* olvassa minden, ki fájdalemben vigaszt, ki üdvének nemesebb röptöt, magasztos enyhületet keres: mert bú és öröm egyiránt igénylik az elemzés gyógyszerét, nehogy elfajuljanak, amaz kétségbeeséssé, ez pedig érzelmetlen önzéssé.

Bizonyos férfias erő, bizonyos szabatosság a kifejezésben, hihetővé teszik, hogy *Fanni* iratai Kármán simító kezén mentek keresztül; ezen körülmény azonban nem csökkenti, sőt növeli szépségöket.

Kármán írásai és *Fanni hagyományai* a „Nemzeti Könyvtár“ második folyamában jelentek meg Toldy összeállítása szerint, a két jeles arcképével. Mindenesetre kell, hogy ezen munkák helyet foglaljanak a „Nemzeti Könyvtár“-ban, mert gyöngyök azok, nemzeti kincseink között; hanem óhajtanók, bár megjelennének egy díszes, kézi kiadásban is; mert a magas negyedrétes könyv kényelmetlen a mindennapi olvasásra, sőt aránytalan vékonyságánál fogva nem is szép. Hartleben kiadó úr bizony igen érdemes szolgálatot tenne a nemzetnek, ha Toldynk segélyével díszkiadást ren-

dezne Kármán és Fanni munkáiból, s meg vagyunk győződve, hogy az csakhamar meghonosulna magyar hölgyeink asztalán.

Fannink mellett nincs okunk irigyelnünk sem Sévigné asszonyt⁸ a franciáktól, sem Bettinát⁹ a németektől: mert az lelki fenségben felülmúlja a kettőt; s ideje, hogy a nemzet kedvencévé avattassék. Tehát mielőbb díszkiadást Kármán és Fanni munkáiból!

Kármán József (1769—1795).

Pesti Napló 1853 október 30. (1093. sz.)

¹ „A nemzet csinosodása.“ Kármán József művei. I. k. (Nemzeti Könyvtár. IV. k.) 87. l. (Kiadja Abafi Lajos. Budapest.)

² F. i. m. 89. l.

³ Az „Uránia“ I—III. kötete jelent meg. (Első esztendő I—III. kötet. Váztzon. Marmarossi Gottlieb Antal betűivel 1794.)

⁴ Greguss amaz irodalmi nézet híve, hogy Kármán nem szerzője, csupán átdolgozója a „Fanny hagyományai“-nak. Toldy Ferenc „A magyar költészet történeté“-ben (második javított kiadás. Pest, 1867. Harmincötödik előadás. 419. l.) is így szól: „Annyi bizonyos, hogy Fanny létezett, hogy Kármánt szerette, érte szenvedett, miatta meghalt, hogy naplózott és levelezett, valamint másfelől az, hogy a mesterség, mely a szerkezetben felismerszik, a szakadozott részletek egybeillesztése s egy teljes arányos egésznek kikerekítése, a nyelvvel együtt Kármáné.“

⁵ Kármán J. és Fanny emlékezetök. Olvasta a Kisfaludy Társaság ülésén 1843 március 25-én dr. Schedel Ferenc. (Nemzeti Könyvtár. Pest, 1843. Kármán József írásai és Fanny hagyományai IX—X. k.)

⁶ „A nemzet csinosodása.“ Az 1. jegyzetben idézett kiadás 109. l.

⁷ F. i. m. és kiadás 109—110. l.

⁸ V. ö. 4. jegyz. Sévigné, Marie de Rabutin Chantal, marquise de (1626—1696), szellemes francia levélíró.

⁹ Bettina, von Arnim (1785—1859), Achim, von Arnim német költő neje, Klemens Brentano testvére. Főműve: „Goethes Briefwechsel mit einem Kinde.“

BÁRÓCZY SÁNDOR.

Mindazt, mi főleg 1825 óta Magyarországon a gyakorlat terén végrehajtatott, félszázados elmélet készítő elő. Hazánk jelesei már a múlt század utolsó részében fejtegették és tárgyalták azon eszméket, melyeknek valósítására megelőzött nemzedékünk vala hivatva: új bizonyosság azon gyakorta félreismert s talán még gyakortább szándékosan kijátszhatónak tartott történelmi igazságra, hogy mindennek, mi életbe lépendő, előbb a tudományos ész rostálatán kell keresztül menni, melynek rendeltetése, nemcsak kísérni és követni az emberiség fejlemét, hanem azt elő is készíteni, szóval szintézis és analízis útján teremtetleg és bírálólag hatni az életre. Az elmélet szintúgy elő-, mint utófutója a gyakorlatnak: s a szó nem ritkán nagyobbbszerű tett, mint a cselekmény maga.

Magyar tudós társaság létesítése, a magyar nyelvnek a latin helyibe iktatása iránt a múlt század vége felé egész halmaza jelent meg a röpiratoknak, terveknek és folyamodásoknak; s folyó századunk negyedik tizede csak szen-

tesíté és foganatosítá a Révaiak, Vályiak, Telekiek és Báróczyak javaslatait. Sőt a kezdeményezés dicsét Révai Miklós maga is feljebb keresi, midőn 1790-ben a „Jámbor szándék”¹ előszavában ekkép nyilatkozik:

„Hálátlanság volna tőlünk, kik most utóbb támadtunk, ha elhallgatnók vagy talán el is nyomnók azoknak dícséretes igyekezeteket, kik előttünk törték meg a jeget. Szentelen hebehurgya lélek az, a ki magára ruházza azokat a felséges magasztalásokat, hogy ő a magyarság feltámasztója. Megpirítják az ilyen kérdékeny arcát azok a még most is áldásban levő számos példák, kik jó darab idővel ezelőtt a dülő magyarság alá hajultak támogató válllaikkal: az a kuruzsoló szólással édesen szívreható magyar Marmontel, Báróczy Sándor; az az együgyű természetnek verseiben erőltetés nélkül nyájaskodó magzatja, Barcsay Ábrahám; az a „Holmi”-ban egyenes kimondó Magyar Diogenes, a játékban ártatlanul enyelgő magyar Plautus, Bessenyei György, — hogy most ne tegyek többekről említést. Ne tépjük le ily embertelenül ezen érdemes fejekről a dicső borostyánt. Ezek voltak inkább az első szövétnekek, melyek jobb ízlésben világosítottak nekünk arra a térebb országútra, ahol most járunk.”

Báróczy Sándor azon férfi, kire a jelen cikkben olvasóink figyelmét irányozni akarjuk. Ő az „A védelmeztetett magyar nyelv”² szerzője, kit Révai Marmontel³ erkölcsi beszélyei-

nek mesteri fordításáért méltán tisztelt meg a magyar Marmontel nevével, ő az, kit Kazinczy Ferenc, életírója és munkáinak kiadója, saját vallomása szerint, kiváló első munkáiban, példányul és vezetőül tűzött ki magának.

Ha Báróczyt összehasonlítjuk Barcsay és Bessenyei egykorú pályatársaival mind az életben, mind az irodalomban, úgy találjuk, hogy az utóbbiakban inkább az alkotó, de míveletlen tehetséget, Báróczyban pedig a tanulmány alapján kifejtett ízlést kell tisztelnünk. Barcsay „hosszas elmélkedés, készület s csinosgatás nélkül szórta verseit, nem vágyván arra, hogy versei nyomtatva legyenek, hogy neve a költők sorában neveztessek; Bessenyei írónak is, tudósnak is kívánt tartatni, s inkább igyekezett igen sokat írni, mint jót“.⁴ Hanem, — úgymond Kazinczy, — „ez a menyeyei láng, ez a természetű erő, a három közül legkisebb mértékben jutha a mi Báróczynknak; de közülök a pótolékot ő kapta meg a legnagyobban“.⁵ — Ezen pótolék alatt nem értethünk egyebet, mint ízlést a szerkesztésben, ritka gördületességet és csint a kifejezésben. Igaz, hogy midőn Dusch⁶ erkölcsi leveleit, s még inkább, midőn Calprenède⁷ *Kaszandráját* vette magyarítás alá, érdemetlen tárgyakra pazarlá jobbravaló erejét; sőt az állítjuk, hogy még Marmontel beszélyeinél is könnyen találhatott volna száz meg száz becsesb munkát a francia irodalom tárházában, melyeknek lefordításával bizonyára több hasznót vala szer-

zendő a magyarságnak; de éppen azon körülmény, hogy az átültetett művek középszerű, sőt — Calprenèdet illetőleg — végkép silány mivoltának dacára, megnyeré a közönség tetszését, bizonyosságul szolgálhat nekünk a nyelvbeli szerkezet jelességéről, valamint eszközül szolgál, az akkori közönségnél a magyar olvasmány terjesztésére s a merészelt újítások meghonosítására. Ami tetszik, azt elvünk ellenére is gyakran hajlunk sajátunkká tenni. Halljuk csak Kazinczyt: „Mindazon, ami Báróczynak tollából folyt, annyi báj, annyi kellem, annyi csín és kecs ömlött el, mely az ő vétkeseknek látszó szólásait még azokkal is megkedveltette, akik a nyelvnek úgynevezett tisztasága mellett buzognak s minden újítást nyelvrontásnak kiáltoznak.⁸ ...Ő érezteté *legelőbb és leginkább*, hogy, ha akarjuk, menni fogunk, midőn a maga újításait a legcsinosabb, leggondosabb stíl és azzal az egészen ismeretlen báj által mindazoknál, akik ízlése a szépet elismerni tudta, kedvességbe hozá“ stb.⁹ Ezután összehasonlítván Báróczy irányát Bessenyeiével, következő párvonalt húz: „A Báróczy múzsája egy gráciaalakú s növésű, nagy nevelést nyert leány, ki nek még selypítéseit is kellemnek vesszük; a Bessenyeié — ha a kép nem volna illetlen — egy alföldi piros-pozsgás leányasszony, ki ama körül cselédkedik, és akin az asszonyától eloltanult városi szólás, az asszonyától ellopkodott ék sem áll jól, mert aközé, amit felszedett, és ami neki tulajdona, nem tud hozni össze-

illést.“ Igen természetes, hogy Kazinczy, ki magát a külirodalmak nagy példányai után művelé, nagyobb súlyt fektetett arra, mit „összeállításnak“ nevez, mint a tél-túl egymásra halmozott munkálatokra, s hogy előtte nagyobb tetszésben kellett részesülni Báróczy fordítói csínjának, — mert csín az ízlés vezére — mint kor- és kartársai eredeti egyvelegének, hol a csekély belbecshez nem járul a külső csín. — Kazinczy ösztönszerűleg Báróczyt választá vezetőjeül, s ez utóbbinak irodalmi jelentékét és helyét legrövidebben úgy határozhatjuk meg, ha azt mondjuk, hogy ő Kazinczy közvetlen előfutója, mintegy kicsinben és lehetőleg az, mivé Kazinczy nagyban és valólag lett.

Nyelvművelés tekintetében Báróczy fordítmányos munkái még mai nap is üdvös tanulmányul szolgálhatnak, s bizony sok fiatal írónk csinosabban írna, ha elébb némi szorgalommal átolvasta volna a magyar Marmontelt.

Az eredeti munkák közül „A védelmeztetett magyar nyelv“, melyet Kazinczy fel nem vehetett kiadásába, nem annyira nyelvi, mint inkább más szempontból igényel fontosságot.

Írt ugyan Báróczy ezenkívül több eredeti munkát is, melyek közül említendőek: *Az új Adeptus és Rózsikának titkai*; sőt írt már hajlott korában, midőn az alchimiának veté magát karjába, francia nyelven egy erre vonatkozó könyvet, mely azonban meg nem jelent: hanem reánk nézve legfontosabb marad mindenesetre az első helyt idézett röpirat.

A védelmeztetett magyar nyelv című országügyi párbeszéd tulajdonkép nem pozitív, de negatív irányú fejtegetés, amennyiben t. i. nem annyira egyenesen a magyar nyelv mellett, hanem inkább csak a latin nyelv ellen nyilatkozik, s a felhozott védvek, a történelem meg nem hazudtolható tárából merítettvén s számos adattal felvilágosíttatván, meggyőző erővel hatnak az olvasóra. Emellett az egész munkát a legbölcsebb mérséklet lengi keresztül, melynek csak ott lehet helye, hol részrehajtatlan belátás önzéstelen hazafisággal párosul. Báróczy-nak ezen műve után ítélve, belőle — ha akkor magyar zszurnalisztika létez — a legjelesebb vezércikkező válandott. Figyelmét egyetlenegy országügyi mozzanat sem kerüli el, s higgadt megfontolása képessé teszi őt arra, hogy valóban a pártok fölé emelkedjék, azaz, hogy ezeket egymással barátságos kiegyezkedésre bírja. Ezenkívül oly finom tapintatot tanusít a fejtegetett tárgyak egymáshoz illesztésében, hogy lehetetlen rá nem ismernünk az ismeretes magyar közmondásnak: „fiam uramat szidom, menyem asszony értsen róla“ alkalmazására, mint alapgondolatra, mely láthatatlanul az egész röpiraton keresztül vonul. Képzeljük még ehhez magunknak a valamennyi külföldi irodalmakban jártas és honos férfit, ki állításait kellő helyen találó alkalmazásban erősíti az első tekintélyek mondataival, s körülbelül fogalmunk lesz a nevezett kis munka jelleméről.

Ennek utóbbi részében a teendőket sorolja

elő, hogy a kitűzött cél elééressék, így többek közt, hogy a nemzet „fényes viselt dolgai és egyéb tanult munkák“ magyarul irassanak, „a tudományok és egyéb mesterségek“ hasonló módon virágoztassanak, hogy a magyar magát idegen nemzetekkel megkedveltesse, stb., stb. Hálistennek a javaslatban tett teendők nagyobb része már teljessedett, jóllehet még most sem mernők javasolni Báróczynak azon felébredést, melyről a röpirat utolsó soraiban — Mercier álmára hivatkozva — tréfásan megemlékezik. De a megkezdett haladás, magában véve már, oly előny, mely sokszorosán növeli a cél elérendése iránti bizalmat, erőt és meggyőződést; s ha némelyek kétségeskedve mosolyogták is, mi bizonyosan mindnyáján valósíthatólag érezzük át Báróczy azon szavait, melyek röpirata 62—63-dik lapján állanak: „Montesquieu, kit — a bányászságnak szereténél fogva — a mi gazdag érceink mintegy erővel országunkba húzván, emlékezik és pedig dícséretesen mirőlunk. Igyekezzünk azért arra a fényességre jutni, melyre elméleti tehetségünk, gazdálkodó (hospitális) nemes tulajdonságunk, mindenre alkalmaztathatásunk, a természetnek — mint a bőség szarvából — egész a tékozlásig velünk közlött gazdag adományai, a hely fekvésének kellemetessége, az ég határozatjának (clima) éltető balzsamomja láttatik mintegy utat készíteni. Igyekezzünk azokat a nemzeteket, melyeket a Hirlelés isten-asszonya (Fama) kiragadván a feledékenység-

nek vizéből (Lethe), a dicsőségnek örökkétartó templomába vitt, nemcsak követni, hanem el is érni; erre pedig elkerülhetetlenül szükség a nyelvnek művelése és közönségessé tétele. Mi viszen valamely nemzetet a halhatatlanságra, ha csak nem viselt dolgai, tudományokban való virágzása és nyelvének közönségessé tétele!“ Utaljuk még az olvasót a 40—41. lapon mondottakra.

Pótlólag megjegyezzük még, hogy a munka bevezetését a legjelesb dicsbeszéd képezi II. Leopold fejedelmünkre, kinek kormányzatának első idejében a röpirat megjelent volt: új bizonyosság, hogy nemzetünk fiaiban a honszerelem mindenkor összeforr a legtisztább hűség-gel a felség iránt.

Tovább foglalkoznánk Báróczynek ezen munkájával nemcsak fontosságánál fogva, de azért is, mivel ez eredeti, ebben látjuk őt teljes művoltában; míg a feljebb említett művek csak a nyelvkezelés mesterét mutatják. Ez utóbbiak olvasását sem lehet nem ajánlanunk főleg író-társainknak, kik az előadás művészi csinjával oly keveset gondolnak; *A védelmeztetett magyar nyelv* azonban, óhajtanók, bár újólág megjelenhetne, hogy belőle összes nemzedékünk merítsen tanulságot. Elődeink szava megerősítettén az utánok következett események példáival, kétszerezett hatalommal fogja meg az utódok lelkét, s a multból vihardacoló hidat ívez a jövő felé.

Báróczy Sándor (1735—1809).

Pesti Napló 1853 november 13. (1104. sz.)

¹ „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék.“ Bécsben, Hummel János Dávid betűivel 1790. Révai e munkát szerzőjének, Bessenyeinek, megnevezése nélkül adta ki.

² „A védelmeztetett magyar nyelv vagyis a deákság mennyire szükséges voltáról való kettős beszélgetés.“ Bécsben, Hummel Dávidnál 1790.

³ Marmontel, I. VII. 8. j. Idézett művét nálunk először Báróczy fordította „Erkölti mesék“ címmel.

⁴ „Báróczy élete.“ (Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek. Írta Kazinczy Ferenc. Kiadja Abafi Lajos Budapest. Nemzeti Könyvtár XXXVI. k. Kazinczy ö. m. V. k. 69. l.)

⁵ F. i. m. 70. l.

⁶ Dusch, Johann Jakob (1725—1787) az altonai gimnázium tanára, később rektora. Írt pásztorjátékot, komikus hőskölteményt, szomorújátékot. A „Moralische Briefe“ 1759-ben jelent meg.

⁷ Calprenède, Gautier de Costes XVII. századbeli francia regényíró. Ű. n. hősi regényei a XVII. század irodalmának kedvelt műfaja.

⁸ „Magyar Pantheon“ 72. l.

⁹ „Magyar Pantheon“ 81. l.

CSOKONAI.

„Ami magamat illet: az én külsőm olyan, mint a magának hagyott természet; belsőm hasonló a tavaszhoz, mely mikor borongós is játszik és teremti.“¹

Ezen sorokat írta magáról Csokonai 1800-ban, mint huszonhatéves férfi, csak öt évvel

kora halála előtt; — s meg kell vallanunk, hogy rövidebben s határozottabban jellemzőt róla és költészetéről nem mondhatni, mint ő maga mondott az idézett szavakban.

Talán senki íróink közül nem bírt oly mértékben, mint Csokonai, a lángelme teremő erejével; talán senki sem is írt — az egyetlen Bessenyeit kivéve (sőt ezt sem, ha arányba tesszük Csokonai rövid pályáját Bessenyeivel) — oly sokat és oly változatosan, mint ő; talán senkinek a munkáiból nem vezett el annyi egészen nyomtalanul; és bizonyosan senki iránt sem voltak a körülmények mostohábbak, mint Csokonai iránt: kirekesztve életében azon körből, mely nemesítő ösztönül hat a hivatással és tanulmánnyal bíró költőre, s félreismertette halála után azoktól is, kik irodalmunknak műbírói tekintélyei valának, — Csokonai nemcsak nem emelkedhetett azon magas polcra, mely őt gényuszánál fogva illeté, hanem meg lőn tagadva tőle még azon költői rang is, melyre valóban felemelkedett. Az egyik fél, ízléstelen jóakarói, azt magasztalá benne, mi tulajdonkép gyengéje volt; a másik, irodalmi doctrinairjeink, az idom és rendszer szigorú megkövetelői, a foglalatlan s ki nem köszörült gyémántot nem tudá gyémántnak ismerni. Kölcsy és Kazinczy — tudjuk — mindent szerettek a német iskola műképleteinek, általában mindig csak képleteknek kap-tájára mérni: így lett Berzsenyiből Matthison,² Daykából Hölty,³ Kisfaludy Sándorból Pet-

rarca, Kiss Jánosból Haller és Hagedorn,⁴ így Csokonaiból — Bürger!⁵ Legnagyobb hálával kell ennél fogva lekötelezve lennünk Toldy Ferencnek, ki Csokonai munkáit *első* adta ki lehető legteljesebb, gondosabb és választékosabb összeállításban, ki Csokonai életét *első* írta meg lelkiismeretes szigorral, ki Csokonai költői becsét és nagyságát *első* tüntette fel hozzá méltó világításban. Hogy a nemzet kellőleg felfoghassa e sokat szenvedett és kevésbé méltányolt lélek fenségét, a belőle reá származott kincsek drágaságát, ismernie kell egész terjedelmében a száz hasábot töltő életrajzt, mellyel Toldy a „Nemzeti Könyvtár“-ban Csokonai munkáit bevezette.⁶ Midőn mi Csokonaira irányozzuk a nemzet figyelmét, ez édes kötély teljesítésében nem mulaszthatjuk el minden magyar olvasónak szívére kötnünk mind az érintett életrajz, mind pedig az összes, fájdalom, nem eléggé ismert munkák szorgalmas tanulmányozását. Amit mi Csokonairól e rövid cikkben mondunk, csak gyenge visszhangja lehet ezeknek, buzdítás inkább az elhúnyt jelesnek olvasására, mint kimerítő jellemrajz, eredményeket megállapító fejtegetés inkább, mint összefüggő történet előadása.

Két kellék múlhatlan a lángelmének arra nézve, hogy műveinek az összmíveltség elért foka szolgálhasson induló-pontul, hatásuk pedig maradandóvá lehessen biztosítva. Ezen kellékek egyike a tanulmány, másika — mely tulajdonkép szintén tanulmány, de gyakorlati

— az élet. Múlhatlan feltét mind a kettő, hogy a nagyraszületett lélek valóban nagygyá legyen is; nélkülök gyönyörű, de csonka, s az egésznek hiányát annyival fájdalmasabban éreztető torzó az, a befejezett isteni szobor helyett. Méltó e két fogalommal közelebbről megismerkednünk.

Tanulmány alatt nem értjük azon cifra, mázos felszínességet, mely irodalmi divatickek könnyű felszedéséből reánk tapad egy jó adag elbizottsággal, sem válogatlan olvasmányok halmazát, hanem komoly bűvárlatot általában az emberi ismeretek történelmében s különösen azoknak azon szakában, melyet művelni, tovább fejteni magunkban hivatást éreznünk. Ezen bűvárlat emelkedett szempontot nyit a szellemnek, honnan magát mindenfelé tájékozhatja s öntudatosan — eszmélettel — működhetik. Amit a német „verlumptes Genie“ névvel szokott jelelni, a lángelmének azon szomorú állapota, melyben az magára hagyatva, támasz és kalauz nélkül tévedez, mint egy vak óriás, kétségbeesetten hordozván magában a teremtés ösztönét, tüzét, mely, miután tárgya meg nem állapítható, csak futó meteori szikrákban tör ki, — ha nagy hatalmú, rombol — ahelyett, hogy teremtene, s mindenestre önmagát emésztí fel. Ily tünemény a borzalom fenségével bír, s nem ritkán csodálandóbb, nagyobb szerű a lángelme romboló hatalma, mint a szerény tehetség csendes munkássága. De akik azt mondják, hogy a lángelme tanul-

mány nélkül is lángelmének marad és így is dicsően nyilatkozik, hasonlítanak azon iszákosokhoz, kik, midőn intjük őket, ne rongálják egészségöket mértéktelen itallal, oly emberek példájára hivatkoznak, kik szintén iszákosak voltak és mégis sokáig éltek. Mintha az erős természetűek még tovább nem éltek volna, ha mértéket tartanak! s mintha a lángelme még sokkal dicsőbbé nem válnék, ha tanulmány által öntudatos ösvényt szab ki magának! Hálistennek, e vad önbizottság csak ritkán szállja meg a valódi lángelmét. Természettől bele látszik oltva lenni azon bájos lelki szemérem, mely fél készületlennek találatni s folytonos tanulásra, képeztetésre ösztönöz. Ím, itt a példa Csokonainál is. Benne lelkiismeretesen tanulmányozó lángelmét találunk. Mint tanuló, már a legszorgalmasabbak közé tartozik; kört alakít maga körül, melynek célja kísérni a mívelt világ előhaladását; az éjeket is asztalánál tölti olvasva, kivonogatva jelesebb szakaszokat és fordítgatva. S későbben is mint író fáradhatlanul bűvárkodik, mielőtt bármihez fogna. Előkészületei *Arpád*hoz, a nemzeti hőskölteményhez, melyet élete főfeladványául tűzött s melynek elkészült egyes töredékei is elvesztek, egész könyvvé növekvének. Tanuskodnak még bűvárlatairól fennmaradt szépészeti töredékei, Zrínyi kiadása körüli fáradozásai, jártassága a nyelvekben, a töméntelen sok fordítás, a szógyűjtés, mivel Mártonnak⁷ kedveskedett, s általában az önfeláldozó munkásság

s azon irodalmi öntudatosság, melynél fogva oly tisztán fogta fel a teendőket, mely őt még a mult században a magyar danák egybegyűjtésére ösztönzé s mely világosan kitűnik a munkái 845—850. hasábjain olvasható levélből,⁸ a *Marosvásárhelyi gondolatok* című verseszetből (735—738. h.) s elszórva több helyütt látszólag játszi műveiből.

De, fájdalom, a másik kellék, az élet maga, hozzá méltó nevelés és társaság, az hiányzott nála, s ezért maradt pályája töredék. Lelkében a humornak, a fenség és furcsaság ezen titokszerű egybeolvadásának leggazdagabb forrása buzgott, mestere volt a nyelvnek és idomnak, mindenben kísérleteket tőn, és semmiben hivatás nélkül, szemlélkező ereje mindig uralmat biztosított neki tárgyai felett, a nélkül, hogy érzése, szenvedve legkevesebbet veszített volna eredeti valódiságából, kivált midőn az emberiség szent érdekeiről s a hazáról énekelt, — szóval egy magyar Molière szunnyadott Csokonaiában, egy Molière, kinek, fájdalom, Scar-ron⁹ fokán kelle maradnia! Nem lehet nem helyeselnünk Kazinczynak azon szavait, melyekben Csokonait Rousseauhoz hasonlítja,¹⁰ s nevezetes körülmény, hogy itt Kazinczy csaknem ugyanazon szavakkal nyilatkozik, mint későbbben Börne¹¹ — ugyancsak Rousseauról. És bizonyos, hogy költőnk, valamint mizantrópiájában mindig emberszerető volt, úgy cinizmusában is mindig szépészeti érvénnyel bírt. Ő a ledér külszín alatt is tiszta erkölcsöt rejte

szívében, ő mindig a természet hú fia maradt — s itt van alkalmunk azon sorokra utalni az olvasót, melyeket cikkünk kezdetében Csokonai-ból¹² idéztünk volt.

Osztoznia kelle hát Csokonainak a lángelmék boldogtalanságában, és pedig kétszeresen, mert nemcsak kortársai nem valának méltók hozzá, de ösztönző, neki való körnek hiányát is kénytelen volt sinleni, mi kisebb mértékben majd minden magyar írónak sorsa még mai nap is. Ne csodálkozzunk tehát, ha kétségbeestében még kereskedővé is akart lenni, s miután igyekezetei egymásután hiúsultak, e szavakban fakada: „Ha írok is, aminthogy már én anélkül nem tarthatom fenn lételemet, írok a boldogabb maradéknak, írok a XX. vagy XXI. századnak, írok annak a kornak, amelyben a magyar vagy igazán magyar lesz, vagy igazán semmisem. Teszek úgy, mint Bessenyey György, ama mind rendre, mind érdemre első magyar literátorunk, akiről a dolog esmérői nem tudják meghatározni, akkor volt-e nagyobb, mikor Bécsben a becsületnek s hazafiúságnak közpiacán tündöklött, vagy most, midőn Bakonyszegen a mi horizonunk elsötétetését úgy nézi, mint a földünk golyóbisa alá fordult, de azért teremteni meg nem szűnő nap.”¹³ Csak olvassuk meg Mátyási levelét (Csokonai életrajza LXVII. és LXVIII. hátsóján a 6. jegyzet alatt) s látni fogjuk, nem volt-e Csokonainak oka ily kifakadásokra, nem volt-e oka elzárkózni azok előtt, kik őt már

előre kizárták, s nem találjuk-e őt aljasodtában is nemesebbnek, mint másokat ragyogásuk közepett. A gyávák azok, kik, ha gyengék, jóknak mutatkoznak, de mihelyt hatalomra vergődnek, rosszakká lesznek; az erős lélek ellenben, körülkorlátozott állapotban és szárnyaszegetten, keménynek és makacsnak látszik, — de annál jobb, midőn büntetlenül rossz is lehetne.

Túlesik soraink körén egyenkint jellemezni Csokonai munkáit; általános jellemzéssel pedig nem boldogulhatunk, miután Csokonai minden nemből és fajból külön-külön jelleműnek, színezetűnek mutatkozik. A játszi dalok mélaságában reá nem ismerünk azon kacagó gúnyra, mely *Dorottyában* diadalmaskodik, sem azon mély bölcsészeti belátásra, melyet tankölteményei árulnak el; az olasz pásztori versek egészen más tollból látszanak eredni, mint naívság mögé rejtező eredeti vígjátékai. Félreismerhetlen csak a költői ér, mely minden művében nyilatkozik, s azon fájdalmas tapasztalás, hogy elkészített műveinek mindegyike sokkal alantabb fokon áll, mint a művész maga. És művei mégis kincstárt képeznek, melyben az olvasó nemcsak édesen gyönyörködhetik, de melyben az emberiség fő eszméit, a nemzet fő vágyait sokoldalúlag kifejezve találja. Csokonai magyar költő volt, s hála Istennek, minden magyar költőnek jellemvonása a hazafiság. Csokonai is nemzete dicsőségét akarja gyarapítani, minden igyekezetét a

magyar név becsületben maradására fordítá,
nem vígasztalván magát egyéb jutalommal,
mint azzal, hogy:

Majd talán a boldogabb időben,
Fellelik sírhelyemet:
S a mely fának sátorában
All együgyű sírhalmom magában,
Szent lesz tisztelt hamvamért.¹¹

Igen is, szent legyen mindnyájunk előtt a magyar hajnal, a magyar tavasz jósdalnokának emlékezete, ki egész életén keresztül a legszentebbért lángola, ki sohasem szűnt a magáról oly könnyen elfeledkező magyart kötelességeire buzdítani, s míg egyrésről alkalmi verseivel a haza nagyjait igyekvék a nemes munka részeseiül megnyerni, másrésről virgonc beszélyeivel, kedves dalaival a nagy közönségben, a népben gerjeszte kedvet szellemi haladásra. Ne feledjük, hogy íróinkat azzal tiszteljük legillőbben, ha azoknak fogadjuk őket, amik, a nemzet tanítóinak, ha munkáikból merítünk magunknak ismereteket és vígasztalást. Azon íróink között, kikben e két elemet bőven feltalálhatjuk, Csokonai méltán érdemel neveztetni.

Íme, lángolnak a szövétnekek, melyek a pálya homályát felvilágosíthatják; csak rajtunk áll, kezünkbe venni azokat s kitartás- és erős bizalommal előrehaladni. Gyalázó végveszélyt érdemlünk, ha meghazudtoljuk a költő

szavait, melyekben az újon hasadt hajnalt dicsőíti:

Vége van már, vége a hajdani gyásznak,
 Lehasadoztak már a fekete vásznak,
 Melyeket a fényes világosság előtt
 A hajdani idők mostohás keze szőtt.
 Az eltépett gyásznak rongyainál fogva
 Tündöklök egy nyájas hajnal mosolyogva.
 Sötét völgyeinkre sugárit ereszti,
 Mellyel a megrögzött vak homályt széljeszti.
 Biztatja hazánkat vidámító képe,
 Hogy¹⁵ és a. t.

De igenis, meghazudtoljuk a további menetében is komoly figyelemreméltó költemény humoros két végsorát:¹⁶ mert — az időnek nincs ideje, s amit ma is megtehetünk, megkezdhetünk, sohasem kell halasztani holnapra.

Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805).

Pesti Napló 1853 november 27. (1116. sz.)

¹ „A szépség ereje a bajnoki szíven.“

² Matthisson, I. Berzsenyi Dániel, 1. jegyz.

³ Hölty, Ludwig Heinrich Christoph (1748—1776) a „Göttinger Hainbund“ német irodalmi csoport tagja. Az ifjan elhunyt költő irodalmi hagyatékát barátja, Voss, Johann Heinrich (1751—1826) adta ki.

⁴ Haller, Albrecht von (1708—1777), Hagedorn, Friedrich von (1708—1754) német költők. Haller a víg, anakreontikus, Hagedorn a komoly és komor múzsa kegyeltje.

⁵ Bürger, Gottfried August (1747—1794). Tüzes, szenvedélyes egyénisége, hevesen szárnyaló képzelőereje a német líra és balladaköltészet egyik csillagává, de egyzersmind igen szerencsétlen emberré tették. Költemé-

nyeinek első kiadása 1778-ban, második kiadása 1789-ben jelent meg. Ez utóbbi kiadást Schiller szigorúan elítélő bírálata követte. („Über Bürgers Gedichte.“ Előszőr az „Allgemeine Literatur Zeitung“ Jena, 1791. 13—14. sz. jelent meg.) E recenzió nagy hatással volt Kölcseyre, Csokonai költészetének megbírálásában.

⁶ „Nemzeti Könyvtár. Csokonai Mihály minden munkái. A szerző saját kézíratai s az első kiadáshoz gondosan egyengetve, számos kiadatlanokkal bővítve, jegyzésekkel világosítva s életrajzzal bevezetve. Kiadta D. Schedel Ferenc. Pest. Hartleben K. Adolf tulajdona. 1844.“

⁷ L. Márton Józsefhez írt levelét. 1801 március 19. F. i. k. 863. l.

⁸ G. Koháry Ferenchez. 1797 november 8.

⁹ Scarron, Paul (1610—1666) francia szatirikus író, Maintenon asszony első férje.

¹⁰ Magyarázó jegyzések a Csokonai sírköve iránt tett jelentésre. „Magyar Pantheon.“ (I. IX. 4. jegyz.) 221. l.

¹¹ Börne (I. V. 4. jegyz.).

¹² F. i. kiadás 117. h.

¹³ Márton Józsefhez írt f. i. levelében. 864. h.

¹⁴ „A tihanyi echóhoz.“ F. i. k. 285. h.

¹⁵ „Magyar! hajnal hasad!“ F. i. k. 57. h.

¹⁶ A költemény két utolsó sora:

„Ezt minap egy jámbor magyar énekelte,
S benne a huszadik századot képzelte.“

GARAY.

Az érzéki világban a távolság kicsinyíti a tárgyakat, a lelki világban nagyítja. Ott eltűnnek a részletek szépségei, itt eltűnnek hibáik. Ami ott sötét árnyá törpül, itt fényalakká magasul.

Ezért látszanak előttünk a régmúlt idő férfiai nagyobbaknak, mint a jelenkor ivadéka. Ezért látszanak a holtak jobbaknak, mint az élők.

Az élőket, bármi jelesek is, inkább tartjuk magunkféle tökéletlen lényeknek, mert látjuk szükségüket, ismerjük netáni fogyatkozásaikat, szóval: mert közel vagyunk hozzájuk; mihelyt azonban a halál elvonja tőlünk törékeny testöket, vagy csak az életkor is távolítólág áll közöttünk és közöttük, azonnal szebbekké válnak alakjaik. Innen valamennyi népnél a kiváló tisztelt ősök, halottak és vének iránt; innen az, hogy minél távolabb haladunk be az életbe, annál méltóbban vágyódunk vissza első ifjúságunkba, annál szeretőbben öleljük a gyermeket.

Ezen kiemelkedést a földi salakból, ezen kivetkezést a valóság hiányaiból, szóval ezen szebbülést dijsőületnek szokás mondani, azt pedig, ami által végrehajtatik, eszményítésnek.

Méltán nevezi Sallet¹ legnagyobb eszményítőknél a szerelmet és halált, mert e kettő az érzelmi valóságból a lelki valóságba emel bennünket; s ugyanezen gondolat lebeghetett a keleti költő előtt, midőn azt mondá: „A szerelem fél halál, a halál egész szerelem!“, mert ez a halhatatlanság előbiztosítóka.

De a valóság sanyaraiban a szerelem halála gyakran megelőzi a testi halált; az élet tömkelege lassankint feledteti a halottak emlékét: pályánk sötét és fagyos lesz, — nincs, ami fényt és meleget árásszon reá, — nincs, ami szépítse, ami elevenítőleg ismét eszményesítse. Ezen hiányérzet, a lelki fájdalom — szőlte a *művészetet*, — a művészetet, mely hivatva van: öntudatosan és öröklőn eszményíteni.

A szellemet megsérti az anyag
 S az emberérzet fájdalomra zendül...
 Boldogtalanság a művészet anyja,
 Leánya testben lelki élvezet.

A művészeti világ békít ki minket aztán a természeti világgal is; és a vallásos hit maga nem egyéb azon nyugtató meggyőződésnél, hogy helyünk oly világban vagy mindenségben van, mely a művészt a művel folytonos eggyéolvadásban tünteti fel. „Szeretetből teremte Isten a világot.“

Boldog a nemzet, melynek művészei, költői vannak (mert a költők az első művészek); de boldogabb, mely fogékony kebelrel öleli szívébe az ihlettek szavait, melyek diccsel borítják a multat, vigaszt nyújtanak a jelenben, és erőt adnak a jövőre. Szent legyen tehát mindazon jeleseink emléke, kik mint valódi művészek, mint költők, mint írók — nemcsak kitűnő tehetségek, de hazafias buzgalmok által is — arra képesítik magokat, hogy a nemzetnek vezérekül, tanítókul szolgáljanak.

E jelesek sorában, kik iránt a nemzet gyakran félretévedő figyelmét minden alkalommal felgerjeszteni és eleveníteni fő kötelessége a lapirodalomnak, s kikerül a P. Naplónak jelen, s havonként két-két írójelesünkről értekező rovatában részint már emlékeznék, részint még emlékezni fogunk — e jelesek sorában Garayt is méltó hely illeti, a széplelkű Garayt, kinek

hült tetemeit csak néhány hét előtt fogadá keblébe az anyaföld.² A hazai közvélemény is rég kitűzte neki azon helyet, mely őt jeles íróink csarnokában illeti.

Azon rovatban, melyet a P. Napló f. évi júliusban mint a régibb, mint az újabb korbeli előbbkelő magyar íróknak egyenkénti jellemzésére nyitott, eddigelé tíz jelesről adtunk rövid vázlatot, az illetők irodalmi munkásságával együtt egyszersmind nemzeti hatásukat igyekezvén kiemelni. Ezen tíz jeles írónk: Bajza Berzsenyi, Vörösmarty, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Kazinczy, Kármán, Báróczy és Csokonai. Hogy rajzaink legfeljebb csak megközelítőleg adhatának némi fogalmat az alanyul vett nagy férfiak jelleméről és becséről, az csak gyenge tehetségünk természetes következése. Bennünket vígasztal az öntudat, hogy tettünk, amit tehetünk, s örömmel emlékszünk a nemzet közvéleményének visszhangzó nyilatkozataira, melyeket e cikkek folytán többfelől volt alkalmunk tapasztalni. Nem vagyunk oly önhittek, hogy a rokonszenv és nemzeti feleszméltség ezen örvendetes tanuságát tollunk erejének tulajdonítsuk, de igen is tulajdonítjuk azt azon körülménynek, hogy könnyen feledő nemzetünk csakugyan szívére vette a szent kötelezettséget, melynél fogva minden nép tartozik hálás tisztelettel és követéssel őrizni szellemnagyjainak emlékét.

Most is, midőn Garayt hozzuk a magyar nép emlékezetébe, reméljük, találkozendunk az összes nemzet rokonszenvével.

Garaynál szeretetreméltó összhangban központosult mindaz, amit „széplélek“-nek szokás mondani: rendkívüli tehetség és szorgalmas tanulmány párosultak benne hazafias lelkesedéssel, nyájas háziassággal, méltányteljes szerénységgel. Akiket gyakran önmegtagadólag, magánál többre becsült, azoknak önzéstelen szószólója volt; a gyengéket magához emelte, bátorítá, buzdítá. Környezve a nemzet magasztalásaitól, csak egy szenvedély lelkesíté: a nemzet dicsőítése. Nem sokat láttuk őt közhelyeken, boldog volt ő szerető családjá körében, — s habár az élet gyakran érezteté vele a keserűséget, csendes menhelyében mindig megvigasztalá magát, midőn a nemzetet saját nagyságára, dicsőségére emlékezteté gazdagon fakadó, honfias dalaival.

Szeretetreméltó jellemét e következő néhány szó is találólag festi, melyekben élete soráról, állapotáról beszél:

„Író vagyok“ — vagy ha hízelgeni
Szabad magamnak — „költő!“ ebből áll,
Ennél egyébire nem vágyódom én,
S nagyobbra nem kell, hogy lelkem törekjék. —
Polgári pályám megvagyon nekem
A legszívélyesb nő rokon szívében
S egy gyermekimben szépen sarjadó
Családi élet földi édenében.

Ennek s hazámnak minden érverést
 Szentelni, tartom legszebb hivatalnak;
 S így címem is csak úgy legyen, s csak egy:
 Az emberé és a hű honfié!¹

A honfié!... Alig van tisztelt név e hazában, melyet Garay lantja nem dicsőített volna. Az irodalom, a művészet, a közügyek és a harc pályáján kitűnőket, a nemzet ős korától le az élő ivadék korszakáig, Garay mindnyájokat megéneklé, pártszenvedély és szűkkeblű elfogultság nélkül. Nem alakult semmi jótékony közintézet, nem történt semmi nevezetesebb lendület, anélkül, hogy Garay dala nem visszhangoztatta volna e hazában. Említettük már Csokonairól szólva, hogy, hálistennek, minden valódi költőnk, minden nagyobb írónk hazafias jellemű, de Garayt e jellem kiváló mértékben különbözteti meg, mert ő nem mint költő volt hazafias, őt inkább maga a hazafiság ihleté, avatá fel valóban költővé. Nincs-e tehát igazunk azt mondani, hogy Garaynak, a költőnek, nem volt egyéb szenvedélye, mint a legnemesültebb, valóban emberivé emelkedett honfiasság? Ő elfeledkezett önmagáról, háttérbe szorítá személyét, egész élete csak azon egyetelen, nagy eszmében lángolt:

Oh hazaföld,
 Légy üdvözölt
 S örökre zöld!¹

E szavakban összpontosul Garay törekvése életben és irodalomban, e szavak képezik min-

den, de minden legkisebb dalának is alaphangját.

E határozottan jellemző iránynál fogva, Garay költészetében, természetes, hogy az elbeszélő és lantos elem eggyé olvadtak, s ő legnagyobb lett azon költészeti fajban, mely éppen a két említett elem összeborulását igényli: a *regélyekben*, vagy mint olaszosan mondani szoktuk, a balladákban. A regélyekre nézve Kisfaludy Sándorunk van, a regélyekre nézve Garaynk. E két faj e két dalnok által oly gazdagon és szépen, oly eredetileg van képviselve irodalmunkban, hogy valóban nincs okunk e részben a külföldieket irigyelni. És Garay oly ügyes tapintattal tudá alkalmazni a regély idomát nemzettörténelmi eseményekre, oly költői látnoksággal tudá ez utóbbiakból kiválasztani s önálló művekké szőni a szertebomló szálakat, oly kitartó szorgalommal tudá pótolni a hézagokat, hogy az egyes művek lassankint egy-egy nagyobb korszakos egésznek alkotó részeivé lőnek, s a nemzet mintegy regélyekből álló hőskölteményeket nyert. Az *Árpádok* és *Szent László*, valamint megjelenésökkor minden hazafinak keblét édes örömmel töltötték, úgy a nemzetnek mindig legbecsesebb kincsei, a külföld irányában is egyik dicsősége, fognak lenni.

Ha az említett két műhöz hozzá vesszük a többi nagyszámú regélyeket, a dicső *Kontot*, melyet az egész haza könyv nélkül tud, a hitmondák nagyobb részét, az egytül-egyig hazai tárgyú színműveket, *Csatár* hőskölteményét, a

nemes buzgalomteljes ódákat, emlékverseket nagy embereinkhez és nagy embereinkről, közügyekkel foglalkodó testületek működéseiről, hazai vállalatokról, nemzeti ünnepélyekről: akkor egyszerre felgördül előttünk a kárpit, s multunk és jelenünk képei tündérvilágításban állanak elénk. — Garay versei csaknem egész egy nemzeti történelmet tartalmaznak, s valóban legalkalmasabbak arra, hogy az ifjat, midőn hazája viszontagságait tanulja, megtanítsák e hazát úgy, amint kell, szeretni, megtanítsák valódi érdekeit elválasztani álérdekeiktől, megtanítsák sohasem csüggedni és sohasem kifáradni. A számtalan buzdító dal közül ezúttal csak a *Hazámhoz* címűre figyelmeztetjük az olvasót, mely Garaynak már sajtó alatt levő s e napokban közkézre bocsátandó „összes költeményes művei“⁴⁵ 84—86-dik hasábjain található. Szabad-e a magyar közönség sértése nélkül feltennünk, hogy e díszkiadás, mely csaknem hetven ívnyi erős és amellet oly olcsó, csak egyetlen magyar család könyvtárában is hiányozni fog?... Hazám ifjúsága, a te költőd Garay; fogadd őt vezérül, midőn kilépsz az élet közpiacára!

Illetékes férfiak állítása szerint Garaynál túlnyomó mértékben található az, mit reflexiónak szokás mondani; költeményei átgondoltak inkább, mint átérzettek; lírája inkább elmélkedő, mint szenvelgő. De éppen e sajátságánál fogva Garay munkái a legnemesb tanköltemények. Szavainkat kérjük félre nem magyaráz-

tatni. A lírai elem, mint ez népdalainkból is eléggé kitűnik, az egész magyar költészetnek mind erőre, mint terjedelemre nézve, legfőbb alkatrésze; s Garay, mint magyar költő, ki nem vetkezhett e jellemből, különben száraz történeteket, nem pedig oly bájos, oly költői zamatú virágokat nyújtott volna irodalmunknak. Az ő érzelme mindig való és mély, de az ész uralkodik felette: verseiben semmi cikornya, semmi dagály, mit a felképzelt hamis érzet és beteges egyediesség szoktak fejleszteni. A nemzeti közérzület Garaynál behajlik ugyan a költő egyediségébe s ebből tükröződik vissza: de ne felejtsük, hogy ezen egyediség mindenkor a *költői* egyediség marad, anélkül, hogy — mi utódainak legtöbbjénél megtörtént — a nemköltői *személyes* egyediségbe átsapna. Minden költészet fejleme azt mutatja, hogy az eleinte *csak* népi és nemzeti elem átmegy az egyedibe; de ide érve, nem szabad megállapodnia, mert különben egyetemessé nem válhatik. S az a költészet diadalma, midőn nemzetiségében az egyetemességet sugároztatja vissza, mint Homer, Dante, Cervantes, Shakespeare, Molière, Béranger. Az egyediesség mostani kórtünetei nálunk a közkifejlődés törvényszerűségétől feltételeztettek, s a ki nem forrottság visszahanyatlásai, nem a népiesbe, de olykor póriasba is, koránsem szolgáltatnak okot arra, hogy költészetünk egészséges továbbfejlése iránt kétségbe essünk.

Garay verseiben a németek kedélymélysége

francia értelmiséggel van egyesítve; ő nemcsak a szívnek, de a fejnek is embere: művei nemcsak érzelem-, de gondolatteljesek is.

Magánélete és irodalmi munkássága egyiránt példaképül szolgálhatnak minden fiatal honfinak. Mily virágzóvá tennők hazánkat, ha ennek minden polgára, mindegyik a maga szakában és hivatása szerint, erkölcsileg oly feddhetlenül élne, mint Garay. Rajtunk áll édenkertté varázsolni környezetünket, csak tétovánélkül, bizalommal és fáradhatlanul kövessük a pályát, melyet a gondviselés, nagyjaink eszközlésével, számunkra kijelölt. Minden körülményeket összefoglalva, bátran állíthatjuk, hogy mi most biztosabban s könnyebben haladhatunk elő, mint nemes úttörőink, mert nekünk ki van mérve a pálya, melyet ezeknek mintegy újból kelle teremteniök. Elődeink kénytelenek voltak erejüket megosztani és többféle szórni, mert a sokféle szükség és hézag mindenütt igénybe véve munkásságukat; a szerepek jelenleg határozottabbak, — s örök gyalázatot érdemelnénk, ha a kiegyengetett ösvényeken, melyek mind a nemzeti nagyság céljához vezetnek, kevesebb erőt fejtenénk ki azoknál, kik gyakran eredeti hivatásukat tagadák meg kénytelenségből, csakhogy több irányban termékenyítsék a parlagul hagyott földeket. A magyar író eddig mindenek volt: a költőnek a tudós tollát is kezébe kelle vennie, a tudósnek nem ritkán ábécét is tanítania. Vörösmarty, ki jelen költői nyelvünket megteremté, Garay, ki

azt oly mesterileg kezelé, oly szép formákkal gazdagítá (többek közt a Nibelung énekével⁶) s oly nagyszerű tárgyakra alkalmazá, mindketten nyelvtani dolgozatokra is pazarlák erejüket, fordítgattak, értekeztek, szerkesztők valának, sat. S ez elszórt munkálkodást csaknem minden írónknál kimutathatjuk. De annál nagyobbak ők, annál inkább érdemlik az utókor háladatos tiszteletét, annál szigorúbban követeli szellemök, hogy az újjászületés nagy munkáját egész erőnkől folytassuk.

Azon egyszerre kitört, összhangzó fájdalom, melyet a nemzet Garay korai halálának hírvételekor hallatott, azon rendkívüli díszes kíséret, mely az elhunyt gyászünnepeleyét növelé, a közrészvét, mely napról-napra nemcsak szavakban, de tetteleg is mindenfelől nyilatkozik: mindezek, örömmel valljuk meg, erős bizonyságok, hogy nemzetünk méltó kegyelettel tekint fel azon dicsőkhöz, kik érte fáradoznak. Adja az ég, hogy e kegyelet soha ne csökkenjen, de hatványozott arányban folyton-folyvást növekedjék, — mert ekkor kétségbevonhatatlan és nem csalható biztosítékunk lesz aziránt, hogy csakugyan a művelt nemzetek sorában tartozunk, hogy csakugyan fel tudjuk fogni a szellem horderejét, hogy csakugyan biztosítottuk jövőnket. A gondviselés megáldott bennünket mindazon jeles tulajdonokkal, melyek nemzetet naggyá, boldoggá tehetnek; egyetlenegy erényt azonban — a kitartást — eddig csak jelesb egyeseink, de nem a nemzet, tudták gyakorolni.

E jelesb egyesek példája buzdítson bennünket a kitartás erényének gyakorlatára is; ez benső és legszorosb kapcsolatban áll a derék pályahősök iránti kegyelettel.

Az eszmék győzelme felett kétkedni, szentségtörés; kell bízunk az emberben, a honfi-ban, — s így hisszük, az egész haza intézheti Garay szelleméhez azon sorokat, melyeket ő intézett egykor jeles kortársunkhoz:

A dalt — ha lesz nevedhez
Méltó magyar dalunk;
Ha nem-saját dalodból
Elzengi bánatunk.

Elsírjuk a könyűt is;
Ki, mint te, szeretett,
Ki, mint te, költ kenettel,
Dalt érdemelt s könyet.

Eszméid győzedelme
Ha sírköved leszen;
Dicsősége bizonynal,
Ha tán győzelme nem!⁷

Garay János (1812—1853).

Pesti Napló 1853 december 11 és 13. (1127—28. sz.)

¹ Sallet, Friedrich von (1812—1843) német író.

² Garay hosszas szenvedés után 1853 november 5-én halt meg.

³ „Nyílt levél” Vahot Imréhez. Megjelent először a „Pesti Divatlap”-ban. 1844. 5. sz. (133—134. h.)

⁴ „Karének József nádor félszázados örömnepére.” 1846.

⁵ „Hazámhoz.“ Garay János összes költeményei egy kötetben. A költő arcképével. Baráti megbízásból kiadta Ney Ferenc. Pest, 1854. Müller Emil könyvnyomdája.

⁶ G. a vezérek és királyok korának mondáit a tizenháromtagú nibelungi versalakban énekli meg.

⁷ „Báró Eötvös Józsefnek.“ (Végrendelet című költeményére viszonzás.) F. i. k. 114. h.

KIS JÁNOS.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit... *Horatius.*

Én a középszert látom
Legjobb sorsnak, barátom,
S aki e célt eléri,
Énekem azt dícséri.¹ *Kis.*

Az egyértelmű két jeligét azért tűzzük e cikk homlokára, mivel nézetünk szerint Kis János hosszú, fáradhatlan s minden ágra kiterjedő irodalmi munkásságát leghűbben jellemzi azon „arany“ középszer, mely távol van ugyan a lángelme teremő uralkodásától, de éppen úgy távol van a kölesönzött fénnnyel csillogó, idegen tollakkal ékeskedő, valóban aljas középszerűség rabságától, s mely éppen ezért — rendkívüli fogékonysággal, rendkívüli szorgalmat egyesítvén — legbizonyosabb sikerrel képes hatni, nem egyes választottak, hanem az egész nemzet, a tömegek eszméletére, megkedveltetvén és terjesztvén az emberiség vezéreszméit nem kizárólag a tudomány, művészet és vallás egyes meghatározott irányjaiban, de min-

denütt és mindenfelé, mi csak a közmíveltség célkörébe vág. Nem adott Kisnek a Gondviselés lángoló képzerőt, nem ruházta fel őt a művész eredetileg s önállólag alkotó hatalmával, sem a bölcsész mélybe ható bűvárlelkével; de meg is óvta őt a létemésztő forrongások tévelyei- és kicsapongásaitól, soha nem tompuló fogékonyságot helyezvén kedélyébe minden nemes érzelem, eszébe minden nagy gondolat iránt. Az emberszeretet melege s józan belátás világa kalauzolák őt a munkadús pályán, melynek céljául ő is — miként kivétel nélkül minden írójelesünk — nemzete jólétét, felvilágosodását, dicsőségét tekintette.

Nemzetemet dobogó szívvel lángolva szeretvén,
 S látván, hogy vakság éji homálya födé;
 Esz fáklyájával hon földén gyujtani világot
 S terjesztgetni dicső fényt igyekeztem egén.²

Ez igyekezet — mikép azt Kis az idézett sorokban szerényen nevezi — nem lehet, hogy a legszebb gyümölcsöket ne teremje. Az alkotó erőnek hiányát busásan kárpótolta benne azon ritka összhang, szív és fő, akarat és tehetség között, melynél fogva bölcs nyugalmból semmi balviszonyok sem sodorhaták ki; mindennemű félrelépéstől erkölcsi érzetének emelkedettsége óvta őt, mely, válhatlan egyesületben magas műveltségével, a kitűzött célt sohasem hagyá szeme előtt árnyékba borulni vagy félretolatni; feljebb említettük lelki fogékonysága pedig, mely idő folytával nemhogy csök-

kent, sőt mindig növekedett, munkálkodása bámulatos szaporaságát eszközlé, miben egyéb iránt nem csupán vas szorgalma és kitartása, de hosszú életkora, sőt némileg hivatalos foglalkodásainak indító ereje is tényezőkül említendő. Így lőn Kisünk, ki nevének ellenkezőjét méltó melléknévül vívta ki magának, ki valólag arra képesítve, hogy a valódi műveltséget minden irányban terjessze.

Valamint Sokrates mondogatá magáról, hogy lelki tekintetben az, mi anyja (mint bába) testileg volt, hogy t. i. a gondolatot az emberekben megszületni segíti: hasonlólag mondhatni Kisről is, hogy apjának, a jámbor földművelőnek, szellemi folytatója, szellemi magvető vala, — s e részben lehetlen meg nem emlékeznünk Garay szavairól, ki ez utóbbi hasonlatot szépen fejezi ki a Kis születése házáról írott versekben:

Öreg gazdája gondosan
Vetette földbe a magot,
Magvából ette kenyerét,
Szárából háztetőt kapott.

Ki hinné, hogy itt egykoron
Aranynál drágább kincs vala?
Kisünk itt látta a napot,
A szép és jó apostola.

Ő is vetett el magvakat...
Egy hon földébe hulltanak:
Kalásziról jelen s jövő
Dús aratást tartandanak.³

Természetes mindezeknél fogva, hogy Kisnek, a műveltség terjesztőjének, a szellemi magvetőnek, nem annyira eredeti munkák kidolgozása, mint inkább a külföld régibb és újabb korú, akár költői, akár tudományos és ismerető munkáinak fordítása, átidomítása hazai viszonyaink és szükségseinkhöz képest, szóval a már kész szellemi kincsek meghonosítása vált élete feladatául. S ezen feladat megoldásában ő annyi szorgalmat és kitartást fejtett ki, egyúttal pedig oly szép sikert aratott, hogy e tekintetben egyetlen írónk sem mérkőzhetik vele. Minden egyes embernek mintegy gondviselésileg van bizonyos sajátja, miben a kor és nemzetbeliek közt az elsőség őt illeti. Kisnek elsőségét azon sokoldalúság képezi, melynél fogva a hasznos és gyönyörködtető ismeretek gyöngyeit mindenünnen a magyar irodalomba gyűjté.

Nem számítván a görög, latin, angol, francia, olasz és német költők után fordított nagyszámú s részben nagyterjedelmű költeményes műveket, nem megvetendő kis könyvtárt állíthatni össze csak azon prózai munkákból is, melyeket ő idegen földekről a hazaiba átültetett. Ha csak az írók neveit akarnók elszámolni, kiknek különféle művei Kis munkássága folytán hazánkban ismeretessé lőnek, alkalmasint egész hasábot töltenénk be azokkal. A nevezetesebbeket azonban, kik után többet vagy nagyobb munkákat, vagy kiket teljesen fordított, mégis megemlítjük. A németek kö-

zól: Eschenburg, Goethe, Herder, Knigge, Kotzebue, Meiners, Schiller, Seiler, Wieland; a franciák közül Boileau, Delille, Detheis, Dorat, Droz, Lafontaine, Voltaire; az angolok közül Blair, Lowth, Pope, Thomson; a latinok közül Horatius, Juvenál, Ovid, Persius, Propertius, Quintilian, Seneca, Terentius, Tibull; a görögök közül Anaximenes, Aristoteles, Longinus, Pythagoras, Xenophon.⁴

Sokoldalúságánál fogva Kis, valamint az irodalom minden ágaiban, úgy egyszersmind a közönség minden osztályai számára működött. Olvasó- és tankönyveket írt, úgy a zsenge, mint a serdültebb ifjúság használatára, olvasmányt adott a nővilágnak, a gyönyörködtetőt kereső felületesb olvasóknak és a tudósok s íróknak, gondoskodott egyházi felekezete szükségéről s hivatalbeli kartársairól. Fordított, átdolgozott és eredeti munkái — mind tárgyaik, mind irányaik különfélesége szerint — kiterjeszkednek mindenre, mi csak az emberi ismeretek köréhez tartozik. Állandó szempontja volt az *utile dulci*⁵ elve, a felvilágosítás, — s ennek ő feláldozta a kivitel gondosságát, és személyes dicsvágyát mindenkor. Ő — Berntham⁶ elvének gyakorlatilag képviselője — azon időben és időre akart hatni és használni, melynek fia volt: „megelégedék“ — úgymond Toldy —, „ha amit teszen, használ, mikor teszi“.⁷ A jövődőt szerényen átengedé azoknak, kiket arra magánál méltóbbaknak tartott. Kazinczynak írja:

A nap felé veled azok repüljenek,
 Akik az egetől sasszemet nyertenek.
 Öntsenek ők szép fényt egy egész országra,
 Küldjék le neveket a késő világra:
 Én csendes keblében kies völgyeimnek
 Szedek violákat meghitt kedvesimnek.
 Csak ezeknek tessék bokrétám illatja, —
 Az egész világnak nem kell áldozatja.⁸

De annál inkább illeti őt a dicsőség babéra, mert nem óhajlja azt, mert nem érette fáradozott s lelke túl volt emelkedve e nagy tettekre ösztönző, de alapilag mégis csak emberi gyarlóságból fakadó szenvedélyen; a legszebb dicsőség babéra illeti őt, mert híven teljesíté, mit még húszéves korában fogadott: „Minden igyekezetem arra céloz, hogy édes hazánknak, boldogságának előbbvitelében valaha minél hathatósabban munkálkodhassam!“⁹ S örök hálát érdemelne Kis a nemzet emlékezetében, ha semmi egyebet nem tett volna, mint azt, mi a fennebbi sorok iratását nemsokára követé: a soproni magyar társaság alapítása 1790-ben.¹⁰ Kétségbevonhatjuk-e, hogy főképp ezen társaságok, melyek utóbb a soproninak példájára csaknem minden hazai főtanodánk keblében keletkeztek, gerjeszték és ápolák ifjúságunkban a közszellemet?

Kis munkái két nemzedéken át szolgáltak szellemi tápúl a haza közönségének, s nagyrészek ezentúl is élni fog, míg csak általában magyar irodalom élend: névszerint jeles fordításai, mint Goethe *Iphigeniája*, Longinus

értekezése a fenségesről, Anaximenes és Aristoteles széptani munkái, Pythagoras aranymondatai, Blair leckéi, — továbbá versei, és végre az *Emlékezések*,¹¹ melyek bár mielőbb teljesen a közönség kezébe jutnának, s több még élő derekabbjainknak követési például szolgálnának — mert az önéletrajzok mind az életre, mind az irodalomra nézve rendkívüli érdekekkel és beccsel bírnak —, mindezek oly kincsek, melyeknek használatát, őrzését, fennmaradását min szellemi jólétünk, fennmaradásunk és továbbhaladásunk múlhatlanul igénylik. Menynyí mivelődési anyag kínálkozik, mily emelkedett látkör nyílik ezekben minden nemesebb törekvésű ifjúnak, nem kell azok előtt részletesen kifejtenuünk, kik egyrésről ismerik a műveltségi téren valóban égető szükségünket, másrésről pedig helyes arányba tudják tenni a szerény tehetség csendes munkálatainak jótékony hatalmát a lángelme forradalmazó s gyakran — kivált a készületlenekre nézve — rontó befolyásával. Különösen tanárainkat figyelmeztetjük, hogy a vezetésök alá rendelt ifjúságnak, mely a haza jövője, szívére kössek főképen Kis azon munkálatainak tanulmányozását, melyeket részint a magyar Akadémia, részint a Kisfaludy-Társaság bocsátott közre. Íróink többsége is ha ezekbe kissé beletekintene, bizony gazdagodnék ismeretekben és logikában, s törekvéseit nemesebb modorban, nemesebb célok felé irányozná.

S minden igénytelensége dacára, nem áll-e

Kis újabb irodalmunk elsői között, akár mint prózaikust, akár mint költőt tekintsük őt? A bíráló Kölcseynek valóban nem vethetünk szemére túlságos szelídséget, s mily igaz elismeréssel nyilatkozik ő Kis felől: „Kisnek műzsája — úgymond — általában klasszikusi stúdiumot mutat, stílusa neki kisimult és numerózus, indulatai határ közé vétettek, s darabjain bizonyos érezhető nyugalom ömlik el, ő szomorog és enyeleg, anélkül, hogy magát egészen elkapatni hagyná, egyszóval, Kis a magyar nemzetnek filozófus poétája.“ Nevezük őt inkább a magyar nemzet erkölcsi tanköltőjének, s hagyjuk a bölcsész költő címét annak, ki azt Kisre ruházá. Természetes folyékonyság jellemzi Kis írmodorát mind versben, mind prózában; gondolatainak menetét semmi kirívó ellentétesség, semmi szónokos fordulat nem tarkázza és akadályozza; gyakorlata és hatalma nyelvben oly biztos, hogy kezelése nem tüntet fel semmi nehézségeket. Mindig oly egyszerű, mintha csak négy szem közt beszélgetne veled. Ezért versei közt főleg a költői levelek szépsége kiemelendő, s derült, könnyű prózája mintha csak szíves atyai tanácsok egymásutánja volna. Mindenben úgy adja magát, amint van. Nem öltözködik az írói dízruhába, de házi pongyolájában marad. A hiú cifraságot és fénykődöt, melybe legtöbbször burkolódnak, midőn írókul a közönség elibe lépnek, ő megveti és széttépi. Valóban ő — miként már feljebb idéztük életírója, Toldy

mondja —, „azon kevesek egyike volt, kiknél semmi sem látszat, hanem valóság minden; s mert látszani nem igyekezett, a járatlanok vagy gyengék előtt kisebbnek látszott, mint volt. Őt pedig a lelkesen teljesített kötelesség öntudata boldoggá tette. Barátjai, hívei sokat, családjá mindent köszönének neki. Az irodalom közel hatvan évig támaszát bírta benne; alig volt szüksége, melyről ő, habár néha csak átmenőleg is ne tett volna. Sok munkája még soká élend; példája örökké“.¹²

Tegyük mindezen tulajdonokhoz még a feltűnő ritkaságot, mely a Kishez hasonló szellemeket jellemzi, s kétszerezve lesz előttünk becse. Akár csodálkozunk, akár nem, ily sokoldalú, egyszersmind közepszerű erővel bíró szellemek ritkaságán, de annyi bizonyos, hogy míg minden időben igen nagy számmal találkoznak rendkívüli nagy lelkek, melyek azonban nem valók a korhoz, melyben születtek, s így egész életök kétségbeejtő töredék marad; míg azon lángelmék is elég gyakran fordulnak elő, melyek csak éppen csak azon korba valók, melynek fiai, s melyeket annak idejében a gondviselés titokszerű hatalma kiválaszt és tetterre szólít: legritkábbak azon emberek, kiknek simulékony egyedisége összeforr a korrallal, kik képesek felfogni és szolgálni minden kornak szükségeit, s így, mint az ellentétek valódi közvetítői, a közmíveltség számára ki nyert elemeket *gyűjtik és terjesztik*.

Kis ezen ritka lelkek egyike volt. Szerencsés

természeténél fogva minden viszonyok közt könnyen feltalálta és tájékozta magát; kedélyének s eszének egyiránti fogékonyságával mind polgári, mind irodalmi pályáján sikerrel dolgozott, közelismeréssel találkozott; szeretetreméltó sokoldalúsága fent és alant, mint hivatalnokot és tudóst kedvessé, keresetté tévé őt. Élete megcáfola azon közvéleményt, hogy minden jelesnek ellenségekkel is kell bírnia; neki nem voltak ellenségei — még Kazinczyval is folytonosan a legjobb viszonyban maradt — s kik oly ellenszenvileg léptek fel irányában, később lefegyverezve, önkényt tisztelői sorába állanak. Nem csodálkozhatni ezek után, hogy ő, a nemnemes születésű protestáns lelkész, a tekintélynek oly polcára emelkedett, mi előtte — a hasonsorsúak között — egészen példanélküli. Nemcsak legjelesb íróink érdemhelyére vívta fel magát, hanem mint állampolgár is, mint alattvaló, a legdíszesebb rangokban részesült: az ágostai hitvallásúaknak egyik főpapja lőn, a Fejedelem által díjmentesen az ország nemesei közé soroltatott, s utóbb udvari tanácsossá neveztetett, — valóban a legritkább, legsodálatosabb hármasság, mely csupán igazi érdem alapján magyarázható.

Adja Isten, hogy hazánk soha ne fogyatkozzék — Kisekben.

Kis János (1740—1846).

Pesti Napló 1854 január 15. (1155. sz.)

¹ „Arany Regulák.“ Nemzeti Könyvtár. Kis János poétai munkái. 426—427. h. (A szerző saját kéziratai s az első kiadásokhoz gondosan egyengetve, kiadatlanokkal bővítve, jegyzésekkel s életrajzzal kiadta D. Schedel Ferenc. Pest, 1846. Hartleben K. Adolf tulajdona.)

² „Búcsúm írótársaimtól.“ (1844 novemberben, mikor a Kisfaludy Társaság tőlem munkát kívánt.) F. i. k. 446. h.

³ L. a f. i. k. címlapján.

⁴ Kis János irodalmi munkásságának időrendi egybeállítását l. f. i. k. XXXIX—XLI. h.

⁵ Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. (Horat. ars poetica 343.)

⁶ Bentham, Jeremy (1748—1832) angol bölcseész és jogtudós. Főműve: „The principles of morals and legislation.“ 1789.

⁷ F. i. k. XXV. h.

⁸ „Kazinczy Ferenchez.“ F. i. k. 114—116. h. V. ö. f. i. k. XXV. h.

⁹ Péczeli Józsefhez 1790 február 2-án intézett sorai. F. i. k. VII. h.

¹⁰ F. i. k. VIII—IX. h. Toldy máshelyütt így ír: ... Míg így a magyar nyelv művelése, köznyelvvé előkészítése s egy nyelv-akadémia eszméje sokkép tárgyaltatott, Sopronban egy fiatal tanuló, az utóbb oly szép fényben felragyogó Kis János, kivitte azt kicsinyben, s felállt a „Soproni Magyar Társaság“, melyet gróf Cziráky Antal elnöklete alatt a pesti, s másutt mások követtek. („A magyar költészet története.“ XXVIII. előadás. 330—331. l.)

¹¹ Kis János superintendens Emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Első közlemény: Növendékségét, professzorságát és prédikátorságát tárgyzó emlékezések. Sopron, 1845. Kis János Emlékezései. Második közlemény: Írói pályáját tárgyzó emlékezések. 1848. (V. ö. Olcsó Könyvtár 283.)

¹² F. i. k. (Arany Regulák) XXXVIII—XXXIX. h.

DAYKA.

Lélekbúvárok állítása szerint a mennyiség felfoghatása az embernek egyik nevezetes előnyét képezi az állat felett, mely minden tárgyat csak anyagi állagában bír szemlélni; de, fájdalom, a tapasztalás bizonyítja, hogy a pusztá mennyiségi felfogásnál magasabbra emelkedni, a szellemi állagot, minőséget felfogni, az emberek között is, csekély számú választottaknak sajátja. Legtöbben ölével szokták mérni az embert s ennek munkáit, nem képzelvén a nagyságot egyébnek, mint sok kicsinynek összehalmozását; nem értvén a költő azon szavát, hogy a *lélek* az, mely csodadolgokat tesz. Ezek természetesen kevesebbre becsülik lángelmű négy sornak szerzőjét a bőbeszédű, utánkérődző regélőknél, kik fíliánsokban rakásolják fel nagy gond és fáradság közepett együvégyűjtött száraz adataikat; ezek előtt vajmi csekélynek látszhatik az is, kiről e cikkben akarunk megemlékezni: Dayka!

Vannak még más emberek, úgynevezett bölcsék, azon hideg, nyugalmas kedélyűek, kik mindent közönnnyel tudnak venni, kik a lelkesítő örömhírt gúnnyal, a leverő gyászt megvetéssel fogadják, kiket semmi sem háborít meg, kik soha fel nem indulnak, kik sohasem haragszanak — de nem is lelkesednek semmiért, kik senkit sem gyűlölnek — de nem is szeretnek senkit. Ezek sem adhatnak sokat Daykára és nemes fellángolásaira, mert bölcese-

ségnek kiadott önzésüknél fogva kénytelenek ezeket nevetségeseknek tartani.

De lehet-e bölcsesség szív nélkül? Lehet-e valódi ember, ki nem szeret? s lehet-e szeretet gyűlölség nélkül?... Csak az lángolhat szeretve minden nagy, dicső és nemesért, ki szeretetével egyenlő gyűlölettűzet táplál minden aljas, minden gaz, minden ocsmány iránt. Azon szent gyűlölet, mely a rossznak ellenében kitartólag irtóháborúra van páncélozva, maga is nem egyéb a legmagasztosabb szeretetnél. Tanuljuk tehát gyűlölni a rosszat, hogy szerethessük a jót; s kitől tanulhatnók ezt inkább, mint a költőtől.

Ha Dayka verseit kezünkbe vesszük, nem kerülheti el figyelmünket az éles ellentét (mely tulajdonkép a legszorosabb azonság) kedvese s baráti iránti csaknem imádással határos szeretete s az elfajultak ellenébeni méregteljes gyűlölete közt. Mindamellettt azonban, hogy Dayka — mi életét illeti — heves természete által gyakran vigyázatlanságokra ragadtatott, miért is helyesen jegyzé meg róla egyik pártfogója, hogy nagyon is költő; mégis, midőn költött, midőn a művészet körében alkotott, féktelen lángjai megcsillapodván, veleszületett művészeti ízlésének mintegy határt szabó s enyhítő üvegén keresztül csak szeliden világítottak, de nem égettek többé. A szeretet szenvedélyei szemlélkező, de mélyen átérzett, csendes, de vihar után megenyhült örömnék, bánatnak ala-

gyás merengéseivé változnak; s a gyűlölet parázsából csak apró, tiszta, testetlen szikrák szöknek elő, a nemes haragindulat tömbe feloszlott s finom gúnyparányokban jegecült össze. Hahogy a végzet tovább engedi élni Daykát, aligha csalódunk, midőn azt mondjuk, hogy — ami nálunk ritka, mint a fehér holló — kitűnő szatirikus vált volna belőle. Utaljuk olvasónkat még 1790-ben készített *A nemzeti öltözet* című versére, melynek igénytelen felirata alatt attikai só attikai csínnal egyesülve, a nevetséges elem oly ügyesen van felvegyítve a komollyal, hogy egymást nem sértik, sőt emelik, s bámulandó taktikával a legnagyobb eszmék pusztá ötletek álarca mögé rejtőznek, úgy hogy az irónia felülmúlja önmagát, mintegy önmagának ellentétesévé lesz, anélkül, hogy megszűnnék irónia lenni, kivált midőn a kores fajzatnak e csípős szavak adatnak szájába:

Ideje elverni a mély részegséget
S visszabolondozni az esztelenséget...¹

Különösnek találhatják olvasóink, hogy figyelmüket először is Dayka tehetségének csak remélhetett, de nem teljesült, nem kifejezett irányára fordítottuk; és sokan talán kételyeket is fognak emelni állításunk ellen, miután Dayka kizárólag mint lantos költő vívott magának érdempolcot az irodalomban, a líra pedig szint-oly természetes ellentéte látszik lenni a szatírának, mikép a kedély az észnek, az érzelmek összeolvasztó melege, a gondolatok elkülönző

fényének ellentéte. Az első észrevételre nézve megjegyezzük, hogy a huszonnyolcéves ifjú halála sokkal inkább képes a lelket fájdalmasan gerjeszteni annak elgondolására, mi lehetett volna Daykából, ha tovább él, mint azon örvendetes érzettel vigasztalni, mi volt ő valóban, míg élt. Újabb irodalmunk történelmében elég gyászeset van följegyezve írókról, kiknek jövőjük nagyobb vala multjoknál. S ha Kisfaludy Károlyban egy shakespearei, Csokonai-ban egy molièrei, Kármánban egy scotti² szellem kora elhúnytát siratjuk: hogyne jutna eszünkbe Daykánál egy oly költő elvesztése, ki nemzetének több leendett, mint Horác volt Augustnak?... De kérdés, nem-e csak önkényes elővélemény, hogy Daykából a magyar irodalomra nézve gúnyorköltő vált volna, belőle, ki — miként dalai mutatják — tiszta lírikus? Mi, megvalljuk, Daykát legeszesebb lírikusunknak tartjuk; koránsem állítjuk ugyan, hogy dalai nem valódi szenvedély, valódi érzés tolmácsai, de szinte matematikailag egyarányos szerkezetők, epigrammai élők világosan tanúsítják egyrésről a tárgyával tökéletesen bíró, tárgyat meghódított művészeti számítást és hatalmat, másrésről pedig azon idomi tökélyt, mely mindig inkább az átgondolás, mint a szenvedélyes ihlet következménye; szóval, Daykánál, ki e részben hasonlít Bajzához, az alkotás azon nemét találjuk, mely valamint általában a lantos költészetben, úgy különösen

nálunk magyaroknál igen-igen ritka tünemény, t. i. határozott tárgyilagosságot. A költő már keresztül ment volt azon érzelmeken, melyeket előad, lelke nincs többé az indulat súlya alatt, melyről énekel. Szabad, elfogulatlan és tájékozott, mint Goethe vagy Béranger, s éppen azért megragadóbb is. Bármennyire legyen is dalainak alaphangja bánatos és epedő, semmi betegességet nem találunk érzelmeiben; minden legkisebb dala azon eredeti egészséget tükrözteti vissza, melyről helyesen mondhatni, hogy az életben ugyanaz, mi a művészetben a szépség. Dayka dalait ennélfogva kerekdedség bel- és külidomban, csín és mérséklet, az egésznek mint eszménynek szem előtt tartása, leginkább pedig azon kitűnő sajátság jellemzi, hogy minden műve, ha elolvassuk, tökéletesen kielégít, kibékít, nem hagy vissza semmi meghasonlottságot, semmi világfájdalmas utóízt. Dayka mindig egészet és egyszerre tud adni; találó rövidség különbözteti meg dalait más költőink dalaitól. Nem nevezhetnők-e hát joggal Dayka dalait alagyás hangulatú görög villanykáknak?

Valamint pedig a görög villanykának párhuzamos ellenfele a római villanyka, valamint a sírás hangulatát csak az önleges és tárgylagos felfogás közti finom vonás választja el a nevetés hangulatától, s a nevetésbeni kifáradás után az elérzékenykedés nyújt a léleknek — mikép Schmidt Julián³ mondja — legkényelmesebb enyhületet (s e kettőnek egysége al-

kotja azután az egészséges humort, mely sohasem lehet kedélytelen); valamint továbbá az elbúsulásnak természetes ellentéte, s ennél fogva gyógszere is, a gúnyolás, mint csatavesztése csatanyerés: szintúgy képezi a költői szemlélet azon nemének, melyet alagyásnak mondunk, párhuzamos ellentétét s kiegészítőjét a szatirikus szemlélet, mely a szenvedés rabságából felszabadít. Jól mondja Heine, hogy gazdagok és hatalmasok elbizakodása ellen csak a halál vagy gúny óvhat; jóllehet megjegyezhetjük, hogy ilyenkor a viszont megtámadott megtámadó nem érdemelt tiszteletben, herostratusi hírben részesül, mert Carrel⁴ szavainak is el kell ismernünk igazságát: „Ami nevetséges és gyűlöletes, magábanvéve nem érdemes az életre. A lángelme midőn elhalad mellettök, megrúgja s ez által halhatlanítja őket. A szemérmeskedők, a marquisk, az álszentek XIV. Lajos korából, Molière nélkül feledve volnának. Ötven év múlva bohóc forradalmárainkra sem igen gondolnának többé; de Courier ígész levelei — nem gyávaságaik — fenntartják emlékezetöket.”⁵

Ha tehát Daykában oly lírikusunkat látjuk, kiből rövid továbbfejlés után jeles szatirikus válandott, ez mind fennmaradt költeményei, mind az elmondott szépészeti meggyőződések folytán aligha fog merész és indokolhatlan elővéleménynek látszhatni.

De amit elveszténk benne, visszahozhatlan; élvezzük, tegyük sajátunkká azt, ami tőle fenn-

maradott és fennmaradni fog örökké. Néhány dal az mindössze, mit irodalmunk Daykától örökölt, hanem e néhány dal őt első jeleseink közé emeli. Újabb nemzedékünk azonban, fájdalom, igen kevésbé ismeri Daykát, minek egyrészről az is oka, hogy költeményei újabban, méltó díszalakban még nincsenek kiadva, s ezenkívül az utóbbi időben számosabban megjelent gyűjtemények is mellőzték őt. Meg kell itt újítanunk azon felszólítást, mit Kármán és Fanni munkáira nézve már tettünk: *Dayka verseit ki kell adni*, hogy a magyar közönség újra meg újra meggyőződjék, mily meg nem vetendő kincsekkel bír már eddigi irodalmában.

S Dayka verseinek kiadatása annál korszerűbb vállalat volna éppen most, mivel költészetünk a Dayka-féle csín és szabatosséggal ellenkező hibákba sülyed el. Irodalmi bajokat magának az irodalomnak kell újra megorvosolni. Újabb költőink, kiknek bizony nagyobb része aligha olvasta Daykát, példányt kapnának benne, s iparkodnának legalább is oly szép alexandriánusokat (akár a Zrínyi-féle, akár francia modorban) készíteni, minők Daykánál is találhatók; jóllehet legszebb költeményei más versalakokban szerkesztvék.

„Lassún megyünk elő, de hatalmasan, — akármit mond Boeotia!“ Ezen szavakat intézé Dayka egykor Kazinczyhoz.⁶ Legyünk azon, hogy e szavak soha meg ne hazudtoltassanak általunk; s emlékezzünk meg Daykánk azon sorairól is mindig, melyekben az értelmi túl-

súlynak, a műveltségnek jósolja meg a győzelmet az anyagi vak erő felett:

Az forgatá fel Trója várát,
Aki felére hajolt Minerva.⁷

Az életnek ugyan, mint egésznek, mindenkor általánosabb és döntőbb befolyása van az irodalomra, mint az élet egyik nyilatkozatára s így részére, semhogy az irodalom viszonti befolyását, visszahatását az életre, mint részlegest és sok tekintetben aránytalant, pontosan kiszámíthatónak vallhatnók; mindamellett bizonyos, hogy e befolyás, e visszahatás annál nagyobb horderővel bír, annál nagyobb tért vív ki magának, minél műveltebb a nemzet maga, s minél inkább képes belátni, hogy csak a szellemé a hatalom és dicsőség, mert csak az vezérelheti az emberi nemet biztosan a jólét, a haladás ösvényén. S mi képviseli az intéző szellemet, ha nem az irodalom?...

Dayka Gábor (1768—1796).

Pesti Napló 1854 március 1. (1192. sz.)

¹ „Nemzeti öltözet.“ 1790. Ujhelyi Dayka Gábor versei (összszedte s kiadta barátja, Kazinczy Ferenc. Pesten. Trattner költségén s betűivel. 1813) 95. l.

² Scott, Walter (1771—1832) kiváló angol történeti regényíró.

³ Schmidt, Heinrich Julián (1818—1886) német irodalomtörténész.

⁴ Carrel, Armand (1800—1836) neves francia publicista. Lásd: Oeuvres de P. L. Courier, précédées de sa vie par Armand Carrel. Paris, 1845. P. 14. ...Le ridicule et l'odieux méritent peu de vivre par eux-mêmes. C'est le coup de

pied que leur donne en passant le genie qui les immortalise. Les précieuses, les marquis, les faux devots du temps de Louis XIV., seraient oubliés sans Molière. Peut-etre on s'occuperat peu de nos revolutionnaires scapins dans cinquante ans; les ravissantes lettres de Courier les feront vivre plus que leurs lachetés.

⁵ Courier, de Méré Paul Louis (1772—1825) francia író.
V. ö. 4. jegyz.

⁶ L. f. i. k. XVIII. 1.

⁷ Győzedelemjövendölés. 1788. F. i. k. 68—70. 1.

VITKOVICS.

„Non videri, sed esse.“

(*Vitkovics jelmondata.*)

Van az igazságnak bizonyos félreismerhetetlen bélyege, mely mindjárt első tekintetre szembeszökik s minden bizonyítékot feleslegessé teszen. Az ember nem tudja, tulajdonkép miben áll e bélyeg, s azt csak úgy lehet némileg meghatározni, hogy az bizonyos természeteti összhang, egyszerűség és értelmes kifejezés, mely közvetlenül hat, megragad és győz. Az igazság ezen talányos, de mégis rögtön kitűnő bélyege mutatkozik mindenben, mit az emberi elme — törvényszerű, habár inkább ösztönies, mint tisztán eszmélő működésben — akár társadalmi összletben századokon keresztül lassankint kifejleszt, akár egyének közege által egyszerre megalkot. Nézzük a tudomány, a művészet egyes ágaiban nyilatkozott műveket, nézzük a társadalmi intézvé-

nyeket, nézzük a különféle nyelvekben jelentkező szellemegységet: az alapigazságok mindenütt azonnal kitűnnek, s az elfogulatlan lélek előtt határozottan megválnak a valódi az áltól, az örök a múlandótól.

Nem tartozunk azok közé, kik az egyes nyelveket magokban és egészen különálló létegzeteknek szeretik tekinteni, sőt úgy vagyunk meggyőződve, hogy valamennyi nyelv csak egyetlen létegzetet képez, melyet az egyes nyelvek mindig csak töredékesen fejezvé ki, csak sejteni hagynak; mindamellet nem tagadhatni, hogy belső fejleml képeesség s külső szerencsés körülmények egyes nyelveket oly fokra emelhetnek, hol más nyelveket akár szabatoság, logikai rendszeresség, akár jó hangzat, esztétikai kezelhetőség tekintetében kitűnőleg felülmúlnak. Mi, magyarok e részben legkevesbbé panaszkodhatunk nyelvünkről, mert ennek hajlékony és gazdag, természettől okelves és mindamellet végtelen fejlődésre, még pedig eredetiségét híven megőrző fejlődésre képes létegzetében legalkalmasb szellemi eszközünk van mind a szép, mind a sajátlagos tudományos irodalom sikeres megmunkálására; s nem lehetünk elég hálával lekötelezve azoknak, kik éppen akkor, midőn a magyar kancellár a jóakaró II. Józsefnek e nyelv alkatlan voltáról tőn említést, példásan és tetteleg kezdették az ellenkezőt bebizonyítani.

Vitkovics Mihály, a budai görög-nem-egyesült püspökség szentszékének ügyésze s mint

szerb író is nevezetes, dicső helyet foglal azok között, kik a magyar nyelv dicsőítésén fáradoztak, s dicső helyet foglal nemcsak azon okból, hogy magyar munkáiban fennmaradásra méltó példányokat hagyott maga után, de még inkább azért, mert ő volt azon igen-igen kis-számúak egyike, ki helyesen fogván fel az újabb társadalom, újabb irodalom célirányos kifejlődhetését, egyrészt a szomszédos fajok szelleméletére, másrészt a népies elemre igyekvék írónk figyelmét fordítani.

Valamint egy nyelvet más nyelvek nélkül tökéletesen érteni lehetetlenség, szintűgy képtelen követelmény, hogy bármely irodalom tetemes fokra emelkedjék, más irodalmak ismerete és beolvasztása nélkül. Érezték ezt Kazinczy és társai, s rajta valának, bár nem egyoldalúság nélkül, hogy irodalmunk külföldi kincsekkel gazdagíttassék. Szenvedett-e ezáltal nemzetiségünk? Eppen nem, sőt szilárdult és mindinkább önállóvá lett. Eppen így erősödhetik minden más, kivált a velünk szomszédos fajok irodalma, ha fölveszi magába mindazon elemeket, melyek benne hiányzanak s nálunk feltalálhatók. Íme, Vitkovics törekvéseinek egyike, hogy kapcsolatot létesítsen a magyar és szerb irodalmak közt, melyek — bár helyileg tőszomszédok — egymástól végkép elrekesztve, egymásnak terra incogniták valának. Ez pedig annál jótékonyabb hatású kapcsolat leendett, minthogy minden hazánkba költözött faj között a szerb legkevésbbé rokonult, olvadt

össze még a magyarral: mit részint legkésőbb
 ben történt megtelepedéséből, részint ezen meg-
 telepedések az akkori országos viszonyokkai
 összefüggéséből kell magyarázni. Vitkovics le-
 velezésében, melyet egyéb, még kiadatlan kéz-
 irataival együtt, Toldy Ferenc irodalmi kincs-
 tárnokunk használnom engede, a következő
 sorokat találhatni Kazinczyhoz intézve, még
 1809-ből, midőn a francia hadesapatok Győr
 körül tanyáztak: „Ha az ellenség rajtunk üt
 itten, s a háború záporja valami módon engem
 is elsodor, tartanád fel egy-két verses sorral
 emlékezetemet. Ez nem annyira dicsőítésemért,
 melyet való, hogy szeretek, — mint azért kívá-
 nom tőled, hogy hitem sorsosai valaha ham-
 vaim felett minden kikeletkor virulni látván
 nefelejtskédet, buzduljanak, hevüljenek, nyerni
 magyar helikoni babért. Mert azt magam is
 megösmérem, vallom is, hogy az ó-hitűek kö-
 zül, kik Magyarországnak köszönhetik létüket,
 Vitkovicsod első, ki a magyar nyelvben lite-
 rátori előmenetet teve“.¹ Ha létre jó a Vitko-
 vics óhajtottá kapcsolat, úgy nemcsak tánto-
 ríthatlan, testvéri egyetértés fejlődik a száza-
 dok óta egymás mellett, sőt egymással együtt
 lakozó két faj közt, nemcsak eleje vétetik min-
 den véres félreértésnek — merje aztán valaki
 tagadni az irodalom döntő befolyását a társa-
 dalomra! —, hanem gazdagodik, e szellemi köz-
 lekedésben, szintúgy magyar műkincsekkel a
 szerb, mint újabb, eredeti elemekkel a magyar
 irodalom.

A szomszédságok befolyása mindenütt és mindenkor érvényesíti magát. Valamint a magyar elemet az európai nyugattal főleg a német elem közvetítése tartja kapcsolatban, úgy a szerbnek természetes közvetítőjéül — a nyugati polgárisultság irányában — önkényt a magyar elem kínálkozott, mely idők folytában kifejlett körülményeinél fogva több műveltségi növedékrészeket olvaszhata fel magában, mint az előbbi. De nincs élő nép, mely visszahatás nélkül fogadná el más nép befolyását. Ha a szerbek irodalma csinosult, gazdagodott volna miénk által, mi magunk is nyertünk volna tőlök bőven oly elemeket, melyek bennünket képesekké tesznek vala, hogy bizonyos tekintetben *kezdeményezők* gyanánt lépjünk fel egész Európa irodalmában.

S íme, itt vagyunk Vitkovics második fő-törekvésénél, a népköltészeti elem felelevenítésénél, melyhez, hogy csak akkor látánk hozzá, midőn a külföld már utólért, csak saját elfogultságunkat okolhatjuk. Vitkovics szava és példája elhangzott a pusztában.

A mondottak igazolása nem nehéz.

A klasszikai és romantikai táborokra szakadt újabbkori költészet, bár hatalmas lángelmékből képviseltetve, bizonyos egyetemesség, bizonyos közösség és életrevalóság hiányát tüntet fel; érezte mindenki, hogy üdítő, elevenítő elemre van szüksége, ha egészségesen tovább fejlődni akar. Hol találni ez új elemet? Nálunk Csokonai és Kármán tapogatództak a

népiesség körül; Vitkovics szerb danákat — így nevezte már ő a népdalt — fordítgatott magyarra, sőt első volt, ki valódi magyar népdalokat szerzett öntudatosan. Vitkovics után kezdték a magyar népdalt Kisfaludy Károly, Czuczor, Vörösmarty művelni; Vitkovics után — de jó későn — kezdék a szerb népdalt is Bajza, Székács nálunk meghonosítani. Ekkor már meg voltunk előzve. A szerb népdalok gyűjteménye Vuk Stefanovics által kiadtván, csakhamar egész Európában örömríadással üdvözöltetett. Goethe tekintélye is buzdítólag hatott az új mozgalomra. Ő maga megajándékozta nemzetét szerb danák fordításaival, melyeknek egyikét, mint „morlak“-ot már elébb vette tőle a német, s utána, Kazinczytól — a fordítás fordításában — a magyar közönség is.² (Vitkovics mindjárt keletkezésekor szerb danának nyilatkoztatta azt.) Nem szólunk a népies költemények, danák, közmondások, mondákra következő gyűjtéseiről a külföldön: végre mi is ráeszméltünk.

A népies elem volt az, ami az új költészetben hiányzott; — s ha mi Vitkovics célzásaira hallgatunk, mi leheténk az elsők, kik ez új elemet a nyugat eszméletébe hozzuk: mert Vitkovics már a szerb danagyűjtemény kijövele előtt sürgeté a szerb danák fordíttatását, melyet bizonyosan nyomban követett volna magyar danák rendszeres gyűjtése és kiadása. Ő maga értekezést írt a „rác nyelvről“, melyben a szerb népköltészetre szintén

kiereszkedik.* S hogy a népiesség tanulmányozása — habár inkább szellemdús ösztönből, mint öntudattal — fő irány volt lelkében, bizonyítja a magyar közmondások gyűjteménye is, mely kézírataiban található.

Hogy Vitkovics — kivált pályája kezdetén — nem következetesen hódolt azon iránynak, melyre kétségtelenül hivatva vala, és irodalmi munkásságát ódák, mesék és epigrammok írására szentelte, azt kénytelenek vagyunk Kazinczy befolyásának tulajdonítani, ki a magyar írókat, s így a pesti triászt is (Vitkovics, Szemere Pál és Horváth István) folytonosan a külföld klasszikai műveinek utánzására buzdítgatá. Így lőn Vitkovics, ki nekünk a népies műköltészet teremtető példányadója s Európának a népiesség feltámasztója lehetendett, Lessing utánzója, mit meséi és epigrammjai világosan bizonyítanak. Összegyűjtve nem is bír tőle nemzetünk egyebet, mint a meséket, az epigrammok egy részét s néhány ódát és költői levelet; egyéb dolgozatai, névszerint későbbi epigrammjai s a népdalok zsebkönyvekben s folyóiratokban vannak elszórva, sok még mindeddig kéziratban maradt. Munkái teljes kiadását Toldy Ferencről kell várnunk; de addig is, míg az elkészülhet, nem volna-e célszerű külön előre kiadni a magyar és szerb danákat?

* Ezen értekezés kijött a Tudományos Gyűjtemény 1819-i X. kötetében.³

Vitkovics azon mély kedélyek egyike, melyek lassan szoktak fejlődni, s valamint eleinte a szemlélkezés erejével tüntetik ki magokat, úgy később csak ép, természeti érzelmeket ölelnek lelkökre s tükröztetnek vissza. Innen magyarázhatjuk magunknak — Kazinczy befolyásán kívül —, hogyan mívelheté sikerrel Vitkovics először a költészet azon ágait, melyek inkább értelmet, mint szenvedélyt igényelnek, úgy, mint a mesét, a görög villanykát, a költői levelet (míg az ódában nem vala szerencsés) s hogyan hajlott át azután még nagyobb sikerrel — mert itt rejlik eredeti hivatása — a közérzést legmelegebben s egyúttal legtárgyilagossabban tolmácsoló népköltészethez. Való emberi érzelem, minden ábrándos és kóros mellékvegyület nélkül, csak józanul meghiggadt öneszmélet alapján virágozhatik; s ily természetű egyének aztán minél tovább haladnak, annál kedélyesebbek, melegebbek lesznek, de haladásukban mindenkor kevesebbet is mutatnak, mint amennyit valóban érnek. A kor, mely a szegényebb, felületes kedélyt mindinkább kifosztja magából, a mélyet és gazdagot mindinkább gazdagítja. Amaz eleinte csillog, csábít, s rövid idő lefolytával semmiségben omlik össze; imez mindig tartalmasb, erősebb lesz. Amaz hamar kifejlík s hamar kiírja magát, imez kifogyhatatlan.

Csodálkozhatunk-e tehát, ha Vitkovics is mindig kevesebbnek látszott, mint ami volt, s egyik levelében öntudatosan magáénak vallja

azon elvet, melyet e cikk elejére tűztünk? Cso-
dálkozhatunk-e, ha csak későbbben, élete dél-
utánján lépett gyakorlatilag s határozottan
azon pályára, hol a legszebb babért vala ara-
tandó?

Talán ellenkezésbe jövünk a közönségesen el-
fogadott véleménnyel, mely Vitkovicsot par
excellence a mese- és villanyka-költők közé he-
lyezi; de kénytelenek vagyunk megvallani,
hogy e részben mind elsőséget, mind eredeti-
séget, mind nagyságot kis mértékben tulajdo-
nítani műveinek: a mesében Fáy mellett ár-
nyékban marad; a villanykában többek közt
Kazinczy, Kisfaludy Károly, Szenvey felül-
múlják. Amiben Vitkovics első, az a népies
elem horderejének eszméletes felfogása; amiben
eredeti, az a danának művészeti, s mindamel-
lett természetileg erős és naiv előteremtése;
amiben nagy, az a nemes törekvés, hogy a leg-
bajnokibb s legköltőibb szláv faj testvérileg
összerokonuljon a magyarral. Mi magunkénak
valljuk őt s örülünk, hogy a szerbek is magu-
kénak vallhatják. Nem születése, nem sorsa
kedvezései vagy csapásai teszik az embert
valóban azzá, ami, de munkássága és munkás-
ságának iránya. Non videri, sed esse. Zrínyi,
a költő, mienk; II. Frigyes, az író, a franciáké;
Lenau a németeké: habár az elsőnek ősei hor-
vátok, a másodiké németek, a harmadiké ma-
gyarok lehettek is.

Vitkovics teljes joggal illet bennünket, és
büszkék vagyunk reá: legyen hát az ő neve

— mert életében adott példája, fájdalom, nem talált kellő visszhangra — legalább halála után erős láncszem, mely az egyérdekű két fajt egymással barátokká kapcsolja; és óhajtsunk a szerbeknek sok oly magyart, minő Vitkovics volt, s óhajtsunk magunknak sok oly szerbet, minő ismét ő volt. Ha Vitkovics összegyűjtött munkái, Toldy Ferencünk buzgalmából, majdan világot látnak a „Nemzeti könyvtár“-ban, legyenek azok a jeles elhunyt hitsorsosainak, a szerbeknek ajánlva, s merítsünk belőlök mindannyian nemcsak ízlést és tudományt, hanem szeretetet is. Tanuljunk belőlök is inkább meggyőződni a felől, hogy századunk művelt nemzetei között nem terület nagysága, nem anyagi túlsúly, nem szerencsés vakesetek, nem osztályok és fajok szerencsétlen versengése, hanem a műveltség hatalma, mely a kínálkozó eszközöket célirányosan tudja felhasználni, egyedül képes és hivatott: állandó jólétet biztosítani s valódi elsőség jutalmát megítélni.

Vitkovics Mihály (1778—1829).

Pesti Napló 1854 március 17. (1206. sz.)

¹ V. levele Kazinczy Ferenchez. Pest, 1809 szeptember 4. Vitkovics Mihály művei III. k. (Válogatott levelek. Kiadja Szvorényi József. (103. l.) V. ö. Nemzeti Könyvtár. Szerk. Abafi Lajos. VIII. k.

² „Gyászdal Azrán Agának szép de szerencsétlen nője felől. Morlach nyelvből Goethe után.“ (Kazinczynak Poetai Berke. Pestén, 1813.) Lásd: 211—216. l.

³ Tud. Gyűjt. 1819. X. 99—108 l. Vidényi J. álnéven.

FÁY ANDRÁS.

„Fáy a mi tanköltőnk, tanuljunk tőle!“

Ezen szavakkal végeztük egy rövid cikkünket, melyben a magyar mese költő „Búzavirágait és kalászeit“ mutatók be az olvasó közönségnek; s ezen szavakat — mert ezek határozottan jelölék ki a rangot, melyet Fáy a magyar irodalomba elfoglal — ismételnünk kell most, midőn a hazaszerte tisztelt nevet jeles íróink koszorújában hozzuk a magyar nemzet emlékezetébe, azon magyar nemzetébe, mely habár egészben véve sokszor könnyelmű és feledékeny, de jobb — és hálaistennek *számossabb* részében mindenkor szent buzgalommal ég minden valódi nagyság, buzgó részvéttel minden hazafias érdem, és résztvevő munkássággal minden jóra való vállalat iránt.

Midőn azonban azt mondjuk, hogy Fáy András nevét a magyar nemzet jobb részének emlékezetébe akarjuk hozni, koránsem kívánjuk e kitételt szó szerinti értelmében vétetni. Fáynak nincs szüksége, hogy emlékezete felleleveníttessék: nemcsak ő maga még közel áll hozzánk s hála a gondviselésnek, testi gyengéi dacára ép lelkű öregségben él és működik a fiatal nemzedéknek közepette,* hanem összes munkáinak is nem régen közrebocsátott köte-

* Csak néhány nap előtt jelentettük legújabb statisztikai munkájának megjelentét, melyről nemsokára tüzetes ismertetést adandunk. (Szerk.)¹

tei, melyeket még tavál két újabb kötettel megtoldott, közkézen forogva, magokban véve is fényköddel körzik írójok nevét mindenütt, hová elhatottak, hogy édes gyönyörködtetés mellett hasznos tanulságokat, a szép mellett a jót egyetemben terjesszék, s a virággal együtt gyümölcsöt is nyujtsanak.

... — Nem, nem! káromolna téged, lelkes magyar nép, aki feltehetné rólad, hogy Fáy nevét eszméletedben feleleveníteni szükséges; mi csupán az igazság, a hála kötélyét teljesítjük, midőn e rovatban, e csarnokban, melyet magyar írójeleseink szellemi arcképeivel akarunk ékesíteni, Fáyról sem feledkezvén el, az ő arcképét is tiszteletteljesen függesztjük azok mellé, kiknek őt művei méltó társukká tevék.

S oly kellemes, oly zavartalanul vidám, hanem egyszersmind oly elfogulatlanul szelleműs arcképet, mint Fáyé, oly igénytelen, tudós feszeltetés nélkül, oly kedélyest, minden beteges érzélgéstől menten, oly tréfásat sértő fulánk nélkül, aligha fogunk még csak egy-kettőt is e csarnokban találhatni.

Ami Fáy munkáiban legközvetlenebbül, s talán legjótékonyabban is hat az olvasóra, az bizonyosan azon derült hangulat, a lelkesedésnek — el-elvakító fellobogásaitól ment — csendes folyása, végre azon, ha szabad így szólani, meghiggadt humorosság, melyben az emberi szellemet önmagához visszatértnek, önmagával kibékültnek találjuk, a nélkül azonban, hogy magától valamikor elszakadni akart volna.

Fáynak nem is hiányzik semmije arra nézve, hogy a valódi humort képviselje, mint a világfájdalom iskolája, melyen a léleknek mintegy tűzpróbán, keresztül kell mennie, hogy aztán visszatérvén az otthoni alapra, melyben gyökereit verendő, s melytől túlcsapongó romantikai vágyai elragadták volt, az életet — úgy, amint van — ne csak elviselni bírja, de vele főúrként játszassék is. Fáynál nem tapasztaljuk a meghasonlás, a küzdelem ezer tapasztalatait: nyugalmasan és mosolyogva tárja fel ő lelkét, mely ennél fogva, ha nem lángoló, nem is epés, ha nem csatákból visszatérő diadalmas hős, nem is megsebzett kedélyű, ha nem tünteti fel magában a fenség eszméjét, nem is mutat semmit, ami ne vonzana hozzá a kellem erejével. Bájos, naiv öntudatlansággal fordul az ő költészete az emberi szívhez, megismervén és bevallván, hogy ez mindig jó; a finom gúnyfonál, mely alkotásain szinte észrevétlenül végighúzódik s kedélyes vegyülékénél fogva mintegy humoros előízül szolgál, sohasem támadja meg a szabályt, mindig csak a kivételeket: és így az ő rajzai, ezen prózára fordított költemények mindig a valódi élet rajzaivá lesznek, a valódi életéivé, melyben minden csekélységnek megvan eszményi létjogosulta; rajzai mindig önkénytelenül képmásolatokká alakulnak azon háborítlan reflexió segélyével, melynek netáni kesernyességét a kedélyes hangulat édesíti, s mely éppen szándokos korlátoztságánál fogva művészeti alakításra képesül,

s a gyakorlati élet kalauzává lesz. Ím, előttünk a magyar meseköltő!...

A látszatos öntudatlanság, a valódiság, végre az értelmi belátás hatalma, ezen három elem az, mi Fáy költői tanítóvá, másképp tanköltővé, de mindenesetre művésszé is teszi. Volt alkalmunk máshelyütt kiemelni, hogy kedélyes, de mégis fej embere; Fáynál az érzelmek gondolatokká jegecülnek és így ő kiváló hajlamot tanusít a komikum iránt; mélézni, ábrándozni nem szeret, folyó beszédben adja elő gondolatait, észrevételeit, vagy még egyszerűbben, tapasztalatait: mert jól esik neki magának, egyediségével háttérbe szorulni, s tárgyilagosságnál fogva egyedül magokat az eseteket valódiságuk szerint előtérbe helyezni.

Kisfaludy Sándor jellemzésében el nem mulasztók kiemelni azon sajátosságos vonást, hogy Himfy szerelmeinek dalnoka tulajdonképp a magyar középnemesség dalnoka volt, hogy ő mindazt énekelte meg, mi a nemességben valóban nemes volt; s Fáyról máshelyütt úgy nyilatkozánk, hogy Kisfaludy Sándornál mindig ő, s nála mindig Kisfaludy Sándor jut eszünkbe. Könnyű e képzettársulatot magyarázni. Fáy szintúgy, mint Kisfaludy Sándor, a tősgyökeres magyarnemesi háziasságot képviseli, mely szinte félénken kerüli a nagy világ zaját, nehogy általa a kis kör anyagi és szellemi kényelme felzavartassék. Míg azonban Kisfaludy Sándor visszaszállt képzeletével a dicső multba, Fáy a jelenre függeszti

tekintetét, azt vizsgálja legcsekélyebb árnyalataiban, prózai mindennapiságában, s e mindennapiság képét tárja fel az olvasónak oly egyszerűen és mégsem mindennapilag, oly kevés képzelmi toldatokkal és annyira vonzólag, oly élethíven, hogy valami németalföldi festményremek előtt gondolunk állani.

Hahogy egyrészről a hűség, másrészről az eszményítés azon kellékek, melyeket a művészetben igénylünk, s hahogy ezen kellékek elsejének vagy másodikának túlsúlya eredményezi a különbséget alsóbb- és felsőbbrendű művészet között: úgy bizonyosan sem Fáy, sem Kisfaludy Sándort nem illeti a művészet azon koszorúja, melyet magoknak az eszményítés nagymesterei, például a görög szobrászok, az olasz festészek vívtak ki. A művészeti eszményítés mindkettőjöknel alacsony fokot foglal el; Kisfaludy Sándornál — ismételnünk kell — csak éppen ösztönszerűleg áll elő, Fáynál pedig a reflexió túlnyomó súlya miatt csaknem mindig lehetlenné válik. De ahelyett a másik igénynek, a hűségnek mindaketten példásan eleget tesznek. Rajzaik, s különösen a családi élet képei (melyek körül oly kiváló előszeretettel foglalkodnak) — míg csak magyar irodalom létezend — a legbájosabb alkotások maradnak: mert a valót, menten minden hamistól, minden cicomától és ferdeségtől, tüntetik elő. Náluk — mily ritka és különös tünény — a természet maga lép fel mint művészet.

Tovább folytatnók a párhuzamot; nem lévén azonban célunk tisztán irodalomtörténeti cikket adni, egy másik oldalát akarjuk Fáy költészetének kimutatni. Meg vagyunk egyéb-iránt győződve, hogyha tisztán irodalomtörténeti cikket akarnánk is adni, még sem volna szabad egyetlen író-t sem pusztán szépirodalmi szempontból tekintetbe venni, sőt ilyenkor az író-nak általában a társadalmi s közelebbbről a nemzeti műveltség-hez viszonya *főképen* igényelné a kellő méltatást.

Különösen nyomatékkal gondoljuk ennél-fogva kiemelendőnek Fáy szépirodalmi munkáinak nem csupán szó, de dolog szerinti *magyar* oldalát. Nem rajzol ő egyetlen alakot melynek eredeti élőképe ne volna felfedezhető a magyar életben, sőt azok csaknem kizárólag itt találhatók fel. Tekintsük a *Bélteki*-házat, tekintsük kisebb beszédeit, tekintsük színműveit, de még meséit is — mely utóbbiakra nézve kétségtelen első-ség illeti őt irodalmunkban — és mindenütt azon otthonias, ismerős jellemekkel találkozunk, melyeket saját-szerű közviszonyaink hoztak elő. Tanulhatnának Fáy-tól sokan mai regény- és színmű-íróink közül is, kik szintén magyarokat léptetnek fel műveikben, de jobbadán oly magyarokat, kikből, csak más nevet adjunk nekik, egyszerűben éppoly jó (tehát éppoly rossz) franciák, németek, angolok, olaszok s bármi egyebek válhatnak. Azt fogják mondani, hogy Fáy csak

másolt... Jól van, tehát másoljatok ti is úgy, mint ő tudott másolni. Mert ha választásunk van két oly mű közl, melyeknek egyike csupa eredeti ötlet, csupa nagyszerű összeállítás, csupa eszményítés, de a valósággali hasonlat, szóval hűség nélkül, míg a másiknak nincs egyéb becse, mint az, hogy tökéletes másolat: nem fogjuk-e, ha ízlésünk ép, mindenkor ez utóbbinak adni az elsőséget? Mindig valami visszásnak, visszataszítónak fogjuk találni azon teremtető erőt, mely az üres levegőt népesíti meg szeszélyes ködalakjaival; és mindig vonzódni fogunk ahhoz, mely eleven alakokat tüntet fel szemünk előtt s az anyaföldre állítja őket, ahol élhetnek.

Hozzájárulván az élethűséghez a reflexió hatalma, lehet-e a költő Fáyból egyéb, mint tanköltő? Nem kell-e neki — közelebbről és kiválólag — mint meseköltőnek fellépnie és kitűnnie?... A mese a költészet legértelmibb alfája; — feladat: valamely kiválasztott esetből, mint példából, képmásilag oly gondolatot mint szabályt kivonnia, mely az életből merített tapasztalás eredményeképen, az életrevaló eszélynek foglalja magában valamely irányelvét. A kiválasztott eset mindenkor csak ürügy a mesében; a költő valódi célja mindig bizonyos igazságról meggyőzni hallgatóját, szóval: tanítani. Tágabb értelemben minden művészt, minden költőt bátran nevezhetünk tanítónak, s a legnagyobbak mindig egyszersmind a leg-

jobb tanítók; de szorosabban tanköltő alatt olyat szoktunk érteni, ki — habár nem rendeli is alá az önálló művészeti célt a tanítási cél-
nak — amaz előbbihez mégis mindig közvetle-
nül hozzácsatolja ez utóbbit is, legyen aztán a
tanítás egyenesen kimondva, vagy nem. Ezen
szempontból tekintve meseköltőnket, igazán el-
mondhatjuk róla, hogy *omne tulit punctum*,
mert ő az, ki műveiben — nem csupán a mesé-
ket értjük — *miscuit utile dulci*.² Nagyobb el-
beszélő s drámai munkáitól nem szabad köve-
telnünk művészi szerkezetet, következetes ki-
vitelt; leginkább felelnek meg a szépirodalom igé-
nyeinek azon részletek, hol a *ridendo dicere*
*verum*³ elve látszik uralkodni; — az előadott
események hol nevetséges helyzetek összeállí-
tása, hol jellemrajzok feltüntetése, hol pedig
— és ez leggyakrabban történik — társadalmi,
nemzeti, nevelési s több hasonló ügyek feletti
okoskodások, véleményezések s értekezések
közbeszúrhatása végett, tehát jobbadán ürügy-
képen tűnnek fel, hogy rajtok, mint alapon, a
szerző felépíthesse az elméleti és gyakorlati
életből merített tapasztalatait, észrevételeit,
tanácsait.

A modor, melyben szól, mindenütt oly fesz-
telen és természetes, hangulata mindig vidám,
érzülete komolyan erkölcsi, tanai meggyőző-
désre készítő, műveiből még nem egy nemze-
dek merítendi az élet aranyszabályait.

És ím önkénytelenül visszakerültünk azon
mondathoz, mely Fáyunk irodalmi rangját és

hivatását meghatározza s mellyel cikkünket kezdtük volt — és ennél fogva végezzük is:
Fáy a mi tanköltőnk; tanuljunk tőle!

Fáy András (1786—1864).

Pesti Napló 1854 április 1. (1218. sz.)

¹ *Ism. Pesti Napló 1854. 83. sz.*

² *L. XII. 5. jegyz.*

³ „*Ridentem dicere verum.*“ *Horat. Sat. I. l. 24.*

PÁZMÁN PÉTER.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve...

Mint magyar író és magyar szónok, mint hittudós és a katolikus egyház terjesztője, mint államférfi és hazafi egyiránt nagy, magánéletében feddhetlen és nemes viseletű, Pázmán Péter nagysága, két század óta, különösen egyháza hitelveinek győzelmes erővel szándokolt és végrehajtott anyagi s szellemi gyarapításába szokott — és méltán — helyeztetni. El van ismerve, hogy hazánkban e hitelveket előtte és utána még senki sem tudta oly bámulatos sikerrel népszerűsíteni, oly állandó és biztos alapra (tudományos intézetekre) fektetni, mint ő; s ezért ő már élete folytában — mikép minden nagy emberrel történik — egy féltől határtalan szeretet, tisztelet és kegyelet, a más féltől pedig nem kevésbé határtalan gyűlölet és félelem tárgyává lett.

Ha meggondoljuk, hogy Pázmán Péter munkálkodása éppen a vallásfelekezeti forrongások tetőzeti korszakában, a harmincéves háborút megelőzőtt huszadba s ezen háború első felébe esik: természetesnek találандjuk, hogy mind a kortársak, mind az ezekre következett ivadékok előtt Pázmán Péter alakja kiválólág mint a nagy bíbornoké tűnt fel, s ezen kép mellett háttérbe szorult, árnyékban maradt mindazon érdem, mi őt még egyéb tekintetekben oly méltán megilleti.

Még magok a protestánsok is hódoló elismeréssel voltak Pázmán tudományos műveltsége s élesen beható elméje iránt: írói nagysága, mely a magyar prózának óriási elővitélében és igazán népszerű kezelésében áll, nem részesült kellő méltánylásban; és még kevésbbé lőn méltányolva — mi felett azonban a Bethlenek és Bocskaiak korában meg nem ütközhetünk — politikai jellemének nagysága, hogy úgy mondjuk, politikai jős tapintata, mire nézve ugyan — fajunk becsületére megvalljuk, — több, hozzá méltó előddel és kortárssal osztozik a dicsőségben; de ami nála inkább a hit tudós és író nagyságának mellékleteül szokott vétetni.

Lesznek tehát alkalmasint olvasóink között is, kik csodálkozni, talán megütközni is fognak azon jeligén, melyet a lángelmű Pázmán Péter nevéhez csatolánk, mely azon hitet gerjesztheti, mintha mi a nagy bíbornokot különösen mint hazafit, a szó valódi értelmében,

kívánnók feltüntetni. S ezt nem is tagadjuk. Mi ugyan magánvéleményünket — ha ugyan nem több, mint éppen magánvélemény — nem adjuk elő a csallhatlanság érzetének erőszakoló túlbizalmával, s nem is akarjuk azt netáni ellenvéleményeseinknek feltolni, még kevésbbé fekszik tökéletünkben Pázmán Péter hittudományi s írói magasságát csökkenteni: de meggyőződésünk az, hogy a magyar egyházfejedelemlennek, ki mint II. Ferdinánd követe Rómában a pápa előtt kimondani merészlé, miszerint esküt tett, hona javáért, ha kell, bíbornoki süvegéről is lemondani s életét a közjó érdekében feláldozni, ezen magyar egyházfejedelemlennek intéző s munkás szellemében éppen az volt mindig a főűgő, mi első pillanatra talán csak mellékes, habár lelki nagyságához szükségkép hozzátartozó járuléknak volna tekinthető; szóval, mi Pázmán Pétert hazafiságában legalább is olyan nagynak tartjuk, mint egyházi és írói körében, s ennél fogva egészen helyén találjuk koszorús költőnk fentebbi szavait — egy részről tartozó elismerésünk jeléül a nagy ember iránt, más részről buzdításul az ivadéknak — Pázmán Péter nevéhez csatolni.

Mielőtt az ő hazafiúi nagy érdemeiről néhány szóval megemlékeznénk, politikai belátás- és magatartására nézve érdekesnek tartjuk idézni Kemény János erdélyi fejedelem szavait, ki bizonyára nem tartozott barátjai közé s kinek e részbeni hitelességét éppen azért nem vonhatjuk kétségbe. „Egy időben élének Beth-

len Gábor, Pázmán Péter és Eszterházy Miklós. Az említett Pázmán mondja vala egykor nála létemben: Átkozott ember volna, ki titeket* arra kényszerítene, hogy töröktől elszakadjatok, ellene rúgolódzatok; míg Isten a kereszténységen másképp nem könyörül. Mert ti azoknak torkokban laktok; oda annak okáért adjátok meg meg amivel tartoztok; ide tartsatok csak jó correspondentiát; mert itt keresztény fejedelemmel van dolgotok, tudniillik római császárral. Adománytok nem kell; a törökök töltsétek adománytokkal. — Az Eszterházy Miklós igen eszes, módos autoritativus, jó magyar vala. — E kettőben csak a vala káros, hogy az evangelica religiónak mindenik nagy üldözője. Egyéberánt nemzeteket és annak szabadságát szerető hasznos emberek valának.¹ Ezen kevés sor nagy dicséretet foglal magában, s Pázmánnak bennök felhozott nyilatkozata nemcsak felderíti és megmagyarázza e nagy férfi politikai szempontját, hanem egyszersmind legszebb fényében tünteti elő törvényes indulatát, messzelátó eszélyét, hazafias buzgalmát.

Ezen buzgalmat az ausztriai fejedelmi ház is méltányosan elismeré s fényesen jutalmazá, Pázmán Pétert nemcsak a legmagasb egyházi méltóságra emelvén, hanem egyszersmind a legbensőbb bizodalommal, legfontosabb küldetésekkel tisztelvén meg. Tudjuk, hogy II. Fer-

* A Bethlen-pártiakat.

dinánd minden kétes ügyben Pázmán Péter tanácsát s véleményét kérte ki, III. Ferdinánd pedig szintén fiúi ragaszkodással viseltetett iránta.

Tett-e, áldozott-e más valaki többet hazánk ifjúságának tudományos kiképeztetéseért? Pázmán volt az, ki magyar ifjaknak könnyebbé, sőt általában lehetővé tette a római magyar kollégium látogatását; ő volt az, ki Bécsben magyar papnövendékek számára megalapította a még maiglan virágzó Pazmaneumot; ő állított Pozsonyban iskolákat és Szatmárban kollégiumot; ő alapított Nagyszombatban magyar ifjak számára növeldét s ő alapította ugyanitt a nagyszombati akadémiát (a mostani pesti egyetemet). S hogy mindezekben a hazai érdek legalább is annyi súllyal bírt előtte, mint az egyházi, kitűnik a bíbornok azon szavaiból, melyekkel a nagyszombati egyetem* alapítványi levelét kezdi. „Sokat gondolkodván a felett, úgymond, hogyan lehetne Magyarországbán mind a katholikus vallást terjeszteni, mind a magyar nemzet méltóságát emelni, mindenekelőtt legcélrányosabb módnak találtam tudományos egyetem felállíttatását, hol egyrésről a harcos nép szelidíttetnék jellemében, más résről pedig alkalmassá tétetnék mind az egy-

* A Pázmán alapította számos tanoda jótékony hatással volt a magyarországi protestánsokra is, kik névszerint arra ösztönöztettek, hogy ők is a nagyszombati akadémiához hasonló akadémiát állítsanak Eperjesen s eziránt a svéd királyhoz is folyamodtak segítségért.

házaknak, mind a haza ügyeinek igazgatására.“ Említnünk lehetne még a magyar király apostoli címének felelevenítését, a magyar egyház jogainak helyreállítását, az általa tartott zsinatokat, melyeket ő maga nemzeti zsinatoknak szeretett nevezni, hogy mindezekből kitűnjék, miszerint ő a katolikus magyar egyháznak az volt — ha nem nagyobb mértékben — ami később Bossuet² a franciáknak. Valóban e két nagy ember, Pázmán és Bossuet törekvései az egyház körül nemzeti tekintetben is egészen párhuzamosak, s mindkettejőknél büszke hon-szeretetet indításaira találunk.

Hit tekintetében különösen, a történelem tanúsága szerint, Pázmán sokkal fényesebb eredményeket vívott ki szónoklatával s írásai-val, mint XIV. Lajos fiának nevelője. Túl vagyunk az elmúlt századok felekezetes elfogultságán, s igazságosan nem szabad rosszalnunk Pázmán térítéseit, sőt e részbeni nagyszerű sikereit* érdemül róhatni fel, miután ő nem anyagi erőszakkal, de az ige hatalmával terjesztette meggyőződéseit; már pedig semmi sem természetesebb, az emberi lélekkel semmi sem összhangzóbb, mint, hogy ki miről meg van győződve, arról igyekezzék másokat is meggyőzni. S hogy Pázmán Péter tiszta meggyőződésből, nem pedig — mint ellenei mondogatták — visszakiáltó lelkiismerettel írt,

* Többek közt 30 legelőbbkelő magyar családot térített vissza.

szólt és cselekedett, azt munkáinak minden szava bizonyítja; s a fegyver, melyet használt, csak szellemi fegyver volt, mely sok tekintetben a felvilágosodott XIX. századnak is becsületére válnék. Kívánhatni-e méltányosabb fellépést annál, midőn a bíbornok felszólítja Nádasdy Ferencet, hogy necsak a maga vállalása sorsosait hallgassa, hanem a másik fél könyveit is olvassa, és aztán ítélje el az ügyet?

De talán túlsokaig is időzénk Pázmán Péter hazafiúi s egyházi érdemeinek fejtegetése körül, holott e helyt kiválólag írói érdemeit kell vala bemutatnunk. Írói rangját és becsét e cikk elején úgy határoztuk volt meg, hogy ő a magyar prózának leghatalmasabb előmozdítója, s a valódilag népszerű írásmód nagymestere. Nem akarjuk ugyan Fessler³ ítéletét merőben rosszalni, ki szerint Pázmán irodalmi érdeme főleg abban áll, hogy ő kezdé meg a magyar könyvnyelv kifejlesztését; hanem az ítélet egy részről nagyon általánosnak látszik, úgy más részről kissé szűk, amennyiben Pázmán írásai tudósok és közönséges emberek számára egyiránt élvezhetők és tanulmányosak lehetnek, mostanság pedig tanulmányul szolgálhatnak mindenkinek, ki magyar prózát akar írni, különösen azoknak, kik a nép számára készítenek olvasmányokat. Mily bőség és erő van Pázmán kifejezésében, mily hajlékonyság és tősgyökeres magyarság szófűzésében, mily gazdagság szólása módjaiban! Csupán csak Pázmán írásaiból kiszemelve, dús magyar köz-

mondási gyűjteményt lehetne összeállítani; sőt még szótárunk is tetemesen és becses kincsekkel gyarapodnék, ha hogy a Pázmán használta, jelenleg nagy részben félretölt szavak beleolvasztatnának, s részint felelevenítette az újabb időkben támadt magyartalanok vagy kevésbbé találók helyébe tétetnének, részint eredeti értelmöknek visszaadatnának.

Pázmán írásainak ezen nyelv- és szépirodalmi érdeme mellett azonban nem szabad megfeledkeznünk a logikai tárgyalásról, mely — habár nem egyedül korszaka mérvét alkalmazzuk is reája — valóban kitűnőnek mondható. Az alapot bő tapasztalás, nagy ismeretkör s tudományos tájékozottság képezik, mely utóbbi szintoly határozott irányú, mint lehetőleg elfogulatlan; ily alapon azután az éles okoskodás ereje, az eleven gúnyolódás, a találó élcek és szójátékok, nem csodálhatni, hogy szinte ellenállhatlanná tévők nyomós és mégis sohasem fárasztó vagy úntató előadását. Bámulnunk lehet és kell mindenestre az elmét, mely *any-nyit* és *így* tudott előhozni; de annál kevésbbé bámulhatni ezen elme roppant hatását, mely munkálkodásának természetes eredménye volt.

Végezetül nem mondhatunk egyebet, mint, hogyha Pázmán Péter munkálkodása, mint egyház- és államférfié, nemzeti történelmünk multjába tartozik: munkálkodása, mint magyar íróé — félretévén minden vallási és politikai felekezetességet — minden időközön keresz-

tül élő kincse marad irodalmunknak, s míg csak ez élni, fejlődni fog, aki magyarul írni s írásával hatni akar, Pázmán írásait, mint tanulmánya egyik főforrását, nem nélkülözheti.

Pázmán Péter (1570—1837).

Pesti Napló 1854 május 2. (1243. sz.)

¹ Kemény János önéletírása. Pest, 1856. Magyar történelmi emlékek (kiadja Szalay László) I. k.

² Bossuet, Jacques Benigne (1627—1704) korának legkiválóbb hitszónoka és hittudósa; XIV. Lajos fiának nevelője, Condom, majd Meaux püspöke.

³ Fessler, Ignác Aurél (1756—1839) történetíró. Főműve: Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen. I—X. Leipzig.

SZENCZI MOLNÁR ALBERT.

Az irodalom évkönyvei rang és vallás különbsége nélkül, sőt még a nemzeti származat mellőzésével is, részrehajlatlan szigorral, hanem egyszersmind egyenlő méltánnyal, emlékeznek mindazon munkásokról, kik az emberiség szellemi látkörét irataikkal szebbíték vagy tágíták, a szellemi mező egyes, végtelenig különféle részleteit mívelék és virágzókká, gyümölcsözőkké tevék; s e tekintetben egyedüli mérv gyanánt semmi egyéb nem szolgálhat, mint az illetők szellemi hivatottságának foka s e hivatottság aránylata egy részről a

kornak (melyre hatniok kell) műveltségi szükségéhez, más részről az egyénnek (mely hatni akar) saját kiképződéséhez.

Pázmán Péternél, kiről e rovat legutóbbi számában szólottunk volt, a lángelmű hivatottság ezen aránylatai óriási körvonalokban állanak a szemlélő elé; s ha körültekintünk az ő korszakának magyar tudósai között, a legmértöbb, kiről utána e helyt megemlékeznünk illik, mindenesetre Szenczi Molnár Albert. Nem áll szándokunkban párhuzamot vonni e két nagy magyar író között, habár a párhuzam sokképen indokolható volna is. Nemcsak kortársak valának ők, nemcsak ritka tudományos készültségek s eszmerendszereket átölelő elméjük által magasan kitűnők hazánk akkori tudósai közül, nemcsak mint egyházi — bár külön-külön felekezetbeli — emberek, a hittani s vallási irodalom bajnokai; hanem egyszersmind, s ez a fő, oly írók ketten, kiknek munkái — hogy úgy mondjuk — vérébe mentek át illető híveiknek s ezeknél mind a mai napig megtarták eleven hatásukat. Nem lephet meg tehát bennünket, hogy már Teleki László grófnak a magyar nyelv ügyében írott munkája lapjain ezen korszakból a költő Zrínyi mellett, Pázmán Péter és Molnár Albert közvetlenül egymás mellé állíttatnak mint oly irodalmi nagyságok, melyekre nemzetünk méltán büszke lehet, miután ők — nyelvművelés tekintetében — több, és pedig műveltebb európai nemzet felett nekünk

elsőséget szereztek, habár, fájdalom, ezen elsőségtől a következő században nagyon is el-
estünk.*

És valamint Pázmán Péterben, az egyháza körül buzgólkodó nagy írón kívül, az országos állásánál fogva politikai ügyekben is résztvehetett hazafit, a honi tudományosság tette-
ges előmozdítóját kellett felmutatnunk; szint-
úgy Molnár Albertnél nem csupán azon munkálatok említendők, miket papi hivatásánál fogva, hívei érdekében teljesített, de még sokkal inkább azok, melyeknek — ihletve a nemzetnek nyelvben nyilvánuló szellemétől — kezdeményezőleg és messzeható erővel szentelte legnagyobb szorgalmát. Olvasóink kitalálják, hogy itt különösen latin-görög-magyar és magyar-latin szótárát értjük, melynek utóbbi részét is megtoldá utóbb a göröggel, bővítvén egyszersmind a magyar szók halmazát. Ezen szótár még mai napig nélkülözhetetlen kiegészítője minden magyar nyelvész könyvtárának: ami — úgy hisszük — becsének elegendő tanúsága. Néhány évvel e szótár megjelenése után (mely egy század múlva Beer által a német szavakkal megtoldva adatott ki), Molnár Albert — pártfogója, a hesz fejedelem, Móric költségén — latinul írt magyar nyelvtani kézikönyvét bocsátotta közre, s habár e téren már

* „A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései gr. Teleki Lászlónak. Pesten. Trattner Mátyás betűivel 1806.“ Lásd a 36. §-t.

voltak is elődei,* habár ő maga nagyon ragaszkodott tárgyalásában az akkor zsinórmértékül szolgáló latin nyelvtanok módszeréhez, munkája mégis — valamint egyrésről jó és értelmes kalauz lehetett a magyarul tanulni akaró idegen ajkúaknak — úgy más részről bővelkedik a nyelvi sajátságok találó kimutatásával s különösen a szófűzés tanában oly esetes észrevételekkel, melyek bizonytságot tesznek a szerző mívelt ízléséről, s még inkább arról, hogy mélyen behatott a magyar nyelv szellemébe.

De midőn Molnár Albert szép ízléséről, nyelvbeli felfogásairól teszünk említést, nem kell-e legelső helyen utalnunk a zsoltárokra, melyeket ő zengő versekbe szedett s melyeket a magyar protestánsok még jelenleg is énekelnek egyházainkban? Egyszerű méltóság és erő, páruva természetes kellemmel, bámulatos változatosság a versidomokban és mintegy önkényt éneklésre csábító hangzatosság jellemzik e zsoltárokat, melyek Molnár Albert nevét a késő utódoknál is elevenen emlékezetben, életben tarták fenn. Zsoltárait különösen francia dallamok szerint szerkeszté s maga kótázta is; az ő idejétől kezdve ezen zsoltárok a szintén általa kijavított s két ízben kiadott Károlyi Gáspár-féle biblia állandó függelékét képezék.

Nem soroljuk el ezúttal Molnár Albert szá-

* Így Erdődi János (Sylvester), későbbben pedig Molnár Gergely, kinek magyar nyelvtanát megjobbítva maga Molnár Albert is kiadta, a magáé előtt.

mos munkáit, melyek nagyobb részint latin hit-tani művek magyarításai; csak a Calvin után fordított „Keresztyén religióra és igaz hitre való tanítás“-át (ajánlva Bethlen Gábor fejedelemnek) akarjuk megemlíteni, melyben a magyarító teljesen kifejti velős prózáját, s mely mellett csak azon egy körülmény marad esodálandó, hogy míg a zsoltárok egészen átmentek a hívek életébe, ezen alapkönyve a helyvét hitvallásnak — bár az inkább csak tudósabb olvasók számára készült — mégis ezeknek könyvtáraiból is lassankint kiveszett, s újabban ki nem adatván, csaknem végképen feledékbe ment, feledékbe, mit már irány szempontjából sem érdemel. Vajha jobban, vagy általában forgatnák íróink a vallásújítás lendítése folytán keletkezett magyar könyveket, gyönyörön és tanuláson felül még ügyességet is szereznének magoknak az igazán magyar írásra. Valóban, ha összehasonlítjuk Bornemisza Péter beszédeinek, Molnár Albert iratainak, mindekfelett pedig Pázmán Péter elmeszüleményeinek magyar prózáját mostani, még legjobb írónk prózájával is: kénytelenek vagyunk megvallani, hogy két század alatt prózánk rendkívül hanyatlott, gazdagulván ugyan idegenes kifejezésekben s fordulatokban, de megfogyván az eredetiekben. S vajjon történik vala ez, ha íróink szorgosabban tanulmányozták volna elődeiket?... A magyar irálynak okvetlenül meg kell újulnia, újjá kell születnie, hogy ős nemzeti jellegét egész épségében vissza-

nyerve, új erővel és biztosan haladhasson elő azon pályán, mely minden mivelődő nemzet által szükségkép megfutandó.

Molnár Albert műveinek tanulmányozása annál sikeresebb lehet s annál nagyobb érdekel bír azáltal, hogy alig nevezhetünk kivülről más magyar író, kinek élete viszonyaira vonatkozólag hitelesebb és bővebb adataink volnának: az író életének és viszontagságainak ismerete pedig mindenkor legjobb kulcs, sokszor nélkülözhetlen kellék, — munkái teljes értéséhez. Az említett adatok fennmaradtát ugyan első kézből magának Molnárnak köszönhetni, ki rendszereténél fogva minden levelet, verset vagy iratot (még a genfi és római menetjegyeket is), mi csak egy-egy nevezetesebb élményére emlékeztethető, gondosan összegyűjtött; legközelebb azonban gr. Kemény Józsefet illeti a nemzet hálája, ki Molnár Albertnek ezen mémoires-tárával egy díszes és gazdag albumban (mely a XVII. századbeli magyar tudós egyetemi borostyánfüzérét is magában foglalja) ajándékozta meg a magyar tudós társaság könyvtárát.¹ Csodálkozhatunk is, hogy még tudósaink egyike sem fogott hozzá egy monográfiához Molnár Albertről, mire oly bőven kínálkozik az anyag* s mi — már a fellelőbb említett okból — annyival szükségesebb volna, mert amit Bod Péter vázlatában (vagy Pap Zsigmond életrajzában)** Molnár Albert-

* Magyar Athenas. 1766.

** Erdélyi prédikátori tár. 1837.

ről olvashatni, irodalomtörténeti tekintetben koránsem elegendő. Nem Toldy Ferenc volna-e hivatva, hogy ily becses monográfiával mind saját érdemeit, mind irodalmi kincseinket öregbítse?

Különös érdeket nyer Molnár Albert élete még azon népmonda által is, mely tudósunk felől a míveletlenebb osztályban keletkezett s mely Molnárt — második Faust gyanánt — az ördöggel cimboráltatja.* Az új Magyar Múzeum 1853-i folyamában Szilágyi István egy románcot közlött, melynek toldalékos végversei ezen mondáról emlékeznek.

Az értelmesb olvasót mindenesetre jóval inkább érdeklendik Molnár Albert utazásai, hivatalkodása és összeköttetései a külföldön, levelezése tudósokkal és családjával, a szoros viszony, mely őt két fejedelemhez (Bethlen Gábor és Hesz Móric) kapcsolá, a kortársak ítéletét felőle és munkáiról, de főkép magok ezen munkák, melyeknek azonban helyes megértése végett — mikép feljebb említettük volt — okvetlen szükségünk van egy avatottan készült

* Ezen monda szerint Molnár Albert, külföldön létekor, annyira megszorult pénz dolgában, hogy magát juhászságra adá, végtére pedig annyira jutott, hogy

„Ördögül is megcsalatván,
Vérrel tölt kézírást pénzért.“

Annyi való, hogy a tudós férfi sokat küzd anyagi gondokkal. Taláztatik a feljebb említett albumban Albert öccsétől egy levél, melyben ez neki — maga is szűken lévén — három forintot küld Németországba, s e kis összeget is kölcsönvett pénzből.

monográfiára. Molnár Albert munkáinak ugyan nagyobb része — t. i. szókönyve, nyelvtana és zsoltárai kivételével — nem annyira tárgyuknál, mint irányuknál fogva igényli az irodalombúvár, az író figyelmét; hanem ez irányi szempont is oly jelentéssel bír, hogy azt hathatósan ajánlhatni a szólásmodorokban elidegenesedett mostani magyar íróknak tanulmányul, sőt helyel-közzel példányul is.

Az ernyedetlen szorgalom, fáradni nem tudó munkásság s a férfias jellem követésre méltó példák gyanánt jelentkeznek Molnár Albert személyében, kit úgy a magyar protestánsok felekezete, mint egyszersmind összes irodalmunk joggal és büszkén számít nagyai közé.

Szenczi Molnár Albert (1574—1633).

Pesti Napló 1854 május 16. (1255. sz.)

¹ Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. A M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Budapest, 1908.

ÁNYOS.

„Magyarok szívében fog ő temetkezni
S minden érzégásban fogunk emlékezni,
Hogy egy olyan halott nyugszik kebelünkben,
Kinek halhatalan neve nemzetünkben!”

Ányos.¹

Azon valódi hazafiak között, kik a múlt század utolsó negyedében a nemzetéletet lelki

dermedtségéből felvillanyozák s ernyedetlen munkásságuk által költészetünknek, nyelvünknek, műveltségünknek új lendületet adának, Ányos István (szerzetesi nevén Pál), kit Barsai Ábrahám vezetett volt be az irodalomba, díszhelyet foglal el. Sokan, kik utána következtek, fölülmúlták őt alkotásaikkal, s ezen csak örvendhetünk; mert mivé lenne a haladás, ha az utódok hátrább maradnának az elődöknél? Ne feledjük azonban, hogy valamely ember méltányos megítélhetésére a mérvet nem a későbbi korszak fejlettebb világszemlélete szerint kell alkalmaznunk, és becsét különösen azon viszonyokhozi aránya határozza meg, melyeknek korlátai közt működött. S nem küzdöttek-e Ányos és kortársai oly csüggesztő körülményekkel, melyek mai nap szinte a lehetlenségek közé tartoznak? Akkor a magyar irodalomnak úgyszólván még nem volt közönsége, nem volt határozottabban kijelölt iránya sem, mely szerint biztosan előre haladhasson. Bátoríttatva kevesektől, gúnyoltatva sokaktól, nem látva működésök sikereit, az írók csak azt tudták, hogy tenniök kell, de nem, hogy mit és miképen, mert erre nézve magok között is többfelé szakadoztak. Szépen mondja Ányos:

Edes, de egyszersmind terhes vándorlással,
Keressük tárgyunkat kemény bajvívással.²

S mibe fektették, mibe fektethették fáradozásaik jutalmának reményét? A jelenkor elismerése nem vigasztalá őket, s kénytelenek

valának a jövőre hivatkozni, mely legalább haláluk után fog nekik igazságot szolgáltatni. Maga Anyos is így nyilatkozik. „Talán még a késő időkben, midőn mi már nem leszünk, nőni fognak oly magyarok, kik rólunk meg fognak emlékezni! Oh, és ha csak egy könyvet hullatnak is sírunkra, boldogabbak leszünk sok hatalmasoknál, kik gyakorta csak hízeldésből vagy szolgai félelemből tiszteltetnek!”³

Bizonyára pedig Anyos azon kevesek egyike, kikről nemcsak megemlékeznünk illik, de kiknek hátrahagyott munkái, az isteni szikra ihlető erejének köszönvén létöket, belértékök súlyánál fogva még e késő ivadéokban is hatni, élni hivatvák. Hogy Anyost jelenleg kevésbé ismerik, hogy művei (összeszedve Bacsányi által) még csak egy kiadásban jelentek meg: az szomorú valóság, melyen változtatni kell.⁴ Nézzük csak közelebbről, nincs-e Anyos költészetében oly bájj, oly eredetiség, melyeknél fogva érdemes arra, hogy mai korunk olvasói is gyönyörködhessenek benne?

Ím, mindjárt az első elem, mit Anyosnál találunk, s mi különösen magyar íróknál fellette nagy ritkaság, bizonyos biztos, nem ingadozó, nem változó alap, melyen minden szemlélkezései épülnek; bizonyos rendszeresen kitisztázott eszmekör, melyben következetesen, minden csapongás nélkül mozog; szóval határozott világszemlélet. Hogy erre a francia enciklopédisták neveltje, a világot és társadalmat bölcsész szemmel betekintő s felmérő

Bessenyei nagy befolyással lehetett, nem akarjuk tagadni, mert Ányos költői levele Bessenyeihez, a bennök vitatott tárgyaknál fogva, szintén bizonyosságot tesznek e befolyásról;* de az is áll, hogy Ányos az átvett eszméket saját egyedisége szerint alakította át magának. Saját egyedisége szerint, mondjuk — ez pedig egészen alagyás hangulatú volt, s így minden versének alagyai jellemet adott. Gyönyörű, de mégis fájdalmi alapú hangöszlet fejlődik ott, hol férfias belátás az eszmékben, női lágysággal párosul az érzelmekben: megnyugvás egyrészt a mindenség végzetteljes örök rendjében, másrészt felháborodás az emberek rendzavaró igazságtalanságai miatt, melyek ellen az *Éjjeli tünődésben*⁶ dithyrambi emelkedettséggel kikél.

A legmélyebb megilletődéssel olvassuk azon kis prózai cikket, melynek felirata: „a világi gyönyörűségeknek haszontalansága“.⁷ Hű képét adja itt Ányos azon lelki forrongásnak, melyből világszemlélete fakadott s mely veres fonálként csaknem valamennyi költeményén keresztülhúzódik. „Olyan lettem“, — így szól többek közt — „mint a mélységben zergő setétség, hegyek közt fekvő magányos erdők vagy sivatag pusztaságok, hol semmi örömkialtás soha nem hallatik. — A világ büntet, azért, hogy megesmértem, s haszontalanságait, hitetéseit, mellyekkel halandóságunkat valóság

* Így többek közt az 1778 november 23-án kelt levél.⁵

színe alatt tsalja, az iszonyú kárpit alatt megsejdittem.“ És ismét: „El kell magadat tökéllened, nem gondolni, nem érezni, vagy emésztetni. — Hát nincsen-e valóságos öröm e világban? — Elég van azoknak számára, kik vígan tévelygethetnek, s szép színekkel csatlattathatnak; de aki sokat lát, bánattal büntetetik, azért, hogy életének haszontalanságát, hijábavaló vágyódásait, igazságainak bizontalanságát, önnön hivalkodásait, múlandóságát, s természetiben érzéseinek kínos rabságát ismérni tanulta!“

Barcsaihoz írt költői leveleinek egyikét következő elmélkedésekkel toldja meg: „Irtóztató igazságok között hánykolódunk; bár csak az egész világ hallaná sóhajtasainkat, talán találkozónék valaki, aki a letapodott emberiségnek kezeit nyujtaná. Úgy de, mely századnak nem voltak Marc Aureliusai, Senecái? Munkájuk az égis magasztaltatik, de még általok nem jobbult a világ. — Mindenkor hasonló bűnöket átkozunk, s tselekszünk; és bárcsak azok mellett maradnánk, de addig ingereljük a szelíd természetet, míg egészen ki nem forgatjuk sarkából és a legalatsonyabb cselekedetekre kényszerítjük. Mikor azután szégyelleni kellene gyengeségünket, akkor új neveket gondolunk ki, hogy bűneinket erköltsöknek lenni higgye a világ.“⁸

A kiábrándulás fájdalma vonul végig Anyos minden munkáin, s e fájdalom csak kettőben találja vigasztát: egy — a lángoló hazafiság,

mely még az eredeti öltözetet is féltékenyen kívánja megőriztetni s meg van győződve, hogy nemzeti műveltség, honszeretet és erkölcs biztosítják fennmaradásunkat; más — a rokonszelek iránti forró barátság. A szerelem eszményesítését Ányos kigúnyolja; egy-két szerelmes versét vagy találó leírás vagy benők jelentkező férfias büszkesége* teszik érdekessé. „Éljünk mi a barátság boldogságával! Nem ismertem még ennél tisztább gyönyörűséget.“¹⁰

Ányos alagyás hangulatából önként következik folytonos mélézása a mulandóságról, — talán saját, kora halálának előérzete. Alig van munkája, melyben a mulandóság eszméje ne szerepelne, azonban korántsem mindig leverőleg, sőt olykor némi humorral is, mint például e sorokban:

Jöjj velem, barátom, Diogén házában
Ne vessük ott Sándort kevély táborában,
S megfontolván mindent világ piacában,
Mondjuk, hogy mulandó s semmiség magában.¹¹

Összefügg ezzel, valamint hazafias indulatával, hogy Ányos különösen a nemzeti multnak — hiszen a mult úgyis csak a létesült mulandóság —, a régi dicsőség, az ősök a nagyemlékű helyek, Várna, Mohács, Vezekény, az eldöntő események képein szeret elmerengeni.

* Például azon szép költeményben a hitszegőhöz, mely így végződik:

Pirulj s felejts el engemet!
Háláld ezzel hűségemet.⁹

Akárhányszor találunk verseiben ilyen fordulatot:

Úljünk fel Gellértnek sziklás tetejére
S küldjünk egy bús hangot Rákos mezejére!¹²

Csapongó képzerőt a mondtak s idézettek után tehát nem kereshetünk Anyos költészetében, de annál több egészséges didaktikai elemet, felolvasztva a leghatóbb, legmélyebb érzelmekkel. Mily szépen, mily eredetileg olvad össze Anyosnál ész és kedély, világ és meleg, gondolat és érzelem! Az ő költészete hasonlít egy szelíd, enyhe nyári tájképhez, de éjjeli világításban, a hold reszkető fényétől megüzüstölve.

Az előadás nyugalmas és természetes; az idomok, melyeket verseiben használ, egyszerűek és könnyedek. Többnyire a trochaikus lejtésű, kétszer hat-hat tagból álló alexandrin-nal találkozunk, mely némely versében négy-szer van rímelve. Egyéb, ettől eltérő s eredeti versidomai olykor nehézkesek, de a magyar nyelv szellemével annyira összhangzók, hogy félreismerhetlenül a magyar danai esés nyilatkozik bennök.*

Anyos jövőjéhez méltán a legszebb remények csatlakozhattak; annyi erő, oly nemes indulat és készültség nagy várakozásokra jogosíthattak: de fájdalom, a széplelkű férfi még huszonnyolcadik évét sem érte, midőn a halál

* Például: Az *esdeklés*, Nádasy Ferencz halála, különösen pedig az *lvó-ének*.¹³

megfosztá tőle hazáját. Nem kell-e Ányosnál is, mint Dayka, Csokonai és sok másnál, felsőhajtanunk: mivé lehetett volna, ha ég kegye tovább megtartja számunkra?... Valóban, irodalmunk története bizonyítja, hogy a magyarok között aránylag nagy számmal fordul elő az, amit *ingenium praecox*-nak szokás nevezni; de nem kisebb mértékben tapasztalunk időelőtti enyészéseket is, akár halál, akár egyéb körülmények által. Sokan, ha testileg fennmaradnak is, végkép meghalnak az irodalomnak: vagy kiírták magokat, vagy elkeseredtek, vagy másba fogtak, vagy — miként egy neves régibb írónk tréfásan mondá — leházasodtak az irodalmat. A nyom, melyet magok után hagynak, nem egész lényegök, nem teljes erejük nyoma; s amit alkotnak, többnyire csak szerencsés kezdet, néha nem egyéb a kezdet töredékénél és soha sem bevégzett valami.

Midőn azonban e fájdalmas tapasztalatot feljegyezzük, csak annyival inkább ösztönözünk magunkat, mindannak, amivel már bírunk, megőrzésére. *Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri.*¹⁴ Minél több kincsünk van, annál több kincsünk lesz. „Mondjuk meg magyarjainknak, — így buzdít már Ányos — mi a szép! Éreztessek vélek, ha erővel elfordulnak is tőlünk! — Lesz idő, hogy önként jönnék karjaink közé. Akkor, barátom, akkor fog a tisztább nap mosolyogni...”¹⁵ — Az is, amit Ányostól öröklénk, becsesebb kincseink

közé tartozik, s nem képzelhetni józan főt, érző szívet, mely még napjainkban is okulást és gyönyört ne meríthetne Ányos munkáiból.

Az elődeinktől átvett kincseket mindenesetre újakkal öregbítve kell utódainknak viszont átadnunk; hanem, hogy öregbíthessük, szükséges azokat tökéletesen ismernünk, miután a szellemi téren, mely az emberi életnek egyetlen biztos irányadója, csak azt nevezhetjük mienknek, amit tanulva megismertünk s gondolkodva felvilágosítottunk. Fogadjuk tehát hálásan multunknak életet igénylő adományait, hogy magunk is éltetőleg hathassunk a jövőre, és soha ne feledkezzünk meg Ányos szavairól:

A jövőendő százok számat kérnek tőlünk,
Oh, bár ne szólnának zokogva felőlünk!¹⁶

Ányos Pál (1756—1784).

Pesti Napló 1854 június 1. (1268. sz.)

¹ „Igaz hazafi.“ Először különállóan jelent meg. (Pest, 1778. 12. l. V. ö. Régi magyar könyvtár XXIII. k. Ányos Pál versei [bevezetéssel és jegyzetekkel kísérve kiadta Császár Elemér. Budapest. Franklin társ. 1907]) 46. és 251. l.; Magyar Minerva. Első kötet. Ányos munkái. Bétsben, özvegy Alberti Ignátné betűjével. 1798. (Bacsányi kiadása.) L. 20. l.

² Barcsay kapitánynak, költői levél. Esztergár, 1777 szeptember 8. (Bacsányi kiad. 101., Császár kiadása 127. és 291. l.)

³ Ányos előszava. (B. k. 33—34. Cs. k. 216. l.)

⁴ Cs. k. 227. l.

⁵ Bessenyeihez 1778 november 23-án írt levelét e sza-

vakka! kezd: „Bö!tsen okoskodol küldött leveledben...“
(Cs. k. 144. l.)

⁶ „Tünödés“ (B. k. 65—67. l.). „Egy terhes á!omtalan éjjelemkor“ (Cs. k. 83. és 266. l.).

⁷ Cs. k. 198. és 316. l. B. k. 71. l.

⁸ Barcsaynak. Elefánt, 1782. Pünkösd hava 4. (B. k. 189. Cs. k. 182. és 314. l.)

⁹ „A tsalfa szívnek megvetése.“ (Cs. k. 114. és 282. l.)
„A tsalfa szeretőnek megvetése.“ (B. k. 91. l.)

¹⁰ Bessenyeinek. Buda, Szt. Gy. hav. 30. n. 1779. (B. k. 143. Cs. k. 153. l.)

¹¹ Kőnyinak. Komárom, 1779 szeptember 11. (B. k. 147. Cs. k. 155. és 303. l.)

¹² Kreskay Imrének. Buda, 1778 július 28. (B. k. 114. Cs. k. 295. l.) Kreskay, Ányos barátja, szintén pálos szerzetes.

¹³ „Esdeklés.“ (B. k. 85. Cs. k. 99. és 270. l.) Feo General Gróff Nádasdy Ferentz halálakor. (B. k. 83. Cs. k. 109. és 277. l.) Ivóének. (B. k. 94. l. U. e. „A víg társaságról.“ Cs. k. 110. és 280. l.)

¹⁴ Nec minor est virtus, quam quaerere, parta tueri. (Ovid. ars amandi II. 13.)

¹⁵ Bessenyeinek. (Cs. k. 153. B. k. 143. l.)

¹⁶ Barcsaynak. Remeteségemből, 1782 április 2. (B. k. 182. Cs. k. 177. és 312. l.)

DUGONICS.

(1740—1818.)

Élet és irodalom kölcsönös egymásra hatását — mióta sajtó útján minden gondolat, mely újabb s erősebb lendítés magvát foglalja magában, kevés idő alatt ezer meg ezer lélek tudomására jutván, bizton számíthat élénk, akár helyeslő, akár rosszaló visszhangra — mai nap

már senkisem vonja kétségbe. Mind a józan ész, mind a történelem tényei cáfolhatlanul tanuskodnak e hatás valódisága mellett. Ha-hogy azonban e kölcsönös hatást egymással összehasonlítjuk, el kell ismernünk, hogy az élet hatása az irodalomra mindenkor nagyobb és kényszerítőbb, mint az irodalomé az életre; s ez nem is lehet máskép, miután a cél mégis csak az élet maga, ennek anyagi és szellemi emelése marad, az irodalom pedig e célnak egyik — bár legfontosabb — eszköze. És ezen tétel igazságánál fogva először az irodalomnak kell az élet hatását magába fogadnia, mielőtt maga is az életre sikeresen visszahathatna, s ezen visszahatás csak úgy eszközölheti a kitűzött cél elérését, ha a korbéli műveltség tetőzetén állók, miután belátták és felfogták a kor szükségzeit, melyeket a nagy szám csak öntudatlanul sejt, ezen szükségekhez képest működnék vagy magok, vagy működtetnek másokat a felvilágosítás, más szóval az öneszméletre-hozás nagy munkájában. A társadalom körvonalának minden sugarai azonegy központ, a felvilágosodás felé irányulnak: ismeretek és tudomány, mesterségek és művészet, erkölcsök és országultság, egyenként és összesen, egyiránt oda törekszenek, oda vezetik fokozatos haladásban az emberiséget. S legtökéletesebb eszköz erre az irodalom, e mindenható közvetítő, mely ismét a maga legtökéletesebb eszközét a sajtóban találta fel.

Az irodalomról tehát, midőn hatását az életre

tanusítja, csak tropice mondhatjuk, hogy például új eszmekört, új szellemi világot nyit valamely kornak, vagy új irányt tűz ki valamely nemzetnek: az irodalom csak megmutatja, köztudomásra hozza, felfoghatóvá teszi mindnyájoknak, akik olvasnak, az illető eszmekört, mely a társadalom előtt tényleg már nyitva áll, mint legközelebbi fok; az irodalom csak a céltól félretévedt irányok balságát tünteti elő, hogy az egyedül helyeseket jogaikba visszaállítsa. Mihelyt nem így cselekszik az irodalom, mihelyt maga is hamis irányok hirdetőjévé, vagy oly eszméknek, melyeket az emberiség részint már túlhaladott, részint pedig ugrás nélkül még nem léptethet életbe, hordozójává aljasul: azonnal megszűnik az élet vezére lenni s legfeljebb rövid idejű hatást biztosíthat magának.

Nem sokaknak jutott az irodalom feladatát feljebb említett nagy fogalma szerint nemcsak megérteni, hanem egyszersmind feladatához képest következetesen kezelni: mert ily munkára, mély belátás mellett, önfeláldozás is kívántatik. Dugonics azon kevesek egyike, kik át vannak hatva koruk és nemzetök szükségének eleven érzetétől, kik tisztában vannak magokkal a megválasztandó eszközökre nézve, s kik ezeket kitartással s minden félreértés nélkül alkalmazzák, hogy a társadalomban, melyre hatniok kell, minél erősebben s nagyobb kiterjedésben gerjesszék fel azon közszellemet, melynek eszméletes munkásságától annak ma-

gának tovább haladása, jólléte van feltételezve. S midőn a magyar irodalomnak nem volt közönsége, midőn előkelők elkorcsulása, s még az értelmesbeknek is elfogultsága elhanyagolni kezdték nemzeti kifejlődése pályáját: nem volt-e akkor legelső s mindennél sürgősebb feladat hazafiúi érzelmek és ismeretek terjesztése által a középosztályt szellemi tengéséből felrázni; benne élénk közszellemet ébresztetni, mely aztán a művelődésnek ne csupán széles alapul, de félre nem utasítható biztosítékul is szolgáljon?... S ezen feladatot senki sem oldá meg oly sikerrel, mint Dugonics András: leszállott a néphez, felmutatta neki a régi dicsőség, s a magyar élet gazdag kincseit oly, felfogásához mért gyönyörködtető alakban, s oly állhatatosan egyetlen célra irányzott törekvéssel, hogy az eredmény nem lehetett egyéb, mint egyetemes felbuzdulás az eredeti sajátságok megőrzésére, közrészvét a nemzeti érdekek iránt, és erős hit azon magasztos eszmékben, mik a *Szózat* költőjét lelkesíték.

Ezen szempontból kell tekintetbe vennünk Dugonics minden munkáit, ha becsöket érdemleg méltányolni akarjuk. Pusztán irodalomtörténeti vagy éppen csak szépészeti mérvvel itt be nem érjük. Dugonics dolgozatai, a szép-irodalmiak szintúgy, mint a tudományosak, a szó legteltjesebb s nemesebb értelmében *irányművek* valának, s irányuk céljának tökéletesen meg is feleltek.

Ha Dugonicsnak külön tudós szakmát akar-

nánk kirendelni, azt mondhatnók, hogy magyar régiségbúvár, de olyan, ki archaeológiai kincseit nem holt ismeretként gyűjti és őrzi, hanem azokat mintegy aprópénzre váltva, közforgalomba bocsátja s közvetlenül a valóságos életre alkalmazza. Az emberek csupán gyönyörködni gondoltak Dugonics munkáiban, s többet tanultak belőlök, mint mennyit a népszerű olvasmányok legpéldásabb gyűjteményeiből tanulhattak volna; regényeket gondoltak olvasni, mialatt történelmi ismeretekben gyarapultak s a nemzeti élet minden nyilatkozatai, minden árnyalatai iránt fogékonyságot nyertek. Igaz ugyan, hogy Dugonicsnál hiányzik az esztétikai érzék, ízlése fonák, sőt irálya sem legszabatosabb; de az eszme, melynek él, oly tevékeny lelkesedésre ihleti, az ismeretek bősége, melyekkel rendelkezik, annyi anyagot szolgáltat, s a magyar nép jellemének, különösen pedig nyelvének mély értése oly mesterileg képessé teszi őt eltalálni a hangot, mely olvasóiban visszhangra talál, s felgerjeszteni az érzületet, melynek felgerjedésétől függ az összes nemzet szellemi újjászületése: hogy Dugonicsot valóban a népszerű írók előpéldányának mondhatjuk. Népszerűsége mellett regényeinek s színdarabjainak (melyek egyébiránt, bár színpadon is tetszéssel adattak, nem egyebek nagyobb részint dialogizált regényeknél) nagy kelendősege is cáfolhatlanul tanuskodik. *Etelkája* még életében három kiadást ért; sőt *Magyar tudákosság* című jeles matematikája,

mellyel azt akará bebizonyítani, hogy a magyar nyelv képes a legszigorúbban tudományos tárgyak fejtegetésére is (1784-ben!), szintén kétszer adatott ki.

Nemes fáradozásában nem zavará meg Dugonicsot a pedánsok csúfolódása, hogy „királyi oktató létére nem áttall enyelgő könyveket írni a köznép számára“.* Dugonics tétova nélkül haladt előre a töretlen és akadályos úton, s az időtől várta igazoltatását. „Úgy is történt“, mondja Dugonics életírója (a *Magyar példabeszédek és jeles mondások*¹ előszavában): „Napról napra szaporodik azoknak számok, kik Dugonicsal, a közjóra ügyelvén, által látják, hogy a deákos tudományok mellett, bár még ezer esztendeig így folyjanak, Nemzetünknek csak parányi része juthat a kultúrára, arra is erőltetettre, minthogy ami nem sajátja a nemzetnek, az nem is válhatik természetessé: a köznép pedig, vagy dereka a nemzetnek, melytől ennek ereje és hathatósága függ, legkisebb vétke nélkül a hasznos esméretektől örökre megfosztatik, és az országnak irtóztató kárával a legügyetlenebb tudatlanságra kárhoztatik.“ Ezen a fogyatkozáson akart Dugonics segíteni, midőn minden más plánumokat félretévén, tulajdon erejéhez nyúlt s magyar könyveket írt, pedig a köznép számára s ízlésére; mivel gondolta, hogyha az egyszer a mulatságos könyveket megszereti, majd a haszno-

* Dugonics egyetemi tanár volt Pesten s a kegyes iskolák sokérdemű szerzetének tagja.

sabbakat is előveszi, és a szükséges világosodásra s kiderülésre vezető hasznos eszméreteket gyűjtögetni fogja. „Ez volt második oka, hogy magyarul írt s hogy a köznép szükségére célozott.”² *Argonauticon*-át is csak azért adta ki először latin nyelven (később a *Gyapjas vitézek* címe alatt jelent meg magyarul), hogy rosszalóinak bebizonyítsa, mennyire bírja ő a klasszikus latin kifejezés képességét is, mily könnyű volna minden munkáját így írnia, ha nem irtóznék elállni messzeható irány-elveitől, melyeknél fogva a feledésbe menő mondákat, adomákat s régi magyar történeteket (sőt még a nem-magyarokat is) szoros kapcsolatba hozá s összeolvasztá a magyar élet multjával, jelenével. Dugonics mindent a magyarság jellegével bélyegzett, mit alakítás alá vőn; minden törekvése --- a magyarnak magyar modorbani kifejelesztése volt. Csak tekintsünk végig nem-szépirodalmi dolgozatainak is tárgyain! A tematikát már említettük. Említendőek még a római történetek, magyaroknak uodalmaik, a nevezetes hadivezérek, a magyar várak történelme és helyirata betűrendben (S betűig kézirat), különösen pedig a magyar közmondások gyűjteménye, mely csak halála után látott napvilágot s a magyar nyelvészetnek mindenkorra egyik legbecsesebb kincstára marad: ezen dolgozatok valamennyién ugyanazon félreismerhetlen nemzeti törekvés vonul keresztül, mely regényeit is jellemzi. S Dugonics nemcsak mint író, de mint magánember, sőt mint tanár

is, folytonosan az elvül tűzött célt követé, s hazánk tanodáiban aligha ő nem volt az első, ki a magyar előadást, az addigi diák helyett, meghonosítani kezdé.

A lelkes fira méltán büszke lehet Szeged városa, hol Dugonics böcsője rengett, hol sírdombja is áll; s remélni akarjuk, hogy e magyarföldi főhely lakosai és vezetői mindig lelki szemök előtt tartandják a tanulságokat, miket ők és mi mindnyájan Dugonics műveiből merítheténk, és sohasem teendnök olyat, mi Dugonics (kinek testvéröccse többek közt polgármestere volt egykor Szegednek), ha élne szülővárosáért pirulni kénytethetné.

A munkák nagyobb része, melyeket irodalmunk Dugonicsnak köszönhet, jelen korunkban ugyan már nehezen volna ismét népszerűsíthető, miután az előhaladott, s bizonyosan e munkák olvasása folytán is előhaladott ivadék igényei és ízlése azóta tetemesen öregbedtek: vannak azonban Dugonics munkái között egyes részletek, vannak egész művek, melyek (mint p. o. regényekben elszórt történelmi s népa-dolmai miscellaneák, a várak leírása és az összes közmondási gyűjtemény) ezentúl is bő kútforrások lesznek a magyar történelem- és nyelv-búvároknak. Midőn tehát regényeit a multnak hagyjuk birtokul s olvasásukat most már csak a szaktudósnak ajánljuk: vigasztalhatjuk magunkat azon gondolattal, hogy e regények és verses elbeszélések (Gyöngyösi modorában, kinek munkáit Dugonics ki is adta volt) a ma-

gok idejében fényesen megtették hatásukat: de legyünk egyszersmint rajta, hogy a szellem maga, mely Dugonics munkáit átlengi s mely oly termékenyítőleg folyt be népünk érzületére, az alapeszme, melyből azok kiindulnak, az soha ne enyvéssék ki közülünk, s irodalmunk és közéletünk iránytűje maradjon a legkésőbb időkig.

Dugonics András (1740—1818).

Pesti Napló 1854 július 1. (1291. sz.)

¹ Magyar példabeszédek és jeles mondások. Összeszedte és megvilágosította Dugonics András királyi oktató. Szegeden. Nyomtatott Grün Orbán betűivel s költségével. I—II. kötet. 1820.

² K. Chrysostom. F. i. k. XXIII—XXIV.

FALUDI.

(1704—1779.)

A tizenhetedik század nagy izgalmai után az anyagi és szellemi kimerültség sok időre zsibbasztá el nemzetünket. Lecsillapodának lassankint a vallásos és országéleti háborgások, nyugalom váltá fel a békétlenkedő zűrzavart s mintegy kedvezni látszék az elme rendesebb, magasabb foglalkozásainak, a tudomány és költészet buzgó ápolásának: azonban irodalmunk is, mely a fegyverek csattogása közben annyira felélénkült s oly valóban nagy képviselőkkel büszkélkedett (kik közül elég legyen

ezúttal csak Pázmányra és Zrínyire figyelmeztetnünk), hogy már-már virágzása pontját vala elérendő, — irodalmunk is hódolni kényszerüle a mindenség összhangjában uralkodó alaptörvénynek, mely egyedek életében szintúgy, mint nemzetekében, sőt az egész emberiségében, a tevékenység és szünetelés, a fáradás és pihenés, az éberlét és alvás állapotait váltakoztatja egymással. Szerencsére (s bizonyosan a Gondviselés szándokából, mely Széchenyikint „borúra mindig derűt“ hozott) nemzetünk életében a zsibbadtság korszakai sohasem voltak a végkimerülés jelenségei, de pihenések, melyekben a megfogyott erő, ennek nem-alkalmazása által, újra felgyűjtetett, — sohasem voltak halál, de alvás pillanatai, melyből ismét eleven, munkás, hasznos életre üdültünk.

Az ellankadás korszakai azonban, habár azokat csak az erőgyűjtés szünidejének kell is tekintenünk, mindenesetre bús látványt, és gyenge lélekre nézve csüggesztő alkalmat szolgáltatnak: mert a tevékenység félbenszakadása már magában pusztta és kietlen jellemű, s az alvás a halál mostoha testvére. Ily pusztta, ily kietlen látvány irodalmunk képe a mult század első, nagyobb feléből; s ha kérdjük, ki képezte a lombos oázt, mely a sivatag vándorainak a kék távolból biztatólag mosolygott; — ha kérdjük, ki törte meg a néma tengeri szélcsendet, erős fuvatokkal dagasztván a kikötőbe törekvő hajónak vitorláit; — ha kérdjük, ki tűnt fel a hosszú éjben hajnalesillagul, mint a fel-

jövendő napgolyó előhírnöke; — ha kérjük, ki virrasztott éber őrszellemként, midőn oly sokan még aludtak, úgy mindezen kérdésekre azt kell válaszolnunk, hogy Faludi Ferenc, a magyar jezsuita.

Kár volna hosszasan fejtegetnünk, hogy a magyar jezsuitákat hazai tudományosságunk és irodalmunk tekintetében kétségbevonhatlanul a legszebb érdemek illetik; s aki Faludin kívül, hálásan megemlékszik Kéri, Timon, Schmitth, Kaprinai, Pálma, Wagner, Pray, Katona, Molnár János, Baróti Szabó Dávid, Rajnis munkálkodásairól, kénytelen megvallani, hogy e rendnek Ganganelli¹ által történt eltöröltetése — bármennyire javalatos volt az, politikai indokoknál fogva Európa többi államaira nézve, hazánkat, mikép Toldy Ferenc mondja Faludi életrajzában,² valódi csapásul érte, annyival inkább, mert éppen akkor következett be, midőn az tudományos virágzása tetőzetén állott. Csak azért említjük fel e körülményt, mert csökkenteni akarjuk azon előítéletet, mellyel nálunk is még sokan viseltetnek nemcsak általában a jezsuiták, hanem ezeknek magyar ága iránt is.

Faludi e rendnek tagja volt, s íme, a tizen-nyolcadik századnak majdnem egész közepében ő egymaga képviselte a magyar irodalmat, — képviselte pedig oly fénnel, oly sikerrel, oly sokoldalúlag, mint előtte és utána vajmi kevesen: ő versíró és prózaikus egy személyben; s tekintsük akár mint költőt, akár mint bölcese-

lőt, méltán megilleti őt a legszorosabb értelemben vett *klasszikus* melléknév.

Szabatosabb író! Faludinál egész irodalmunk nem mutat fel.

Verseit az idomok gazdag változatossága, szinte átlátszó tisztasága, magyaros gördület, kellem és könnyedség jellemzik; még nagyobb csín, még finomabb jótapintat, szóval, még műveltebb ízlés tűnik ki prózájában, — és bizonyára nem sokat mondtak róla kortársai, midőn a *magyar Ciceron*nak nevezék el. Faludi oly klasszikai mesterséggel kezeli a nyelvet, mely az ő idejében egykori virágzásától annyira elhanyaglott, hogy az új irodalom őt nyelvkezelés tekintetében atyjának, újjászületőjének nézi, s ki jelenben vagy jövőben *magyar* prózát írni akar, okvetlenül alapos tanulmánya tárgyául kell tennie Faludi munkáit. Tömött és világos gondolatrend, jellemző hasonlatok és ellentétek bősége, minden feleslegnek mellőzése s minden szükségesnek kifejezése, élce és elevenség, természetes egyszerű menetel, mindenek felett pedig magyaros íz: sajátosságai és előnyei Faludi prózájának, mely több mint száz évvel ezelőtt fényes tanúságot tett nyelvünknek a legműveltebb körökben is meghonosulhatása s bölcsészeti hordereje felől.

Egy magyar író minap azon megjegyzést tevő, hogy nem ismer nagyobb magyar prózaikust, mint Pázmán Pétert és Széchenyi Istvánt. Ezen megjegyzéskor bizonyosan eszébe nem jutott Faludi. Mert, ha kifejezés ereje,

festőisége, egyéni szintűgy, mint magyaros eredetisége, zseniális találóság tekintetében, a nevezett két nagy írónak elsőséget adunk is minden más magyar író felett: szabatosságra, ízlésteljes elrendezésre, csínra, a munka végső kisimítására nézve kétségtelenül hátrább marad irányuk Faludiénál, hol tartalom és alak legművészetibb módon összehorulnak egymással.

Hogy Faludi azonban nemcsak írálya remekségénél fogva érdemel mai korunk ivadékai által is figyelembe vétetni és szorgalmasan olvastatni, arról könnyű meggyőződünk, ha prózai munkáinak — ide értve *Constantinus Porphyrogenitus* című színművét is — örökös érdekű tárgyra gondorunk. Faludi prózai munkái, a minden felekezetestesség nélküli tiszta vallás, az erkölcs és életeszély elveinek kincstáraul tekinthetők, s nemcsak míg magyar, de míg ember lesz, becsöket el nem veszthetik. Népszerű, kellemes olvasmányul kínálkoznak azok még a legkésőbb ivadéknak is főleg különféle események elmondásával élénkített előadásuk- s vonzó beszélgetési alakjoknál fogva. Többyire fordított (mint a *Nemes ember*, *Nemes asszony*, *Nemes úrfi*, *Mostani világ*, *Udvári emberek*, *Téli éjszakák*) és átdolgozott (mint a *Bölcs ember*) munkák, de a tárgyalás magyarságánál s remek kivitelénél fogva oly másolatok, melyek felülmúlják saját eredetiöket. Hogy pedig Faludi nem az alkotó erő hiánya miatt — hiszen oly irányra, mint övé, máris rendkívüli alkotó erő kívántatik — fo-

gott idegen munkák magyarításába, s hogy jelessége nem csupán külső csínban, a nyelv módosságában, pusztá formaságban rejlik (mint például Báróczynál): kiviláglik onnan, hogy eredeti munkái, mint a *Szent ember*, az *Erkölcös mondások*, *Constantinus Porphyrogenitus*, különösen pedig a versek, tartalom tekintetében mindenkor versenyezhetnek az idegenekkel, szerkezetre s összeállításra nézve meg éppen magasabban állanak. Aforizmaiban az élesen meghatározott értelem, a mély behatás és könnyű felfoghatóság, a szempontok eredeti újdonsága és igazsága Pascalra³ emlékeztetnek; míg dalaiban viszont — ha tekintetbe sem vennők alaki tökélyöket — oly elfogulatlan, romlatlan életkedv, oly naivul gúnyos jóakarát uralkodnak, hogy egy Lafontaine is becsülettel magáéinak vallhatná. Az előadott igazságoknak szinte kézzelfogható értelme s meggyőző ereje, magának az előadásnak önkénytelenül szívbe és emlékezetbe lopódzó kellemé oly rendkívüliek, hogy szüléknek és tanítóknak a legalkalmasb nevelési eszközül kínálkoznak, — miért is határozottan kimondhatjuk, hogy minden ifjúsági olvasókönyv csonka marad, mely Faludi prózai és verses munkáiból bőven nem foglal magában szemelvényeket. Faludi mindig a nemzet, különösen a nép s az ifjúság erkölcsi vezére fog maradni és iratait annyiival inkább meg kell honosítani tanodáinkban, mert azokkal — az életrevaló tartalom kívül — a szépérzet, az ízlés kifejtésére,

szilárdítására nézve is annyit tehetünk, mint bármely régi latin vagy hellen remekíró olvasatásával.

Faludit már személyes jelleme kitűnőleg képesíték arra, hogy nemzetének erkölcsi oktatója, vezére legyen. Hiúság és hírvágy nélkül,* a világ dicséreteire keveset adva, boldog volt azon öntudatban, hogy hazája fiainak, leányainak használhat. „Mennél magasabb a nap, — úgymond — annál kisebb árnyékot vet; mennél tekintetesebb és nagyobb a virtus, annál kevesebb tiszteletet, becsületet kíván, amiatt ki nem marad se becsülete, se jutalma. Felkeresi a becsület azokat, kik kerülik.“⁵ Fel is kereste a szerény jelest és méltólag jutalmazá egész nemzetének becsülése, hálája, — s hogy halhatatlan munkái továbbad is gyümölcsözőleg hassanak nemzetünkre, két köztiszteltben álló hazánkfia, Szaniszló Ferenc nagyváradi püspök és Toldy Ferenc, nagy névrokonuk műveit egészen új és teljes kiadásban ismét a nemzet közbirtokába juttatták: az első költséget ajánlott e kiadásra, az utóbbi az egybegyűjtés, rendezés fáradságait vállalta el. Faludi Ferenc összes munkái, melyeknek első fele még tavál, második fele pedig éppen e napokban hagyta el a sajtót, egy 60-ívnyi, magos negyedrétiű díszes kötetet képeznek, a „Nemzeti könyvtár“ alakjában, s bolti áruk oly

* Lásd véleményét a hírről az *Erkölcös mondások* 39. száma alatt.⁴

csekély (4 frt), hogy a vagyontalanabbak is könnyen megszerezhetik.

S ezennel amaz örvendetes kötelességet teljesítők, hogy legszabatosabb magyar írónk bemutatása mellett annak egyszersmind összes munkái megjelenését jelenthettük. Terjedjenek e művek, tápláljanak főt és szűt, hassanak a nemzet körében, melyhez szólanak, még nagyobb erő- és sikerrel, mint minót egy századdal ezelőtt, egyenkint többszörös kiadásban megjelenve, magoknak kivívtak. Tanulmányozását különösen azok kössék szívökre, kik magok is mint írók működnek vagy akarnak működni a nemzeti közmíveltség ügyében. Faludi Ferenc, hogy újra ismételjük, örökké mestere marad mind az olvasó, mind az író közönségnek, és munkáinak sohasem szabad ezentúl kijönni a közforgalomból.

Faludi Ferenc (1704—1779).

Pesti Napló 1854 július 16. (1304. sz.)

¹ Ganganelli, Lőrinc XIV. Kelemen pápa családi neve, aki 1773 október 16-án kihirdetett brévéjével a jezsuitarendet eltörölte.

² Nemzeti Könyvtár. Faludi Ferenc minden munkái. (Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával kiadta Toldy Ferenc. Pest, Emich Gusztáv bizománya. 1853.) XIII. 1.

³ Pascal, Blaise (1623—1662) lángeszű francia matematikus és nagy gondolkodó. („Pascal gondolatai.” O. K. 714—716. sz.)

⁴ Erkölcsees teljes mondások. (F. i. k. 626. h.)

⁵ Bölcs ember vagyis az erkölcsees bölcsességre vezérlő rövid oktatások 25. §. A nemesség. (F. i. k. 594. h.)

KATONA JÓZSEF.

A nagyközönség bizonyosan csak egyetlen színműve után, legfiatalabb nemzedékünk pedig egyedül híréből ismeri a lánglelkű magyar költőt, kinek halhatatlan neve jelen cikkünk fölé van tűzve.

Amit Kisfaludy Károly, Dayka, Csokonai, Anyosnál elmondánk, s amit oly számos írónknál elmondhatunk, azon fájdalmas tapasztalást tudniillik, hogy a magyar irodalomban oly gyakori eset a legszebb tehetségek gyors letűnése, arra Katona élete is bizonyító példát szolgáltat, Katonáé, kinek alkotóereje korszakosnak ígérkezett befolyásától nem csupán korai halála, mely harmincnyolcadik évében következett be, hanem sokkal előbb már, — nem lehet elhatározni, elkeseredésből-e, vagy hálaérzetből felvállalt — hivatalos foglalkozásai foszták meg az irodalmat. Valamint a németeknél Leisewitz,¹ miután *Tarenti Gyula* című, ritka jelességgel ékeskedő, s fájdalom, nálunk még eddig sem színpadra nem hozott, sem csak le is fordított színművét megírta, letévé tollát, hogy végkép elhallgasson: úgy nálunk Katona megírta, kiadta shakespearei darabját — és Kecskemét városának tisztí ügyésze lőn, tollát ezentúl Themis szolgálatának s szülővárosa története megírásának szentelve. Ki tudja, vajjon az örömnünap, mit a Nemzeti Színház megnyitása alkalmával, 1839 március 23-dikán² ült, ha még életben találja

Katonát, nem villanyozta-e volna megdermedt vagy szándékosan letartóztatott hatalmas szellemét oly munkásságra, mely nemzeti színműirodalmunkat eddigelé már virágzása fénykorába emelendé? Mert mi meg vagyunk győződve, hogy nemzeti drámánk alapkövét Katona vetette meg jellemgazdag, nagyszerkezetű történelmi színművével, melynek tömör, világyszerű alkotványa nem csupán Katonának feltétlen elsőséget biztosít valamennyi drámai íróink felett, hanem irodalmunk méltó büszkesége is lehet az egész művelt Európa előtt. Katona egyetlen nagy műben összpontosítja szellemének egész erejét; míg többi költőink dicskoronáját különféle ötvök és ékszerek díszesítik, az övében csak egyetlenegy gyémánt ragyog, — még köszörületlen, de csodálatos nagyságú drágakő, mely egyszersmind alapköve nemcsak általában a magyar eredeti, hanem különösen a magyar történelmi drámának is. Katona művében van kiszabva ennek egyedül helyes iránya, modora, szellemi látköre; mert a magyar színpadon korábbi években annyszor adott s megtapsolt *Bánk bán* nem csupán mint művészeti mintapéldány, de mint korrajz is kitűnő.

Rosszul esik kimondanunk, hanem az igazság érdekében el nem hallgathatjuk, hogy nemzetünknek arisztokratikus, jobban mondva oligarchikus hajlamánál fogva, legtöbbjeink korántsem művészeti, hanem helytelen politikai szempontból fogták fel *Bánk bán* drámá-

ját, s a nagyközönség magasztaló nyilatkozatai nem annyira illeték magát a költőt, a jellemek és cselekmények művészi megalkotóját s egy élő egészletbe összeolvasztóját, mint inkább, a vakmerő országos vétségnek, melyhez történelmünkben csak Zách tette képez párvonalt, s mely a műben — helyes tapintattal — tisztán szenvedélyileg van indokolva, szónokias előadóját. Szóval *Bánk bánnak* a mi politikai hazánkfiainak oly politikai pártszínezetet kölcsönöztek, melyet abban leggondosb utánnézéssel sem fog az elfogulatlan felfödözhetni, s mely valóban nem válik becsületére közönségünk műértésének. Igaz, Katona történelmi tényt választá színművének alanyául, de oly tényt, mely mind régibb, mind újabb történetíróink munkáiban — menten minden helyeslő vagy rosszaló magán észrevételektől — még sokkal részletesebben leírva olvasható, mint magában a drámában, mely e tény felhasználásával történelmi drámává alakult; hanem kinek jusson eszébe, drámából akarni történelmet tanulni? Vagy, ha csak némileg is hozzásejtünk a művészet feladatának fogalmához, a szerepeket annyira eltéveszteni és felcserélni, hogy szépműben, mely valóban szépmű, s koránsem a mai felfogás szerinti, úgynevezett iránymunka, egyebet keressünk esztétikai szépségnél?... S ha azok, kik ily különös mérvvel kezökben járulnak a szóban levő remekműhöz, logikai következetességgel vizsgálják ezt, bizonyosan egészen más, sőt ellen-

kező eredményre jutnak, mint minőt maguknak egyelőre ígérnek, mert a politikai szellem, ha már erről szólanunk kell, mely *Bánk bánt* átlengi, tökéletesen monarchiko-arisztokratikus — a felléptetett főbb személyeknek uralkodó irányelve törhetlen hűség a fejedelem iránt, s a nádor erőszakos kitörése olyannyira törvénytelennek van előtüntetve, hogy a szerző kézfelfogható erőlködéssel ügyekszik arra előkészíteni s miután megtörtént, csak kegyelmi úton képes a költői igazságtételnek némikép eleget tenni. S miben áll az igazságtétel? *Bánk* megbukik, miután magát megbosszulá: kínos, örömtelen élet nyílik előtte! Valóban, Katona sokkal mélyebb ország- és emberismerő, sokkal ízlésteljesebb költő volt, semhogy jobban nem tudta volna, milyennek kell a történelmi tragédia kimenetelének lenni, mint felületes magasztalóinak többsége. Hová is jutna költészetünk, hová különösen — melynek felvirágozását oly sóvárogva óhajtjuk — a magyar dráma, ha ennek életerét politikának kellene képeznie? Vetkezzünk ki az előítéletes felfogásokból, melyeknek egyike szülé nálunk már az úgynevezett „tájköltészet“ műszörnyetegét is!

Midőn mi azt mondjuk, hogy Katonának köszönjük a magyar dráma kifejlődésének első és nagy megindítását, nem más, mint tisztán művészeti tekintetből mondjuk ezt. Nézzünk körül drámai irodalmunkban, s azon tapasztalást tesszük, hogy legjelesebb íróink,

midőn a komolyabb dráma, különösen a történelmi színmű magasába emelkednek, vagy epikai, vagy — mi még gyakoribb — lírai elemeket dolgoznak fel párbeszédekké; a szerencsebbek, kik színészeti gyakorlattal is bírnak, alantabb körben mozognak, képesek szép sikerrel visszatükröztetni egyes népeleti jelene-
teket, az úgynevezett polgári társalgásban is elég ügyesek, sőt meg tudják óvni magokat — mit vígjátékaink s népszínműveink bizonyítanak — mind a beteges érzelgés, mind az üres élcezés műbotránnyaitól: de mihelyt a tragédiában kísérlik meg erejüket, azonnal hibássá válik nyelv, szellem, szerkezet. Jellem-szerű megalapítást külsőleg mese-gépezettel, indulatok s lelki forrongások által gyors kifejlést hosszas elbeszélésekkel, jobb esetben cifra szónoklásokkal pótolnak, s így drámai tragikum helyett vagy a dagály, vagy a prózai előadás végletébe tévednek.

Katona József az, ki tökéletesen értette a valódi drámai cselekvény gyors és egymásba vágó gördületének titkát, ki erővel bírt az emberi lélekből kifejtett cselekvények szálainak villanyos és villanyzó folyamát művészetileg összefoglalni s egyetlen szerves egésszé alakítani. Kívüle Kisfaludy Károly *Csák Máté* című töredékdarabjában árulta el az öntudatos felfogást, egyetemben a történelem megdicsőítésével a drámában. Katona és Kisfaludy Károly egy s ugyanazon évben haltak el — és a magyar dráma, e két lángelme letűnte után,

még nem fejlődött ki továbbra. Igenis, szaporodott évről-évre a történelmi dráma kísérleteinek száma; nyelvünk annyira haladt, kezelhetősége oly kitűnő fokra emelkedett, hogy most már semmi nehézségeket sem gördít a hivatottak elé; még elméletben is annyira gyarapodtunk, hogy a tájékozódás könnyűvé lőn: de mindezek csak külső nyeremények s lényegileg a magyar dráma még mindig azon a fokon maradt, hol Katona hagyta.

És az Katona korszakos érdeme, örök dicsősége, hogy drámai lényegre nézve irányadó s egészen magyar jellemű drámát hagyott maga után. Csak emlékezzünk vissza a bánkbáni alakokra: mennyire emberek és magyarok! Mindamellett, hogy mindegyikök egy-egy társadalmi osztályt, sőt egy-egy közszellemileg uralkodó eszmét is látszik képviselni, azok mégsem jelleges (tipikus), hanem tisztán egyéni alakok, mint Shakespearéi, nagy és mesteri vonásokkal ábrázolva. Oly erőt a jellemzésben, sőt a kifejezésben is, Katonán kívül magyar író még alig fejtett ki. S mily művészeti arányban állanak egymáshoz a cselekvény körébe vont egyes személyiségek: Bánk, a magyar főúr eszménye, ki mint férfi érzelmes és bajnok egyiránt, mint alattvaló pedig s mint férj a szenvedélyig hű, — és Tiborc, az elnyomott jobbágyi osztály képviselője, még romlatlan erkölcsi jótapintatával; egyrészt a büszke, önálló magyar zászlósok, másrészt az élősködő, kalandor Biebe-

rách s az emberi társaság elkényeztetett gyermeke, Ottó, akaratos és rövidlátó, úrias kényelemből még a gondolkodást is hamis vezetőjére bízva; egyrészt a kígyó Gertrúd, másiktól a galamb Melinda... Egy élő világ, nagy egészében s legkisebb árnyalataival, tárul fel itt az olvasó, a néző előtt. Lehet-e csodálnunk a rendkívüli hatást, a drámai és színpadi hatást egyiránt, melyet e ritka mű lelünkre gyakorol? Lehet-e csodálnunk, hogy a németek is siettek Katona drámáját színpadukon meghonosítani.*

De igenis, lehet csodálnunk, hogy e remek mű akkor iratott, midőn — mint Vörösmarty mondá — „drámánk általában oly kevés, a magyar színház maga még bujdosó vándor volt“.⁴ Oly készen, oly váratlanul, ragyogó fegyverzetben szökkent az elő, mint a görög hitrege szerint Jupiter fejéből a bölcsesség istenasszonya.

Azokat olvasóink közül, kik Katona életét részletesebben akarják ismerni — s ki ne akarná azt — utaljuk Vahot Imrének 1853-diki (fájdalom, 1854-re nem folytatott) játékszíni almanachja, a *Magyar Tháliára*,⁵ hol megtalálhatni Katona életrajzát a szerkesztőtől, s arc-

* Grillparzer utándolgozó Bánk bán-t, és darabja *Ein treuer Diener seines Herrn* cím alatt a bécsi udvari színház repertoírjának gyöngyei közé tartozik. Nem-magyarok mindig jobban méltányolják a magyart, mint saját hazánkfiai. Csekély s lényegtelen módosítások kellenének csak, hogy a mű ismét felvételessék a Nemzeti Színház repertoírjába.³

képét Rohntól; kik pedig a nagyszerű drámát kívánják megszerezni, azokat figyelmeztetjük, hogy annak első kiadásából még kaphatók példányok (36 krjával) a Trattner Károlyi-féle nyomdában, Pesten. A második színműtári kiadás elfogyott.

Katona *Bánk bán*on kívül több színművet is írt, melyek még eddig nyomtatásban meg nem jelentek. Ezek csekély becsűek, sőt a nagy drámához képest úgyszólván semmik; mindamellett óhajtandó egy teljes kiadása Katona összes műveinek, életrajzzal és arcképpel, nemcsak azon okból, hogy a nemzet egészen, lelki fejleme minden fokozatain láthassa és ismerhesse azt, ki neki oly nagyszerű örökséget hagyott, hanem azért is, hogy lerőjja irányában azon elismerő tartozását, melyet a művelt nemzetek sohasem tagadnak meg íróiktól, még akkor sem, ha ezek nem oly nagy szellemek, mint Katona.

Katona József (1792—1830).

Pesti Napló 1854 augusztus 1. (1317. sz.)

¹ Leisewitz, Johann Anton (1752—1806) jogügyi tanácsos. A göttingai írói kör tagjaival állandó érintkezésben állott, de nem volt a „Hainbund“ tagja.

² 1837 augusztus 22.

³ Grillparzer, Franz (1791—1872) osztrák drámaíró, nem ismerte Katona Bánk bán-ját. A világirodalomban már Katona előtt kétszer is dramatizálták Bánk bán alakját. Hans Sachs (1497—1576) a XVI. század legtermékenyebb és legsokoldalúbb német költője: „Ein Tragedi, mit zwölff personen zu spielen, Andreas der ungerisch

König mit Bankbano seinem getreuen statthalter“ és George Lillo (1693—1739) angol író „Elmerick or Justice Triumphant“ című drámájában. A külföldi írók közös forrása Bonfini latinnyelvű magyar históriája.

⁴ Nemzeti Könyvtár. Vörösmarty M. minden munkái. (Pest, 1847.) 1787—1788. h.

⁵ Magyar Thalia. 1853.

GVADÁNYI.

(1725—1801.)

Ha valaki most veszi elő Gvadányi munkáit, s reájok alkalmazván a mai kor nevelte ízlését, irodalmunk jelenlegi fejlettségének mérvét, úgy találja, hogy azok igen igen szerény igényeknek is alig bírnak megfelelni: könnyen csodálkozásra is fakadhat a felett, hogy az elhúnyt magyar lovassági generálisnak helyet adunk jeles íróink csarnokában. De vajjon igaza lesz-e?... Tagadhatlan, hogy Gvadányinak nincs választékos ízlése, hogy szabatlan nyelve nem tudja a tárgyakat és gondolatokat oly találóan s érdekesen előadni, miszerint az olvasót megragadhatta s azon hangulatba helyezhesse, melyben az író volt, midőn írt; híjába igyekeznénk megmutatni, hogy versei hangzatosak, élcei finomak, komikuma valódi komikum, s előadása sok helyt nem köznapi, nem vizenyős; azt is meg kell engednünk, hogy Gvadányi munkásságának hatásai nem terjednek, nem nyúlnak át cselekvőleg századunk mostani korszakába; s az eredmény, mit elő-

idézni hivatva voltak, bevégzett tényül mögöttük fekszik: — de mindezek dacára gróf Gvadányi Józsefet nemcsak az utókor hálás elismerése illeti egy részt hazafias buzgalmaért, melyet — mint maga nevezé — „az elaludt vérű magyar szívek felserkentésére“¹ oly fáradhatlan munkásságában tanusított, más részt pedig azért, hogy a magyar közönségben, a főbb rangúak között is, eleven olvasási kedvet tudott gerjeszteni; hanem illeti őt ezenkívül díszes hely is írónk koszorújában, különösen azon oknál fogva, hogy a magyar költők között ő első vezetett komikus tárgyakat az olvasó elé.

Tekintsük egyenkint bármelyikét Gvadányi említett három fényoldalának, tekintsük akár állhatatos nemzeti irányát, akár az általa hatatosan előmozdított olvasási kedvet, akár kezdeményezését a nálunk még eddigelé sem tetemesb fokra kifejlődött komikai szakmában: ő mindenkép méltó úgy a hazafi tisztelő megemlékezésére, mint az irodalombúvár és szépész legszorgosabb figyelmére.

Hogy Gvadányi hű nemzeti érzelmeit kellően méltányolhassuk, eszünkbe kell juttatnunk — nem grófi, sem tábornoki állását, hanem különösen azon körülményt, hogy ő eredetileg olasz család ivadéka s nagyapja még „marchese di Guadagni“ volt, ki, mint császári tábornok, I. Leopold által emeltetett grófságra. Gvadányi Józsefben már csak a burleszk komikum iránti hajlam gyaníttatja némileg az olasz vért; különben pedig ő mind magán életében, mind

iratainak nyelvében s irányában a legtöbbször, gyökeresebb magyart tünteti elő. Olyan volt, minőnek ő maga festi a magyar embert:

Asztalánál lát ő mindenkit kedvesen,
Aszúszőlőborral kínálja szívesen;
Ha ki kéri tőle, ingét is leveti;
De ha ki belé kap, hamar eltemeti.²

Az alakok, melyeket fest, mindenkor a magyar életből vannak kiszemelve; így a nagy-peleskei notárius, így Rontó Pál és Benyovszky Móric. Az irány, melyet követ, az alapvonás, melyet főelőnyül mutat fel személyeiben, mindenkor a hazafiság. A peleskei jegyző kiteszi magát egész környezete nevetésének, midőn az ősök nemzeti öltözete mellett úton-útfélen szónokol. Rontó Pál szíveszakadva vál el barátjától s lemond a kedvessé lett, kalandos életről, le kincsek gyűjtéséről, csak hogy honában, bár magára hagyatva, halhasson meg. S miért vezettetnek elénk Benyovszky történetei? Halljuk okát magától a szerzőtől. „Leginkább azért határoztam meg dolgaiknak (Rontó és Benyovszky viszontagságainak) kiadását magamba, mivel Hazánkfiti voltak; mert világos dolog, hogyha az idegen nemzetek közül egy valaki csak egy csekély dolgot, úgymint csak egy-más országon keresztül tett utazást, vagy csekély vitézséget visz is véghez, azt mindjárt nagy fittyel ki-trombitáltatják, ki-nyomtatattatják; hadd lássa tehát a Világ, hogy Hazánk is nemz oly jeles férfiakat,

amelyeknek viselt dolgai sokkal nagyobbak, jelesebbek, mint más ezer idegeneké.³ S nagyon csalódnánk, ha komolyan nem vennők mindazt, mit különösen az öltözet és nyelv ügyében — Gvadányi a peleskei jegyző szája tesz. A jegyző nevetséges alak, kinek ügyetlen egyenesszívűségét s nem éppen katonás vitézségét a költő sokféleképen kicsúfolja s nevetség pellengérére állítja, de a közügyekre vonatkozó okoskodásokban mindig önmagát képviselteti általa, — mit a címlap hátán kitett jelige: *mordet ut sanet — keserű, de egészséges* már magában is eléggé bizonyít. Ostorozták más írók is Gvadányi korában már, hanem egy sem szigorúbban, egy sem nagyobb — hogy úgy mondjuk — erkölcsi bösszel, az akkori magyarok nevetséges szokásait, vétkei divatait, a magyarnak azon önmagábóli kivetkeződését, melynél fogva majmolási kórságának hódol s hiú, bárgyú viszketegből utánoz és kitüntet mindent, ami idegen, míg édes sajátját, bár becsesebb legyen is, mellőzi vagy éppen meg is veti. Ugyanezen hazafisági érzet csillámlik át kilenc kötetes világtörténeti munkáján; ugyanez ölti magára olykor éles gúny alakját, midőn Gvadányi az 1790-diki budai országgyűlést írja le.⁴

Úgy hisszük, senki sem fogja a mondottakat oda magyarázhatni, hogy netalán többi költőink s íróink irányát kevésbé nemzetinek tartjuk Gvadányiénál; hanem ez utóbbinál csak azért akartuk ez irányt közelebből kiemelni,

mer bizonyosan kétszeres nyereménynek és diadalnak tekinthető oly férfiak meggyőződés s rokonszenv alapjáni beolvadása a nemzeti testületbe, kiknek részint idegen származatuk, részint társadalmi helyzetök másutt netalán könnyebb és mégis fényesebb pályát ígér, s kiket nem a körülmények tömkeleget találkoztása, sem a szükség vas hatalma, csak tiszta ész- és kedélyen alapuló szabad akarat határoz a választásban.

Ami az olvasó közönség meghódítását — Gvadányi második főérdemét — illeti, erre nézve legyen elég annyit mondanunk, hogy munkái, melyek megjelenésökkor szintoly mohósággal olvastattak, mint Dugonics elbeszélései és színdarabjai, még a folyó század első négy tizedén keresztül számos hazánkfiái- s leányainak kedvenc olvasmánya maradtak, s azon nagy hatás is, melyet a Gaaltól felelevenített s színpadra hozott *Peleskei notárius* az egész hazai közönségre gyakorlott, főképen azon körülményben találhatja magyarázatát, hogy a nevezett vígjáték főszemélye már népszerű alak volt, kit az ország kicsinye-nagyja jól ismert Gvadányiból. Nagy kár, hogy többé nem adják.

Hátra van még, röviden kiemelnünk a sajátlag irodalmi jelentéket, mellyel Gvadányi költészetünkben bír. Feljebb ezt úgy határoztuk meg, hogy Gvadányi első vezet költőink között komikus tárgyakat az olvasó elé; s midőn e részben elsőségét elismerjük, bizonyosan elnézéssel kell lennünk gyengéi iránt. Az első

lépések mindenkor és mindenben ingatagok, bízotalanok és tévedezők: lehet-e másképen valamely nemzet műidomai körül? — Gvadányi a komikum tárgylagossági fokán még nem igen bír túlemelkedni; mind a naivság, mind az irónia, mind az élc külön-külön idomait úgyszólván csak embrionilag tudja előtűntetni, miért is a komikuma többnyire pusztá gúnyban, azaz ennek eredeti, első és legnyersebb fájában, a kicsúfolásban nyilatkozik. Mindezen hiányokat pedig, úgy látszik, ő maga is érzi; hogy legalább van rólok némi eszmélete, azt világosan következtethetjük azon mentegetőző soraiból, melyek az *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* előljáró beszédében olvashatók: „Némellyek fognak agyarkodni azért, hogy verseiben a magyar gavalérokat és dámákat annyira megillette, hogy a tisztelet küszöbén ebben által hágott. — Megvallom, hogy ellenek tett szatírája egy kevésbé darabos és nem oly csinossággal harapó, mint a Horatiusnak, Juvenalisnak vagy Rabener úrnak⁵ szatírái; de úgy tartom, hogy ő azt képzelte magában, hogy ezeken valami csinos és némi némű éles-séggel való gondolatok igen kevéset vagy éppen semmitsem fognának, valaminthogy a szó a rest lovon nem fog, hanem ostorral kell a vonásra megindítani; mert nem hogy korcsos-ságot és álorcás öltözetet le akarnák tenni — de óh fájdalom! szégyenlik magokat magyar vérből származottaknak is mondani. Jól által-látta a nótárius, hogy ezek azok, akik Memphis

templomában csak azért imádják az Apis istent, hogy szarva meg vagyon aranyozva. Tudta azt is, hogy a megélemedett cserfának a héját pennacillussal le nem lehet faragni; hanem bárdal vagy fejszével szükség eztet véghezvinni. Vajha verseinek fulánkjai oly hasznosak lennének, mint gyakran a méreggel kevert orvosság szokott lenni...“⁶

A felemlítettük árnyoldalak ellenében pedig lehet fényoldalakat is kimutatni, melyek költőnket igen kedvezőleg különböztetik meg sok más kortársától, s melyek különösen peleskei jegyzőjének maradandóságot vívtak ki az irodalomban. Az idő mindenkor igazságot szolgáltat, s ez nem engedé, hogy a természeti józan észnek azon eredeti magyaros képviselője, ki oly neveltető naívsággal s iróniával foglal helyet a világ csűröttcsavart intézményei irányában, a feledéknek essék áldozatul. A peleskei jegyző mai napig is megtartá eleven életrevalóságát, mint minden alak, mely nem az ábrándos képzerő szakadozó pókszálaiból szövetik össze, hanem a valódi életnek elemeiből mintegy önkényt áll együvé s válik élő egyeddé. A budai utazásban pedig, ha közelebbről vizsgáljuk, minden limlomja között oly valamit is fogunk felfödözni, mit Gvadányi kortársainál éppen nem, s utána is csak keveseknél találunk; valóságos szerkezetet, kompozíciót. A kezdetleges jellegű pusztai nomád életet látjuk ellentéve a városi elfajultság-, vásottsággal, — s pedáns hősiünk természete-

sen egyikben sem bírja magát kellőleg fel-
találni, tájékozni. Az olvasó lelke elébb szatu-
ráltatik a mezei jelenetek képeivel, melyeknek
egyes részletei élénken emlékeztetnek a német-
alföldi festésziskola falu-életi látmányaira; s
így megalapíttatván hangulata, kerül Pestre,
Budára, hogy a kirívó ellentétet annál érzéke-
nyebben, fájóbban tapasztalhassa.

Gvadányi ritka találékonyságot tanusít álta-
lában, nemcsak az előadandó események ki-
gondolására, de összefűzésére nézve is; ezen-
kívül a tárgylagosításban kitűnő erővel bír:
s hahogy a természet költőibb felfogással, vá-
lasztékosabb ízléssel áldja meg, oly epikai mű-
veket bírnánk tőle, minőkkel irodalmunk a
komikai szakban még mindeddig sem bír. Így
azonban az előadás tárgylagos erejét prózai
szárazsággá, a gazdag találékonyság sokszerű-
ségét unalmasan kinyujtott bőbeszédűséggé
találjuk lehatványolva, anélkül, hogy kárpót-
lásul mindezek helyébe legalább szabatos irályt,
zengzetes verseket nyernénk. Az utóbbiak te-
kintetében megjegyezhetni, hogy Gvadányi,
míg egy részről első volt komikai alanyok tár-
gyalásában, más részről utolsó volt költőink
között, a négyrímes Zrínyi- és Gyöngyösi-féle
stanza használatában, melyhez makacsul ra-
gaszkodott, mivel a négysoros verselést —
hogy saját szavaival éljünk — „az igaz ma-
gyar poézisnek természete hozza magával”.
A Bessenyei behozta kétrímes sorokat „suták”-
nak nevezte s ezen verselés divatát egyenesen

az írók restségéből származtatta, kik nem akarnak magoknak fáradságot venni négy rím kikeresésére, midőn kettővel könnyebben meg-esik munkájok. Rontó Pál s Benyovszky Móric történeteit csak azért írja kétsoros versekben, „mivel a dámák így kívánták, mert azok a ritmust szeretik danlani, mellynek rövidebb a nótája“.⁸

Gvadányi mindenben a régi, az ősnemzeti mellett akar maradni, s ezen ellenszenve általában az újítások iránt, leglényegesebben különbözteti őt meg talán a francia iskola többi tagjaitól, melyhez egyébiránt ő maga is tartozik. A böles életű, fáradhatlanul munkás és mindig derült ősz csak olyankor veszté el vidor hangulatát, ha magyarokat látott, kik eltértek a magyar erkölcsöktől, s azon szavak, melyeket haldokló jegyzőjével elmondhat, egészen az ő ajkára illenek:

Legalább testemből lelkem míg kimégyen,
Végső órám előtt annyi időm légyen,
Ily kores magyarokra áldásom adhassam,
Érettek buzgón 108. Zsoltárt elmondhassam.
Mert ők személyemnek igaz gyilkosai,
Nemzetünknek lévén szemetje s csúffjai.⁸

Gvadányi József gróf (1725—1801).

Pesti Napló 1854 szeptember 16. (1355. sz.)

¹ „Egy falusi nótáriusnak utazása, mellyet önnön maga abban esett viszontagságaival együtt az elaludt vérű magyar szívek felsekertetésére és mulatságára versekbe foglalt.“ Pozsonban és Komáromban, Weber Simon Péter költségeivel és betűivel. 1790.

² „Rontó Pálnak egy Magyar lovas Köz-Katonának és Gróf Benyovszky Móritznak életek, Földön, Tengeren álmélkodásra méltó történettyeiknek s véghez vitt dolgaiknak le-írása, a melyet hazánk Dámáinak kedvéért versekbe foglalt Gróf Gvadányi József Magyar lovas Generális.“ Pozsonban, Weber Simon Péter és fijának költségével. 1826. Elől-Járó Beszéd VIII—IX.

³ Gvadányi világtörténetét nem fejezte be. I—VI. kötet jelent meg tőle.

⁴ A mostan folyó országgyűlésnek satyrico-critice való leírása, a melyet egy Isten mezején lakó palócznak színlése alatt írta azon buzgó hazafi, a kinek pennájából folyt ki a falusi Nótáriusnak Budára való utazása; ezen munkáját is négy sorú versekben hazájának eleibe terjesztette 1790 esztendőben 'Bak havának 25. napján, Lipsiában 1791. Weber Simon Péter költségével.

⁵ Rabener, Gottlieb Wilhelm (1714—1771) kiváló német szatirikus.

⁶ F. i. k. XI—XII. l.

⁷ „Rontó Pál stb.“ F. i. k. Előljáró Beszéd XIV—XX. l.

⁸ A falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála és testamentoma, (mellyeket két soros versekkel kiadott és új esztendőbeli ajándékba Hazánk Dámáinak és Gavalérainak nagy szíveséggel nyújtja Gróf Gvadányi József Magyar lovas Generális ezen beállott 1796 esztendőnek első napján. Pozsonban Weber Simon Péter költségével és betűivel). 210. l.

BARÓTI SZABÓ DÁVID.

(1739—1819.)

Valamint a világtörténelmi nagy drámában minden egyes nemzetnek ki van rendelve teremésze és képessége szerinti külön-külön szerepe, melynek betöltésével mindannyian hivatvák kölcsönös kötelezettségben hozzájárulni az

összes emberiség előhaladási munkájához: azon-kép egy-egy nemzet tagjai, kiknek együvé mű-ködése azon nemzet történelmét alkotja, még kevésbbé tekinthetők egymástól elszigetelt, kü-lönálló jelenségeknek, de összefüggő eleven-részeknek, melyek az egy szerves egésznek ép-ségben tartása- s felvirágoztatására vannak rendelve. Az egyed hat nemzetére s e hatást a nemzet továbbozza a többi nemzetre, az ösz-szes emberiségre. S ha bárkinek a működők közöl méltányos helyét a történelemben azon befolyás szerint kell meghatározni, melyet nemzete és közvetve az emberiség előhaladá-sára gyakorolt, úgy az emberiség évkönyvei-ben a mesterségek és művészet gyakorlói az ismeretek és tudomány terjesztői, az irodalom bajnokai nevét éppoly fényes betűkkel szük-ség feljegyezni, mint azokét, kik országokat kormányoznak vagy seregeket vezérelnék dia-dalmakra. Ezért mondatik helyesen, hogy az irodalom történetei nem egyebek az egyetemes történelem kiegészítő részénél, s az irodalmi bűvár csak úgy adhat hű képet valamely nem-zet irodalmának multja, jelene és belátható jövője felől, ha szempontja színvonalt képez a világtörténelemnek legemelkedettebb s ennél-fogva részrehajlatlan felfogásával. Ugyanezen mérv, melyet a külső cselekvés, a gyakorlat hőseire alkalmazunk, alkalmazandó a belső cselekvés, az elmélet, az írás hőseire is, — sőt az utóbbiakra legtöbb esetben még inkább, mint az előbbiekre; mert hiszen a szellemi

munkálatok többnyire jótékonyabb sikerrel, s mindenestre tartósabban mozdítják elő a nemzeti, az emberi művelődést, mint a legragyogóbb hadjáratok vagy a legdiadalmasb országgyűlési szónoklatok. S nem bizonyítja-e a történelem maga, hogy az első kormányférfiak és legkitűnőbb katonák minden időben s minden nemzetnél többnyire az irodalmi köztársaságnak is tagjai?

Ezért az irodalom történetírója kell, hogy a népek fejlődési folyamatát szellemi képben tüntesse fel, melynek egyes alakjai — az írók — mint saját korszakuk termékei s visszatükröztetői sorakoznak egymáshoz; ezért igyekeztünk mi is, bár nem egész irodalmunk történeteit írjuk, de csak egyes főbb kezelőit mutatjuk be időnkint a magyar közönségnek; ezért igyekeztünk mi, egyes jelesb íróink rajzolásában, hacsak röviden érintve is, de minél határozottabban körvonalozni az illető kornak általánosan jellemző viszonyait, melyek közt íróink működése folyt, s kijelölni egyszersmind a polcot, melyet ezek, mint a közmíveltség vezérei, elfoglalnak. Jelenleg, midőn Baróti Szabó Dávid emlékezetét akarjuk felújítani, kevésbbé kell kiereszkednünk nemzetünk azon korszakának leírására, melyben e kitűnő férfi hazánk javára munkálkodott, mert éppen ezen, irodalmunkra s különösen költészetünkre nézve újjászületési korszak fő vonásait már előtűntettük Ányos, Báróczy, Dayka, Dugonics, részben Kazinczy és mások irodalmi jellemrajzában.

Ezen oknál fogva itt leginkább csak az úgynevezett latin iskoláról kell néhány szóval megemlékeznünk, mely irodalmunknak igen jelentékeny fordulópontját képezvén, befolyását az egész nemzet ízlésének nemesbítésére sem mulasztá el érvényesíteni, s melynek egyik alapítójául éppen Baróti Szabó Dávidot tiszteljük.

A latin iskola, mely irodalmunkban a múlt század vége felé a Bessenyei György megállapította francia iskola visszhatása gyanánt lépett fel, természetesen csak fokot képez költészetünkre nézve, melyen ez utóbbi véglegesen meg nem állapodhatott ugyan, de rajta éppen azért, hogy szervesen tovább fejlődhessék, szükségképen keresztül mennie kellett. Hiszen a fejlődés, haladás maga úgyszólván csak ellentétek folytonos kiegyenlítése; s minden eszme, mint rávitelesen (azaz: adott tér- és időbeli körülmények közt) igaz, mihelyt kizárólagos uralkodásra lép, a benne rejlő ellentmondásnál fogva maga fejleszti ki saját ellentétét, mely azt, ha végletessé fajult, felváltja, de maradandó igazságát önmagának beolvasztja. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy a tudós szerzeteseink által létesített latin iskola több oly elemet is csempészett be költészetünkbe, melyeket belőle idő folytával ismét ki kelle küszöbölni és sokat félrevetett, aminek vissza kelle állíttatnia: de annyi bizonyos, hogy a versmérték behozatalát, a magyar hangmérték-tan rendszeres kifejlődését, a prózai és verses

nyelv határozott különválását egymástól, főleg pedig azon szabatoságot, mellyel irányunk, habár ez még korán sincs kifejlődve, mai napig mégis bír, kétségen kívül a latin iskola munkásságának köszönhetjük. Hangzatosság hiánya és szabatlan vizenyős áradozás, kapcsolatban a műízlés fejletlenségével, valának különösen ama kül- és belidomi hátrányok, melyeket a latin iskola megszüntetett és így az utónemzedékre nézve azon kettős sikert eredményezé, hogy egy részről érvényre emelkedett a nyelvkezelés technikája (külső csín), más részről választékosabb ízlés (belső csín) kezdett elterjedni. Méltán sajnálhatjuk, hogy legújabbban, a klasszikai tanulmányok mellőzésével, legszámosabban költőink közül ismét technika és ízlés nélkül látnak a verseléshez.

Nem szólván a kezdeményező Erdősi János és követői kísérleteiről, csak azt említjük meg, hogy közvetlenül a latin iskola keletkezése előtt Ráday Gedeon (ki a Zrinyiászt hatosokban dolgozta ki) és Szilágyi Sámuel (Voltaire hőskölteményének magyarítója) már a múlt század ötödik tizedében, Molnár János¹ pedig (ki első kelt ki a tizenkéttagú rimes sorok ellen) és Kalmár György ugyanazon század hatodik tizedében szorgosan foglalkozának a római mértékek honosításával. Molnár példája indítá ez irányba Révai Miklóst és alkalmassint Baróti Szabó Dávidot is, s utóbbi (Rauch felszólítására) 1773-ban kísérle behozni a régiek epikai és lírai versmértékeit a magyar

költészetbe, s *új mértékre vett különb versei*-vel első lépett fel nyilvánosan 1777-ben. Rajnis József még 1760-ban írt római mértékű verseket s ő dolgozta ki az első magyar hangmértéktant, nyilvános fellépésében azonban mind Baróti Szabó, mind Révai által megelőztetett. Ezen említett három férfi alapítá meg tehát irodalmunkban a latin iskolát, melynek életbelépését Toldy Ferenc azon évből számítja, midőn Baróti Szabó világ elibe bocsátotta feljebb nevezett versgyűjteményét. — Hármuk közül Révai volt a legköltőibb lélek s egyszersmind ízlés tekintetében első; Rajnis legszabatosabb, s hogy úgy mondjuk, legrómaibb, mert a hathatós rövidséget komoly méltósággal legszerencsésebben egyesíté; Baróti Szabó pedig legtermékenyebb, s a különféle versidomok nyelvünkre alkalmazásában legügyesebb.

A latin iskola felől részletesebben kell szólnunk, mert Barótink irodalmi érdemei főleg annak megalapításában és sikeres hatása terjesztésében összpontosulnak, mely utóbbit Baróti különösen azáltal is biztosította, — hogy Bacsányi- és Kazinczyval a „Magyar Múzeum“ kiadására egyesült (1788—1792) s így az új iskolának irodalmi közlönyt is adott.

Ami már magát Baróti Szabó irodalmi munkásságát a jellemzett irányban illeti, ez kettős vala: költői és nyelvészi.

Barótit mint költőt tekintve, nem tagadhatjuk, hogy — csekély költői képzerejénél fogva,

melynek mérsékelttségét azonban rendkívüli tanulmánnyal pótolá — eredeti munkáinak becsé kevésbbé jelentékeny, mint fordításai, melyek közül Virgil eclogáinak, s *Aeneis*ének magyarítása — Baróti fő munkája, — melyet mint közel hetvenéves aggastyán készített — elhomályosítá minden versenytársait s még mai napig is példányul szolgálhat. Említést érdemelnek ezenkívül Vanier tankölteménye, *Paraszi majorság*² s még inkább az *Első szüleink eleste*,³ melyet ő Milton *Elveszett paradicsom*ának Neumann általi latin kidolgozása után foglalt magyar versekbe, feltüntetve azokban az eredetinek is főbb szépségeit, — mi annál csodálatosabb, minthogy Baróti a magyar- és latinon kívül semmi más nyelvet nem ismert. Koránsem állíthatjuk azonban, hogy ezért Baróti eredeti verseiben is, jöllehet ezek leginkább eddig szokatlan mértékek által tűntek ki, nem foglaltatik több becses részlet, sőt több egész oly mű is, melyek az íészt teljesen kielégíthetik.

Kevéssé kedélyes természete s mérsékelt képzereje őt különösen tanköltemények írására indítá; modorát, sőt egész életnézetét a rómaiaktól kölcsönözte (főleg Horatiustól) s elbeszélő versei telvék a régi hitregészből vett képekkel: de habár az alaphangot nála is a hazafiság lelkesedése képezé (mely tekintetben különösen utalhatunk *Egy ledőlt diófához* s *Egy némely úrfiról*⁴ című verseire, melyeket ma is bárki élvezettel megolvashat), ő mégis inkább

tiszteletet s tekintélyt vívott ki magának író-társainál, mint népszerűséget a nagy közönség előtt.

Költői kísérleteinél nem csekélyebb, sőt sokkal nagyobb jelentékűek nyelvészeti munkálatai. Ezek különösen a magyar prozódia megállapítására vonatkoznak és számos tollharcra nyújtottak alkalmat; hanem e tollharcok, bármi keserőséggel folytak is, nem voltak meddők s nagymértékben előmozdították nyelvünk tudományos ismeretét, mellyel a folyó század elején már nagynevű külföldi tudósok is (mint pl. Schlegel Frigyes,⁵ ki 1809-ben Horvát Istvántól tanult magyarul és Humboldt Vilmos,⁶ kit Márton⁷ nyelvtana nem tudott kielégíteni) komolyan kezdenek foglalatoskodni. Alig helyeselhetjük ennélfogva Vitkovicsnak ugyanekkor tett bizalmas nyilatkozatát: „Nem tudom, eddig is nem vált-e nagy kárára literatúránknak, hogy arról tűzzel-vassal civakodnak magyarjaink, hogy *mint* és nem, hogy *mit* kelljen írunk“;⁸ mert éppen ekkor azon „forma“ volt kérdés alatt, mely az „esse rei“, s annak alapos és mindenoldalú megvitatása nélkül a latin iskola növendékei, mint Virág, Kazinczy, Verseggy, Buczy, Szentmiklósy, Berzsenyi, sőt maga Vitkovics sem fejlődhetek volna az írni-tudás azon fokáig, hol most a magyar méltó büszkeséggel mutathat reájok. És ezen hatás nagy részben Baróti érdeme, kiről még azt sem szabad hallgatással mellőznünk, hogy ő a magyar tájszólásokat, közmon-

dásokat, elavult szókat is figyelmére méltatá (*Magyarság virági*⁹ és *Kisded szótár*¹⁰) s nyelvünket számos új, most már egészen használatossá vált szóval gazdagítá. (Így többek közt az „erény“ szó is Barótitól van.)

Baróti Szabó Dávid a hazának élt, s munkásságát egész hosszú pályafutásában mindvégig ernyedetlenül irodalmunknak szentelte, melyet alapos búvárlataival, nagyszámú s nem kis becsű műveivel emelt és gyarapított; s azért kell, hogy jeles íróink csarnokában ő is helyet foglaljon s buzdító példájával nemzedékről nemzedékre hasson.

Baróti Szabó Dávid (1739—1819).

Pesti Napló 1854 október 15. (1380. sz.)

¹ Molnár Jánosnak Jézus társasága szerzetes papjának A régi jeles épületekről kilentz könyvei. Nagy Szombathban, az akadémiai betűkkel. MDCCLX. esztendőben.

Bévezető levél XXVI.:

... Ha jó útra találunk, ki állhat előnkbe? én akár ki mit mondjon neki bátorodván, a régi szokást ott hadtam, és minden verseimet Deák rendbe szedtem. Azok készítésében tsak a természet volt a szemem előtt, a melly szót az megkettőztet, meghosszszabít, azt hosszasan ejtem, a mit meg-rövédit, azt megperdítem én is. A mi a versnek egyéb ékeségét illeti, abban a Görögöket és a Deákokat kell követnünk. Merem mondani: szebben meg-tarthatták nálunk az igaz valóságos szőejtést az e féle versek, mint amazok, melyek szüntelen tsak ugyanazon egy húron pendülnek: a féle versnek néha se füle se farka, egy rakásra vettetik mind a rövid mind a hosszas szózat, egy szóval a haszna kevés; emebben mindent válogatva hely-

heztetünk, számat sokra kell tartanunk. A ki a szép Magyarorságot gyarapítani kívánja, lehetlen, hogy ily munkához látván, nagy hasznát ne vegye...

² „Paraszti Majorság, melyet Vanierből hat lábbal mérséklett magyar versebe foglalt Esztergom megyebéli pap Erdélyi Baróti Szabó Dávid, a kassai főiskolákban a szelidebb tudományoknak első királyi tanítója. I. II. kötet 16 könyv. Pozsonyban és Kassán, Landerer Mihály költségével és betűivel. 1779.“

³ „Az elveszett paradicsom“-ból mutatványt a „Magyar Museum“ közölt. Teljesen 1789-ben jelent meg. Baróti Szabó Dávid költeményes munkája. (I—II. kötet. Kassán, Ellinger János betűivel. 1789.) L. I. k. 1—92. l.

⁴ „Egy némely ifjúról“ című költeménye ma már kevéssé ismert. L. f. i. k. II. k. 91—93. l.

⁵ Schlegel, Friedrich Karl Wilhelm (1772—1829) és testvérbátyja, Sch., August Wilhelm, a német romantikus iskola vezetői. Sch. F. kiváló filológus, Németországban a szanszkrit nyelvtudomány megalapítója.

⁶ Humboldt, Karl Wilhelm (1767—1835) előkelő porosz államférfi, aki sokoldalú irodalmi működést is folytatott. A nyelvtudomány terén kiváló műve: „Über die Kawi-sprache auf der Insel Java.“

⁷ Márton József (1771—1840) magyar nyelvtanár a bécsi egyetemen.

⁸ Vitkovics levele Kazinczyhoz, Pest, 1809 március 7. Vitkovics Mihály művei III. k. 83. l. (V. ö. XIV. 1. jegyz.)

⁹ „Magyarország virága.“ Szedte Baróti Szabó Dávid Komáromban. Özvegy Weinmüllerné betűivel. 1803.

¹⁰ Kisded Szótár, mely ritkább magyar szókat az A. B. C. rendi szerint emlékeztető versekben előadja; írta Erdélyi Baróti Szabó Dávid a kassai főiskolában a szelidebb tudományoknak első királyi tanítója. Kassán, Landerer Mihály betűivel. 1784.

HALLER JÁNOS.

Irodalmi tekintélyeink egyike beszélé, hogy midőn néhány évvel ezelőtt egy Pesthez közel fekvő magyar mezővároson keresztül utazott, az utcán egy kapu előtt mindkét nembeli számos hallgatóságot láta egybegyülve, mely egy vastag könyvből fennhangon olvasó férfinak szavait élénk figyelemmel kísérte. A saját-szerű nyáresti felolvasás kíváncsiságot gerjesztett az utasban annak megtudására, miféle könyv legyen az, mely iránt e nép oly érdeket tanúsít, — s e kíváncsiság annál alaposabb volt, mert hiszen fájdalommal tudjuk a tapasztalásból, hogy a tulajdonképen szorosb értelemben népnek nevezett osztályok még mai napig is alig szoktak egyéb világi olvasmányt forgatni, mint naptárakat, álmoskönyveket s általában ponyvairodalmi termékeket. És íme, a kérdéses vastag könyv a *Hármas Istória* volt, melyet irodalmunk hallerkői Haller János fogaraszvári fogságának köszönhet.

Az említett példa bizonyítani látszik, hogy a *Hármas Istória* még napjainkban is valósággal népszerű, s megmagyarázza azon körülményt is, hogyan érhetett e munka — nagy terjedelme dacára — 1695 óta 1795-ig öt vagy hat kiadást.

Irodalomtörténeti tekintetben a *Hármas Istória* felől nem mondhatni többet, mint amit Toldy Ferencnél olvasunk.¹ Ezen egykor közkedvességű prózai népkönyv — hogy Toldy

szavaival éljünk — átmenetet képez az eposzi irodalomtól a tanköltészethez, s miként címe is mutatja, három részből áll: az első rész, „Nagy Sándor dolgairól“, félig való, félig mesés történetek összeállítása azon latin könyv szerint, mely Strassburgban 1494-ben nyomtatott ki; a második rész, „Példabeszédekről, istenes magyarázatokkal együtt, kik között valóságos históriák is találatnak helyen helyen“, a római gesták magyarítása, 181 elbeszélés, melyeket a fordító itt-ott rövidített, változtatott és keresztény vallási magyarázatokkal megtoldott; a harmadik rész, „A Trója veszedelméről“, Colonnai Guido regényszerű latin eredetiének fordítása. Toldy különösen a példabeszédek (példázó elbeszélések) könyvének tulajdonítja azon népszerűséget, mellyel a *Hármas Istória* egy századnál tovább bírt a közönségnél; s ezen nézetet erősíti azon körülmény is, hogy ugyancsak e példabeszédek könyvéből egyes cikkelyek még mai napig is folyvást utánnyomatnak a vásári „históriák“ kiadói által és a népnél nagy keletnek örvendenek.

Haller János kitűnő helyet foglal a XVII. századbeli prózaírók között, sőt a példabeszédek közé illesztett egy-két verses sorai tanúsítják a költői formák körüli jártasságát is; és ennél fogva bizton állíthatni, hogy munkája nem egyedül tartalma érdekének, de a természetes egyszerű nyelvnek is, melyben a tárgyak előadvák, nagy mértékben köszönheti rendkívüli elterjedését. Irálya — különösen a példa-

beszédék magyarázataiban — emlékeztet még ugyan némileg a bibliás prózára, mely a XVII. századnak még regényes dolgozatait is jellemzi s mely kétségen kívül kiinduló pontja minden keresztény népek prózájának; de Hallernél már túlsúlyra emelkedik a tisztán elbeszélői modor, a történelmi előadás, — igaz, hogy száraz tárgylagossággal és öntudatos szépészeti zsinórmérték nélkül, de cikornyátlan egyszerűségében, természetes folyékonyságában mégis tetszetes és érdekesítő kellemmel.

És ha tekintetbe vesszük Haller iratainak irodalomtörténeti jelentékét s nagy elterjedésök következtében is el nem maradhatott befolyásukat mind a kortársak, mind az utónemzedék irodalmi foglalatosságaira: méltán felötlő lehet mindenki előtt, hogy magáról Haller személyiségéről, nevezetesen pedig fogsága okairól és idejéről oly keveset tudunk. Annyi bizonyosnak látszik, hogy Haller csak mint fogoly szentelé magát az írásnak, mert fogsága előtt és után országos ügyek vették igénybe minden idejét; azt is tudjuk, hogy fogsága valamivel több mint négy évig tartott* s hogy e négy év kettejét az 1681. és 1682. esztendőök képezik; személyére vonatkozólag pedig irodalomtörténeti jegyzékeink egész általánossággal csak annyit mondanak, hogy Haller nagy katolikus volt: mind oly csonka

* Ezt Haller maga mondja előljáró beszédében, melyben a munkát „testvér atyafia“, Haller Pálnak ajánlja.²

adatok, melyek nem adhatnak teljes képet az íróról.

Ha visszaemlékezünk Erdély viszontagságaira Apaffi Mihály (1661—1690) fejedelem-sége alatt, nagy valószínűséggel húzhatjuk azon következtetést, hogy Haller János, ki 1677-ben több erdélyi főúrral egyetemben sokat munkálódott a fogarasi országgyűlésen fogságra vetett Béldi Pál és Bethlen Miklós kiszabadítása körül, 1678-ban pedig részt is vett Béldi Pál felkelésében Teleki Mihály zsarnoksága ellen,* bizonyosan e felkelés meg-hiusulta után, mint annak egyik részese, került fogságba, mely eszerint — az írónak fentebb említett s mindenesetre hitelesnek tart-ható nyilatkozatát vevén alapul — éppen 1682-ig tarthatott, mely esztendőben Teleki Mihál, megrezzentve Tököli Imre növekvő ereje által, a bécsi udvar kegyét igyekvék ki-nyerni s alkalmasint evégből is bocsátá szaba-don Haller Jánost és mindazokat, kik a római császár s magyar királyhoz szítottak vagy szítani látszottak. E hűség s ragaszkodás egyéb-iránt a Hallereknél mélyen gyökerezett s kö-zönségesen el volt ismerve, mire nézve talá-lunk vonatkozásokat azon magasztaló versben is, mely a családi címer értelmét magyaráz-gatja s melyben — a sas-szárny jelentésére mutatólag — a következő sort olvassuk:

„A sasok szárnyával császár mellett állál.“

* Lásd az „Újabb Nemzeti Könyvtár“-ban megjelent „Cserei Mihály históriájá“-t, a 97—102. hasábokon.

Hogy pedig különösen szóbanforgó írónk csakugyan bírta is a bécsi udvar bizalmát, kitűnik még azon körülményből, hogy midőn I. Leopold meghagyásából Erdélyben (a fiatal Apaffi kiskorúságának idejére) 1692-ben kormányzó és kormányzósági tanácsosok választatának, az utóbbiak között ismét találkozunk Haller Jánossal, — ki azonban négy év lefolytával a marosvásárhelyi országgyűlésen 1696-ban lemondott kincstárnoki hivataláról, visszavonult a magánéletbe és nemsokára meg is halt (alkalmasint még ugyanazon esztendőben).

Pontos adatokkal, hogy Haller János életét részletesebben felderíthessük, nem rendelkezvén, csak a Haller nagy katolikusságát illető véleményre nézve teszünk még egy-két észrevételt. Úgy látszik, hogy itt névcsere történt, s a szigorú katolikus tulajdonítmány valóság szerint nem a mi Haller Jánosunkat illeti, de Haller Istvánt, ki 1710-ben mint az erdélyi kormány elnöke halt meg és egész életében híres volt üldözékeny természetéről, melynek példái Cserei krónikájában több helyt* meg-

* Lásd Cserei feljebb idézett kiadásában a 285—286., 372., 408—410., 412—415., 422—425. hasábokat, melyek érdekes részleteket tartalmaznak Haller István életéből. Ezen István a mi írónknak fia volt, még pedig idősebb fia, mert Józsefet, kit Tököli 1691-ben meglövetett, Haller János „kisebbik fiá”-nak mondja Cserei (a 221. hasábon). Kővárinál is (Erdély nevezetesebb családai, 109. l.) olvashatni, hogy József és István testvérek voltak. Kővári megjegyzi, hogy ugyanezen István volt az, „ki a családnak grófságra utat tört, mit azonban csak 1717-ben hirdetének ki”.

említettnek, — míg ellenkezőleg Haller Jánost Cserei, ki maga igen buzgó református ember volt, úgy magasztalja, mint méltányos, türelmes és igazságos férfit. „Jó, jámbor keresztény ember vala“ — úgymond* — „s amíg ő bír a thesaurariusi officiumot, a református papoknak donatiójok szerint mindenkor kiadatá mind a dézmákról, mind a sóaknákról való collatiójokat panasz nélkül.“ Valószínű az is, hogy Haller János éppen szelídsége miatt kényszerült lemondani kincstárnoki hivataláról, melyre — közvetlenül utána — Apor István neveztetett ki, a reformátusok ellensége, ki — hogy ismét Cserei szavaival éljünk — „mihelyt kezéhez kerüle a kolcs, elvoná sok csalárd úton-módon a papok, professzorok donatióit s kifordítá szegényeket minden fizetésekből; noha maga a császár egynehányszor megparancsolta, hogy kiadassa, soha bizony semmi sem telék belőle“.

Meg lehetünk győződve, hogy azon esetre, ha Haller János legcsekélyebben vétett volna a vallási türelmesség elve ellen, Cserei azt bizonyosan el nem hallgatná; s a tisztelt férfi méltányosságának és igazságszeretetének valóban kitűnőnek kelle lenni, miután ezt a protestáns történetíró oly őszinte dícséretekkel említi fel. Hogy tehát a *Hármas Istória* szerzője hű és jámbor keresztény volt, saját munkájának is számos helyei bizonyítják ugyan; de nem kevésbbé kétségtelen, hogy egyszer-

* A feljebb idézett kiadás 254. hasábján.

smind tiszteletben tartá mindenkinek vallási meggyőződését s ezt soha — mire állásában mégis annyi alkalma lehetett volna — sem szóval, sem tettel nem sértette: és ezért nemcsak a derék prózaíró szennytelen emléke, de jellemi becsülete is igénylé, hogy eredeti értékére szállítsuk az irodalombúvárok azon lakonikus megjegyzését, mely könnyen szolgálhatna alapul és alkalmul olyszerű félremagyarázásnak, mintha a nemes hazafi nem csupán önvallása buzgó híve, de másfelekezetűek ellensége is lett volna.

Haller János emlékét pedig, mint jeles magyar íróét felújítani, annyival inkább véltük célszerűnek, mert óhajtandó, hogy munkái, melyekkel kiváló helyet vívott magának a XVII. század második felebeli magyar írók koszorújában, necsak közönségünk alsóbb osztályainak szolgáljanak olvasmányul, de míveltebbjeink, és különösen az íróink által is figyelembe vétessenek, kik között — fájdalom — napról-napra ritkábbá lesz az eredeti, magyar szellemű nyelvkezelés.

Haller János gróf (1626—1697).

Pesti Napló 1854 november 16. (1406. sz.)

¹ A magyar költészet története. Pest, 1867. 295—296. l.

² Előljáró beszéd. Mellynek igen szükséges el-olvasása, hogy az egész dolgot jobban érthessük, és egyszer s mind Ajánló levél a Tekintetes és Nagyságos úrhoz Hallerkői Haller Pálhoz, az erdélyi Mélt. fejedelem belső Tanátsághoz és nemes Küküllő vármegye fő ispánnýához... holott midőn keserves rabságban 4 esztendőnél tovább nyomorgottam volna, egy házban bé-rekesztve...

B. MEDNYÁNSZKY.

(1784—1844.)

Ha valamely nemzet rangos és gazdag rendjei közül (nem egyáltalában, mert ez sohasem történik, de csak aránylag) számosabban találkoznak, mint a középső vagy éppen alsó osztályokból, oly egyének, kik akár a tudomány és művészet, akár az országos és közipari, szóval a gyakorlati élet körében vezérszerepet vagy legalább kitűnőbb helyet nyernek és érdemelnek ki magoknak: akkor e tüneményt minden elfogulatlan s józan elméjű ember éppen olyan természetesnek, mint követelhetőnek is talállandja; hiszen a természetlenség, a hiba éppen akkor fordul elő, ha a dolog megfordítva áll, s a társadalom magasabbjai közül aránylag kevesebb jeles, kevesebb kitűnő egyéniség válik ki, mint a többi osztályokból! Mert míg a szegényt, a születésileg nem előnyöztet rendszerint csak szülői akarat, a szorító körülmények vas hatalma és az életfenntartás gondjai utalják pályaválasztásra, melyben vajmi ritkán követheti hajlama s tehetsége sugallatát, veleszületett hivatását (miután nincsenek meg anyagi eszközei, hogy kellőleg tökéletesedhessenek abban, mire magában kedvet és rendeltetést érez): addig az élet kényelmeinek osztályosai, kiket állásuk már születésüktől kezdve fölmentett azon küzdelmek alól, melyek oly gyakran végkép elzsibbasztják és bizonyosan

mindig csökkentik a sorstól kevésbbé kegyeltek legszebb erejét, addig ama sorskegyeltek bátran követhetik lelkek sugalmát, szabadon választhatják pályájokat, mert özönével kínálkoznak az eszközök, melyek segélyével magokat bármire is kiképezhetik. Másért áldotta volna-e meg őket a gondviselés nagyobbkörű és függetlenebb élet előnyeivel, minthogy az ajándéku nyert adományokat, melyektől az emberek ezrei megfosztvák, a köznek javára hasznosítsák? S nem teljes joggal várhatja-e, nem méltányosan s erkölcsi kényszerűséggel igényelheti-e a társadalom, hogy azok, kiket rang és vagyon a többiek fölé emelt, tetterős, nemes lélekkel magok is túlemelkedjenek a többségen, úgy intézve és irányozva életök folyamát, hogy az ne csak reájok nézve kényelemben, élvben peregjen le, de a nemzetnek is, melyhez tartoznak, s mely reájok annál éberebb szemmel tekint, minél több jót élveznek körében, anyagi és szellemi javára válják. Akiknél nem hiányzanak az élet külső eszközei, melyeket oly sokaknak még elébb szerezni kell, azoktól mindig legalább is annyit követelhetni, hogy ha nincsenek is a kitűnők első sorában (mert lángelme nem rang és vagyon szerint jut), de minden esetben több, mint középszerűek legyenek.

Mi, magyarok önérzettel mondhatjuk, hogy rangosaink között minden időben számosan — de hajdan sokkal többen, mint jelenen — találkoztak, kik mind gyakorlati, mind elméleti

téren érdemeikből szép babérokat vívtak ki magoknak; s ha közel multunkból csak Széchenyire utalnánk, ki — *velut inter ignes luna minores* — a nagyobbak közt a legnagyobb, a jelesebbek közt a legjelesebb gyanánt fennragyogott, állításunk máris nagyobbára igazolva volna: mert boldogok lehetünk, ha minden negyedszázadonként csak egy ily férfiú támad közöttünk. De nincs-e Telekink, s nem volt-e Mednyánszkyk ugyane korszakból?

Jeles íróink csarnoka csonka volna, ha belőle báró Mednyánszky Alajos képe hiányzna, Mednyánszkyé, ki mint kitűnő szónok, államférfi és előkelő hivatalnok, mint államgazdász és a nemzetiség derék bajnoka, mint nagy tudós és mély történetbúvár, de különösen mint roppant munkásságú lelkes író, oly dícteljes pályát futott.

Nemzetünk újabbkori műveltségi történelme kevés férfit mutathat föl, kik mind hazájok, mind saját magok méltó hírét oly széles körben terjeszték el, mint Mednyánszky; keveseket mutathat, kik — mint ő — oly fontos szolgálatokat tettek volna a magyar nemzetiiségnek, a magyar történelmi búvárlatnak, ezt tudományosan megalapítva s eredményeit művészetileg átalakítottan vezetve át a nagyobb közönség eszméletkörébe: de még kevesebbet mutat az, kiknek irodalmi munkássága mindamellett oly kevésbé volna éppen a mostani magyar közönség előtt illetőleg elismerve, mint az övé. Hányan vannak, kik Mednyán-

szkynak a „Tudományos Gyűjtemény“-ben megjelent, nagyérdekű tudományos értekezéseit még ma olvassák, vagy azokra csak emlékeznek is? Hányan, kik vágfolyami utazását¹ s magyar őskori mondáit² (amazt Remeláy, ezeket Szebényi és Kis magyar kiadásában) közelebbről ismernék? S még mennyivel kevesebben, kik méltólag tudnák vagy akarnák megbecsülni az országos ember ritka jellemét, ki meggyőződését sohasem köté párt-hoz, de mindig azon részen állt, hol legsikeresebben vélé óhatni a nemzeti jólétet és becsületet? Mi sokan ellenben azok, kik még ma is némi előítéletes nehezteléssel emlékeznek e jelesről csak azért, mert munkái nagyrésztét nem magyar, de főleg német (némelyeket latin és francia) nyelven írta, — holott éppen ezáltal szerzett Magyarországon kívül is a magyar történelemnek s magyar közéletnek elismertetést s becsültetést azon időben, midőn a külföld nem közeledvén mihozzánk, kellett, hogy mi magunk közeledjünk hozzá, s magunk oszlassuk szét azon számos balvélemények ködét, melyen keresztül Közép- és Nyugot-Európa oly homályosan s félszegen látta nemzetünket.

Mednyánszky a magyar nemzetet valója teljes nagyságában mutatta be mind a külföldnek, mind a birodalom nem-magyar részeinek: győzelmesen cáfolá meg azon ferde nézeteket, melyeket a francia gróf Andreossy s vele együtt sok mások nemzetünk belviszonyaira

nézve tápláltak és a hamis állításokat, melyeket azokról Berzeviczy terjesztgetett; nagyobb történeti értekezéseivel pedig, kútfői munkáival, remek kor- és életrajzaival, minőket — mint Ipolyi méltán állítja — történetírásunk sem előtte, sem utána még fel nem mutatott, Felső-Magyarországnak majd minden előkelő családai s várai ismertetésével, melyek az általa b. Hormayrral együtt tíz éven át (1820—1830) szerkesztett történeti zsebkönyvben jelentek meg³ s e zsebkönyvet nemcsak virágzása tetőpontjára emelték, de valódi történetírási kútforrássá is tették, továbbá nemzeti őshagyományaink, történeti mondáink s regéink művészeti becsű kidolgozásával (mely Hormayr saját ítélete szerint, kit mindenki bizonyosan illetékes bírónak ismerend, nemcsak kiállta a versenyt más nemzetek ezen irodalmi ágával, sőt ezekét fölül is múlta) a házai közönségnek és íróknak szebb történelmi fel fogást és tudatot, a magyar históriának pedig a világ előtt dicsőséget szerzett.

Helyén látjuk itt Ipolyi Arnoldnak azon szavait idézni, melyek a történelemnek a nemzet ősrégiei megismertetése általi előmozdítására vonatkoznak. „Mednyánszky ugyan“ — szól a *Magyar mitológia* tudós szerzője — „e tekintetben még egyrészt a romantikus iskola terén állott, hasonlóan, mint Kisfaludy Sándor némileg; hiszen a kezdetnek csakis ezen kiindulópontból kellett történnie; de valamint a németeknél ennek köréből emelkedett föl a

nemzeti irányú tudomány, előbb az őskor iránti lelkesedés, azután annak valódi ösmérete nyomán, úgy nálunk is ez volt az elvetett mag, melynek jelenleg érlelését a serdülő erőteljesb ivadéknak előkelő feladatául kell tekinteni, s azt, mit a költészet csupán sejtelmében, ábrándos, ködös képeiben feltüntetett, minékünk kell most a vizsgálat alapján, hol az való, minden irányban megalapítani: a nemzeti nyelvnek, sajátságoknak, intézményeknek, történetnek és jognak az őskor alapján természetszerű kifejtésével, s azáltal művelődésünk egyedüli természetes, őseredetű saját alapját kijelölni. E nélkül minden igyekezet csupán *exoticus* idegen növény, mélyebb gyök s életteljes gyümölcs híjával. Hogy egyébkint már Mednyánszky teljes öntudattal ápolta ezen irányt, munkálatai számos mélyebb jelenségei mutatják; s hogy az értelmesbék azt már akkor így ismerték fel, elég legyen Endlicherre (Anonym. kiadásában, 83) utalni.“ És ismét: „Mednyánszky magas szelleme a feledett nemzeti emlékezet s néphit homályos szárait összeszövé; a nép fiai s leányai ajkán szállongó mondákat, a romok alatt feledékenységből lézengő regéket, a családok atyáról-fiúra öröklött szóhagyományait összeszedve s ismét bájos tündéri leplőkbe öltöztetve a nemzetnek visszaadni s fenntartani igyekezett, jól tudván s azon fenséges érzet-s meggyőződéssel levén: hogy a nemzeti történet csak ekkép az elbeszélő- s képzőművé-

szetteli szoros egyesítése által, válhatik népiessé s nemzetivé; hogy az csak így verhet erős gyökereket az ifjak s nők, a nép s az egész ivadék körében; és hogy a nemesb honfíúi érzetet semmi sem ébresztheti jobban a népben, mint gondos ápolása az ő sajátságai, regéi, mondái, meséi, hite, szokásai s hagyományainak, melyek legbensőbb lényegével, érzelmeivel s gondolkozásával századoktól fogva összeforrvák. Ez az, mi egyedül képes a népben a nemzeti érzetet táplálni, s mi nélkül nemzetiségünk melletti minden ékes peroratióink s üres versecskébeni ömlengéseink valódi sisypthosi munkává lesznek.“*

Visszatekintve Mednyánszky egész nagy pályájára, könnyen meghatározhatjuk a főcél, melyet ő magának kitűzött, s mely felé — bár életét mint országos hivatalnokét egyéb közügyek elannyira igénybe vevék, hogy dúsgazdag irodalmi munkássága csak rövid szakát képezi életének — állandóan és szakadatlanul törekedett. E cél nem volt egyéb, mint történelmünk nemzetesítése, s közkinccsé, további művelődésünk egyedül biztos alapjává tétele, azáltal, hogy egyrésről a többnyire figyelembe sem vett s elrejtett eredeti okmányok, kútfők

* Ezen idézetek azon jeles és terjedelmes egyedirathól vonattak ki, melyet a nagyérdemű szerző szívességéből kéziratban valánk szerencsések megnyerni, s melyet „Jelles írónk csarnoka“ rovata alá csak azért nem foglalhatánk, mert az szinte négyszeresen meghaladja e rovat egyes cikkeinek terjedelmét. (Szerk.)

szorgalmasan tanulmányoztatván, másrésről a politikai események magának a nemzet összes tömegének érzülete s szemléltetése módjával, közéletével egybeforrasztatván, saját nemzetünket minden mozzanataiban valóság szerint és mindenoldalúlag tanuljuk megismerni s így az igazi *önismeret* kalauzoló vezérfonala mellett necsak jobbadán szaktudósoknak való történetírásunkat saját összes közönségünkre nézve érdeklővé s tanulságossá, a világ előtt hozzáférhetővé s tiszteletgerjesztővé alakíthassuk, de magát a nemzetet rendeltetése pályáján tetteleg is kiderített multra fektetett biztossággal gyakorlatilag előmozdíthassuk s szép jövő felé vezethessük. De habár az egész, valóban művelt közönség egyhangúlag elismeré is Mednyánszky dicső törekvésének érdemét s fölfogá annak nagyszerű horderejét; habár időről-időre találkoztak lelkesek, kik az általa nyitott, megtört útoni haladásra buzdítanak s a jeles magyarnak emlékét a nemzetben föleleveníték (így legközelebb Kubinyi s Vahot adtak életrajzot,* Ipolyi Arnold pedig nagybecsű s kitűnő alapossággal dolgozott egyedíratot** közlött Mednyánszkyról: mégis vajmi kevesen tudták vagy akarták eddigelé követni nyomát, az ifjabb ivadék csak híre, nem munkái után ösmeri Mednyánszkyt, s az előítélet

* Magyar- és Erdélyország képekben, a III. kötet elején.⁴

** Új M. Múzeum, az 1854-i (IV.) évfolyam harmadik, márciusi füzetében.⁵

zárva tartja még mindig a magánlevéltárakat, melyek oly gazdag anyagokkal gyarapítanak a hazai történelmet s annyi homályt felderítenének egyes részleteiben, bár az okiratok közlésének miképenjéről Mednyánszky nyilvánosan szólt a magyar nemzethez s arra a főrendeket hazafiúi kötelességöknél fogva szólította fel.* Mindezek következtében több mint szükséges, mert a nemzeti becsület ügye s fejlettebb irodalmunknak egyik főigénye, hogy Mednyánszky Alajosnak elszórtan sokfelé megjelent munkái, mint mai napig is legnagyobb mértékben korszerűek és irányadók, gondosan egybegyűjtessenek, a magyarul meg nem jelentek fordíttassanak (nevezetesen azok, melyek a történeti zsebkönyvben adattak ki) s teljes egészben a nemzeti irodalom, a nemzet közkincsévé tétessenek!**

Remélhetjük-e, hogy ezen kívánatunkat, mellyel egyébiránt csak a haza művelt közönségének közóhaját tolmácsoltuk, teljesítendi az elhunyt jelesnek méltó utóda, b. Mednyánszky Dénes? ...

* Tud. Gyűjtemény, az 1819-i folyam nyolcadik füzetében.⁶

** Ezen óhajtat e lap hasábjain is találtuk már kifejezve. (Lásd a P. Napló 1223. számának irodalmi tárcáját.)

Mednyánszky Alajos báró (1784—1844).

Pesti Napló 1855 január 16. (1454. sz.)

¹ „Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn.“ Von Alois Freiherrn von Mednyánszky. Mit zwölf Ansichten. Pest. Konrad Adolf Hartleben. 1826.

² „Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit.“ Von Alois Freiherrn von Mednyánszky. Pesth, bei Konrad Adolf Hartleben. 1829. Elbeszélések, regék s legendák a magyar előkorból. Németből Mednyánszky Alajos báró után szabadon fordították Nyitske Alajos és Szabényi Pál nevelők. Pesten, 1832.

³ „Taschenbuch für die Vaterländische Geschichte.“ Herausgegeben durch die Freiherren von Hormayr und von Mednyánszky. Wien, 1820—1829.

⁴ „Magyar- és Erdélyország képekben“ (kiadják és szerkesztik Kubinyi Ferenc és Vahot Imre. Pest, 1853—1854. I—IV. kötet). „Nyitra vár és város története“ báró Mednyánszky Alajos után. III. kötet. 6. l.

⁵ Elhunyt hazai tudósok pantheona. „B. Mednyánszky Alajos emlékezete.“ 201—232. l.

⁶ „Eredeti oklevelek kivonásai.“ B. M. A. 120—124. l.

BARCSAI.

(1742—1806.)

„Árnyékban zöldül.“¹

Akik országos hírnévre igényt tartanak, gyakorta feledni látszanak, hogy magoknak is hálásan kell őrizniök a derék elődök emlékét, ha azt óhajtják, hogy az utódok majdan rólok is megemlékezzenek. Midőn e lapok szerkesztője csarnokot nyitott jeles, kivált régibb íróink emlékének föllevenítésére, azon kettős cél lehetett szeme előtt, hogy egyrésről a szel-

lemi munkában fáradozott irodalmi férfiaink irányában a méltányló elismerés tartozása némileg lerovassék, más részről pedig érdemeik, melyeknél fogva mi mindnyájan, kik e haza gyermekeinek valljuk magunkat, lekötelezettjeik vagyunk, a könnyen feledő nemzetnek újra meg újra föltárássanak s ez maga buzduljon irodalma úttörőit s gyarapítóit közelebbről megismerni, munkálkodásukat méltányolni, és — annyi számos széplelkű s erélyes hazafi példányképei által önbizalmában szilárdulva — nagyobbjaink vezérvilága mellett lankadás és kétségeskedés nélkül előhaladni pályáján a jólét s műveltség célja felé. E tekintetből tehát igenis panegyrikusok, dícsbeszéddek, nem pedig merő irodalomtörténeti bírálatok gyanánt kellett feltűnni „Jelesb íróink csarnoka“ egyes cikkeinek. Minden tudós társaság dícsbeszéddel tiszteli meg minden elhunyt tagját, tett legyen az akár sokat, akár keveset, akár semmit; — és az összes nemzet ne szenteljen olykor egy-egy rövid órát azok emlékének és tiszteletére, kiknek érdemeit a közműveltség emelése körül tagadni senki, titkolni és leszállítani pedig csak rosszakaratúak vagy rosszhitűek merészlik? — Lehet-e hát mondani, hogy ez csak hiú tömjénezés a nemzetiségnek, ha a nemzet jelesebb fiainak érdemei fölmutatattván, emlékezetök az élő nemzetdek szívében megújítatnak?

Nem csupa lángelmékül, sőt nem is csupa magyar klasszikusok gyanánt akarja e csar-

nok bemutatni azokat, kiknek emlékezetét időről-időre fölélészti, — mint a gúny megjegyze. A valódi lángelméket minden nemzetnél könnyű megszámolni; azok eddig ritka kivételek, és sehol sem teremnek bőven; valódi klasszikuusról pedig magasabb fogalmunk van, hogysen annak címét az érdemesbek közül is bárkire könnyen alkalmazhatnók. „Jelesb íróink csarnoká“-nak az volt eddig s az lesz ezentúl is feladata, hogy időnkint bemutassa közönségünknek azon jeleseinket az írók között, kik akár mint vezérszereplők, akár mint szerény munkatársak, a nemzeti irodalomnak, a nemzet szellemi érdekeinek élesztése körül fáradozva, magoknak érdemeket szereztek, különösen oly korszakokban, midőn vagy a külviszonyok háborgása megakasztá, vagy a kifáradt s eltompult kedélyek közönye szinte lehetleníteni látszék a közmíveltség szabad és természetszerű kifejlődését. S ki mostoha korszakban csak keveset is lendít, nagyobb érdemű bizonyosan annál, ki már megtörött úton haladva, az elődök munkáinak eredményeit használhatva s kedvezőbb körülmények által is érdemén kívül előmozdítva, magában véve becsebbet, jobbat alkot, mint a mult emberei tehették.² Mivé is lenne a haladás, ha az utódok többre nem vinnék az elődöknél? ...

Mily mostoha viszonyok környezték a mult század utolsóelőtti évtizedeiben a nemzeti irodalmat, s mily áldozatokat igényelt irodalmunk akkori bajnokainak küzdelme, tudjuk a

történetből. Az irodalom akkori bajnokainak egyike volt Barcsai Ábrahám, erdélyi fejedelmi vérből, Orczy Lőrinc³ szellemi vároka, Ányos tanítója, ki mellett, mivel az akkor bekövetkezett irodalmi lendületet Bessenyei Györgynek Báróczyval együtt szerény munkatársaként mozdítá elő, önkénytelenül jutottak eszünkbe azon kortársainknak feljebb érintett vádjai, kik túlkövetelő elfogultságuk, lépkóros világfájdalmok által pesszimistává lévén, beteges izgékonyság szülte borongó nézeteiket a szépirodalmi szemlékbe is átviszik s mindent árnyék-, nem fényoldaláról szeretnek tekinteni.

E búsalakú vitézek bizonyosan keserű gúnymosollyal üdvözlendik „Jeles íróink csarnoká”-ban Barcsai nevét is, Barcsaiét, ki a nemzetnek rangban és míveltségben előkelőihez híven csatlakozva, csak néhány költői kísérletben adá jelét szellemi teremő erejének.

Mellőzvéen a szemlélkedő s hogy úgy mondjuk, didaktikai modort, mely Bessenyei társait általában s így különösen Barcsait is jellemzi, ez utóbbi némileg átmenetet látszik képezni Bessenyei s Orczy értelmi költészetétől a melegebb érzelem- és képzelemdúsabb Ányos és Dayka-féle költészethez. A nagyvárosi élet fénye s a hadipálya izgató változatai az édes nyugalmból, kedves ábrándozásaiból kiragadt fogékony kedélyben forróbb vágyakat gerjesztettek a csendes elvonultság idilli bája iránt, s ezen vágyak, részint határozottan érzékítve, részint gyengéd célzatokkal, Barcsai minden

versén keresztülvonulnak. Amit az ember leginkább nélkülöz, oda röpesnek legfőbb óhajtsai, s az egyszerű, kezdetleges életet, a visszavonulást a természet ölébe, legélénkebben magasztalják és festik azon költők, kik attól magok távol vannak. Így Horatius az imperátori udvar fényében az arany középszert s a mezsei élet boldogságát énekli. Barcsainak megengedé a sors, hogy élete végszakát az óhajtott visszavonultság, az eredeti természet csendes ölében tölthesse. Idilli kedélyek, mint az övé, mert andalodásra hajlandók s mintegy összeolvadnak mindennel, mi fogékony idegzetöket érdekli, ritkán fejlődnek élesen körvonalozott egyéniségekké; s így Barcsainak verseiben is nem annyira határozott egyéniség, mint általában a széplelkűség költői jelleme tükröződik vissza.

Ki kell azonban emelni, hogy képzelem elevensége, előadás kelleme s választékosabb ízlés tekintetében Barcsai jóval magasabban áll, mint közvetlen elődei s pályatársai, Bessenyei és Orczy, kiknek költészete sokkal nagyobb mértékben mutatja úgy a külső, valamint még inkább a belső idom, a művészlélek hiányát.

A magyar közönségnek alkalma lesz nem-sokára közelebbről megismerkedni minden régibb, eddig nagyrészt csak hallomás után ismert költőink munkáival azon gyűjteményben, melyet Toldy Ferenc az írók életrajzával együtt időrendi sorozatban összeállított, s melynek első kötete már teljesen elkészülvén,

maholnap forgalomba fog bocsáttatni. E gyűjteményben Barcsai is képviselve lesz munkái által, melyet a mai nemzedék már szintén csak hallomás után ismer, de melyeknek olvasása és egyéb, azon korbeli munkákkal összehasonlítása mindenkit meggyőzend afelől, hogy a XVIII-dik század magyar költészetében Barcsainak mindenesetre a jelentékenyebbek között van helye, s így nem lehetett elmulasztanunk neki e rovatban is illő helyet jelölni.

Barcsai Ábrahám (1742—1806).

Pesti Napló 1855 február 16. (1480. sz.)

¹ B. 1806 március 6-án Csórán, Fejér vármegyében halt meg. „... Eltemették egy almafa alá kívánsága szerint, mely alatt gyermekkorában oly sokat olvasott. Oly kedves volt előtte e fának emlékezete, hogy, mint Döbrentei mondja, pecsétnyomójára is azt vágatta ezen körülfrással: *árnyékban zöldül*. (Vutkovich Sándor: Magyar Írók Albuma. Élet- s jellemrajzok. Pozsony, 1873. L. 41. l.)

² Greguss e sorokban Gyulai Pálnak válaszol. Gyulai u. i. a Budapesti Hírlap 1855 január 23—26. számaiban (B. H. 626—629. sz. „Szépirodalmi szemle“) támadja a Pesti Napló szerkesztőjének kritikai elvtelenségét; a január 26-i cikkében pedig egyenesen a „Jeles íróink csarnoka“ rovatáról ír kicsinylő gúnnyal.

³ Orczy Lőrinc és Barcsai költeményeit egy kötetben Révai adta ki. „Két nagyságos elmének költeményes szüleményei. A költeményes gyűjtemény öregbedésére a nagyságos szerzőknek egyező akaratjokból közre bocsátotta Révai Miklós. Pozsonbann. Loeve Antal betűivel. 1789.“ Ebben a kiadásban a 61—148. l. Barcsai munkái vannak.

B. ORCZY LŐRINC.

(1718–1789.)

„De kiseded előttem a kevély uraság,
 Kinek dicsősége a lusta puhaság,
 Ki alszik henyéve szerencse keblében:
 — Becsület abban áll, közjónak szolgáljunk,
 Magunknak, másoknak hasznára dolgozzunk.“¹

(B. Orczy L., 1756-ban.)

Azon, fájdalom, csekély számúak közöttünk, kik mult századbeli irodalmunkban jártasabbak, talán csodálkozni fognak — s ha mi e cikkekben csak némileg is korrendi sorozatot tartanánk, méltán is csodálkozhatnának — a felett, hogy miután már áldozánk többek emlékezetének, kik a XVIII-dik század második felében a magyar irodalmat és szellemi életet dermedtségéből fölrázták, miután már szólottunk e rovatban Báróczy-, Baresay-, Ányos- és másokról, kik a nemzet közérzésületét oly szép sikerrel villanyozták, még mindig nem róttuk le tartozó méltánylásunk adóját azon két hazafi irányában, kik ez újjászületési mozgalom fő indítói, vezérei és terjesztői valának. Felesleges megemlítenünk, hogy e két hazafi nem más, mint Bessenyei György és báró Orczy Lőrinc. Ami az előbbit illeti, erre nézve Toldy F. szavai fájdalmas igazságot tartalmaznak, hogy tudniillik „Bessenyei György élet- és jellemrajza mindaddig a jámbor óhaj-tások közé fog tartozni, míg ennek öszves kiadatlan munkái, sok évi munkás szellemi éle-

tének tanulságos nyilatkozványai világot nem látandnak“;² s e nagy, de nagyságának mai napig is csak kisebb oldaláról ismert szellemnek emlékezetét hozzá méltólag „Jeles íróink csarnoká“-ban senki más nem eleveníthetné fel, mint maga Toldy Ferenc, ki a csodás munkásságú férfi kiadatlan munkáinak legnagyobb részét kéziratilag bírja. Báró Orczy Lőrinc emlékének is bizonyára ismét csak az említettük nagy érdemű irodalombúvár szentelhetné a legméltóbb sorokat, — s midőn e tisztet jelen sorok írója vállalja magára, annak csak úgy gondol legjobban megfelelni, ha azon nyomokat követi, melyek a magyar irodalom történeteinek úttörője által jelölve ki.

Megható látvány, midőn a magasrangú egy magasblelkű hazafi, ki honának s királyának, mind a háború, mind a béke piacán szolgálva, érdemeiért mind a katonai, mind a polgári kitüntetések főpolcára emelkedett; oly hazafi, kire a nemzet előkelői büszkén mutatnak, mint kitűnő testvérökre, kit saját jobbágyai áldva áldanak, mint jótévő apjokat, megható, — mondjuk — midőn ily férfi, a munkás jótékonyságban oly gazdagon részesített köz- és házi élet gyakorlati körein túl egy magasb körben is fellép s csatlakozik a fiatal irodalmi bajnokokkal, kik a nemzet egén új kor hajnalát valának felderítendő, velök együtt halad a szép, de nehéz pályán, a csüggedőket vigasztalja, a békétlenkedőket engeszteli, a szerényeket bátorítja, s mindnyájok erejét a nemzeti

érzés felébresztésére s táplálására ösztönzi. „Egyik elseje volt ő — mondja Toldy — azon magas állású hazafiaknak, kik a külföldieskedés maszlagát magoktól elutasítva, a nemzeti érzést írással, szóval, példával és áldozattal költötték és táplálták.”³ Másutt pedig: „Ő volt egyike azon kevés, buzgó és messzelátó hazafiaknak, kik a mult időszak eltompultságát fájdalmasan érezvén, a nemzeti nyelv szeretetét és művelése horderejét, bár magánkörökben csak, már akkor hirdetni, írókat pártolni, munkákat nyomtatni kezdtek; s midőn Bessenyei és társai ifjú erővel és tűzzel alkotó munkásságban léptek fel, Orczy, ki születése, hadi és polgári magas állása, tiszteletes kora és egyéni becse fényében egyik legtekintélyesebb fia volt a hazának, atyai, sőt baráti nyájassággal vegyült közéljük, s a lelketlenség, fanyarság és gáncoskodással küzdőkben szerető gondossággal tartotta a lelket.”⁴ Ki tudja, hányan azok közül, kik Orczy buzdításai következtében ragadtak tollat és írtak, el nem lankadtak s el nem némultak volna a tarnaörsi bölcsész, a *boldog agg*⁵ bátorítgatásai nélkül.

De Orczy maga is írt, s vannak költeményei már azon időből, mikor későbbi pályatársai még gyermekek valának. Magán életét — tiszai elvonultságában — nem is szentelé egyébnek, mint gyermekei nevelésének, jobbagyai jóléte előmozdításának és a költészetnek. Hogy ő volt első, ki a négysoros alexandrint kétsorosra szállítá, csak verstani újításra vonatkozó ér-

dem ugyan, de mégis mint választékosb ízlés bizonyossága, s tárgylagosan is, mint adat versírásunk történetéhez, figyelemreméltó.⁶ Költészete különben a *bene vixit, qui bene latuit*⁷ elvnek minden oldalról fejtegetéseiben határozódik, s bármi híven tükrözteti is vissza saját szép és hódolatra gerjesztő egyéniségét, tulajdonképen költői elemekben szegény. Versei csak rímekbe foglalt elmélkedések és tanítások, melyeket magának, másoknak osztogat; s valóban költői szépséggel tán csak a bugaci csárdához írt sorai bírnak, melyeket — kétségkívül a bennök rejlő esztétikai becsnél fogva — Kazinczy Ferenc méltónak tartott az átdolgozásra (ezen átdolgozás különben csak a külső idom és irány módosítására vonatkozott).

A költőiség pótszeréül tűnnek elő Orczynál először is azon, a szó teljes értelmében ember-séges érzület, melynél fogva maga javát csak úgy áhítja, mint másokét, maga elégteltségében csak úgy örvend, mint másokéban, — továbbá rendületlen hazafisága, melynél fogva magát csak magyarnak tudja érezni, végre azon, oly szerkívül ritka, összhangzatos és határozottan körvonalozott egyéniség, melyet csak magokkal teljesen bíró lelkek, s csak mélyebb érzelmek és gondolatok alapján képesek magokból kifejteni; s mely, habár önleges úton is, t. i. az egyéni boldogság ösztönéből kiindulva, mégis a műveltség, s ezzel együtt az erkölcsiség öntudatos világába emelkedik. E fokon ered a magába vonulás, az önérzet,

a valódi megelégedés, megnyugvás azon állapota, melyből a lelket semmiféle csábok többé akár egyik, akár másik oldal felé nem tántoríthatják; azon lelki mérséklet, mely éppen az által az, hogy megtalálta egyetlen súlypontját, melyben föllelvén az egyéni élet célját, tétova és ingadozás nélkül megállá. Verseiben olvashatók ez állapotra nézve a következő jellemzetes szavak:

Gyors elme küszködik, gyenge csak botorkál,
Gyáva álmélkodik, a furcsa sétikál,
Ostoba kínlódik, vakmerő nem hátrál,
Nagy elme bizonyost választ, s abban megáll.^s

Ő is, mint Barcsay, dús palotákban s az úri társaságok korhadt cifraságában tanulta becsülni a csendes mezei életet; nyugodt elvonultsága biztos révéből nézte ő a világi hiúságok tengerének háborgását, — de nem hidegen és közönnyel, mint a római, ki a tengerpartról gyönyörködött embertársai hajótörésében, hanem érző kebelével, mely mások boldogságát is saját boldogsága szükséges alkatrészének tekinti, s mely ennél fogva főfeladatául tűzi felebarátjai szenvedéseinek enyhítését, jóllétök előmozdítását, munkáik jutalmazását s érdemeik, erényeik elismerését, tisztelését.

S itt ismét azon szép vonás ötlük fel jellemében, hogy amily készen, gyorsan ismeré fel és magasztalta másban az érdemet, szint oly nehéz volt önmaga méltánylásában s szigorú

öntettei bírálatában. Szerénységét költői munkálkodása is mutatja: versei hűsz évnél tovább rejtve valának, s gyűjteményök is névtelenül jelent meg. Orczynak Toldy „A magyar nyelv és irodalom kézikönyve“ első kötetében közölt versei különben, melyekre olvasóinkat utaljuk, szép lelkét sokkal jellemzőbb világításban tüntetik elő, mint bármiféle magyarázatok és fejtegetések. Azon közel száz esztendő sorokat olvasva, élénk képet alkothatunk magunknak a kitűnő hazafiról, kinek böles életét oly találva jellemzi barátja, midőn a Tisza partján hona és felei javáért munkáló, elmélő Orczyt a „boldog agg“-nak nevezi. Vajha ily „boldog agg“-ság jutna osztályrészül névörökösének is és mindenkinek, ki oly önzetlenül és tevékenyen fárad a honi jólét és pedig szintűgy a szellemi, mint az anyagi jólét terjesztése körül, mikép azt Orczy tette!

B. Orczy Lőrinc (1718—1789).

Pesti Napló 1855 március 16. (1504. sz.)

¹ „A szegény paraszt néphez beszéd.“ Költeményes holmi egy nagyságos elmétől. (A költeményes gyűjtemény öregbedésére a nagyságos szerzőnek különös engedelmével közre bocsátotta Révai Miklós. Pozsonbann. Loeve Antal betűivel. 1787.) 229—230. 1.

² Toldy Ferenc: A magyar nyelv és irodalom kézikönyve. (Pest, 1855.) I. kötet. 365—366. h.

³ F. i. m. 333—336. h.

⁴ A magyar költészet története. (Pest, 1867.) Harmincadik előadás. 344. 1.

⁵ Barcsai „Elválása után társától vigasztaltatni akar“

című költői levelében írja Orczyhoz: „Mit mívelsz boldog agg.” (L. XXVI. 3. jegyz.-ben i. m. 132. l.)

⁶ L. XXVII. 4. jegyz.

⁷ Bene qui latuit, bene vixit. (Ovid. Trist. III. 4. 25.)

⁸ Bessenyei Györgynek, midőn jó barátja visszaküldené a vallás iránt habozó írásait. 242. l.

HELMECZY MIHÁLY.

(1788—1852.)

Valamint az egyetlen pontra irányzott, egyetlen irányban működő erő, ha csekélyebb is, mindamellett szembeszökőbb és nagyobb hatásúnak látszik, mint az, mely — legyen bár amannál tetemesen hatalmasabb és tevékenyebb — szétágazni és befolyását nem egy, de több, de sokfelé érvényesíteni képes: szintúgy az emberi társadalomban is mindig nagyobb elismerésben, becsülésben részesülnek azon egyének, kik egyetlen kiváló tehetséggel bírnak, mint azok, kiknek minden iránt fogékony, minden felé hatékony lelke sokoldalú működésekben nyilvánul; s ennek oka bizonyosan abban fekszik, hogy midőn egyetlen erélyesb erőt látunk kiválni, ez nagyobbnak látszik azon többi erőkhöz képest, melyek vagy eredetileg gyengébbek, vagy kedvező körülmények hiányánál fogva ki nem fejlődhettek; hol ellenben valamennyi erő, összhangzatban egymással, egyik a másikat emelve és támogatva, egyiránt kifejlődött, ott természetesen egyik

sem áll a másik felett, egyik sem kiváló a másik mellett, s ilyenkor az elfogult tömeg — hogy a közmondást használjuk — a fák miatt nem látja az erdőt. Ezért mondá helyesen a bayreuthi szépész,¹ hogy sokoldalú emberek majd mindig, egyoldalú tehetségűek ellenben szerfelett ritkán ismertetnek félre. És így van ez az életben szintúgy, mint az irodalomban is. Válassz magadnak itt egyetlen szakot, légy költő vagy nyelvész, vagy történetíró, — vagy válaszd valamely szaknak ismét egyetlen részletét: s ekkor (valamint ez esetben rendszerint többre is vihetni, mintha többfelé terjeszkedünk, miután valóban sokoldalú tehetségek, a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak) csakhamar el fogsz ismertetni. De terjeszd munkásságodat több ágakra, működjél mindenütt, hol tér kínálkozik erősnek: és ekkor, bármi nagy hatása legyen is működésednek, bármi lendületet okozz is az irodalmi mozgalom többféle pontjain, az emberek érezni fogják ugyan befolyásodat, de azt mindenki saját egyoldalúsága szerint becsülendi fel s az elismerés mindig csak egy-egy részletre szorítkozik. Leginkább vannak ily hálátlan helyzetben azok, kik a korszellem időnkénti mozzanatait, amint ezek tényekben és eszmékben nyilatkoznak, éppen időszerűségök szempontjából feltűntetik, a közönség eszméletébe hozzák s így a jövőre nézve gyümölcsözőkké teszik, — szóval azok, akiknél, mert *hírlapot, folyóíratot szerkesztenek*, leginkább szükséges, hogy bírjanak

ama csekély elismerésben részesülni szokott lelki sokoldalúsággal.

Sokan, kik csak lapszerkesztői híréből ismerik Helmezyt, csodálkozni fognak, hogy őt is jelesb íróink közé sorozzuk. Ezek megnyugtatóra lehetne ugyan mondani, hogy Helmezy nem csak szerkesztő volt; — de azért, ha csak mint *szerkesztőről* kellene is szólnunk felőle, mégis megilletné őt a hely, hol róla szólnunk; mert Helmezy volt hazánkban a politikai lap-irodalomnak a század igényeihez képesti megalapítója, s mint első e téren, hol nemcsak intéző vezér-, de fáradhatlan munkásképen is jeleskedik, mindenesetre méltán érdemes arra, hogy tagjául tekintessék azon nagyobb szellemeinknek, melyek irodalmunkban messzeható horderővel, s bár nem minden részletekben pontosan kísérhető, de összeségben fontos és maradandó hatással működtek. „Ő működött és hatott, s bár hatása kortársai összes hatásaiba vegyült, azon árt, — mellyel ő a tengert növelte, a nemzet jobbjai hálásan ki fogják jelelni, s nevét általadni maradékainknak. Mert az oly szorosan van a nemzeti nyelv legdicsőbb korával, a virulás, gazdagodás és csinosodásban hihetetlen eredményeket lendített korrall összeszöve, — hogy ennek történetét az ő emlegetése nélkül megírni nem lehet.“²

Másik főérdeme Helmezynek kétségen kívül a nyelvtisztítás és nyelvgazdagítás, mely számos gúnyolódókat támasztott ugyan ellene (kiktől eredt az elhírhedt rím-mondat is: „Hel-

meczy — ki a nyelvet elmetszi“), de mely mindamellett legszebben gyümölcsöző volt nyelvünkre nézve, s melynek sikeres eredményei mostani irodalmi nyelvünkben is folyvást nyilatkoznak. Midőn oly tekintély is, mint Toldy, határozottan kijelenti, hogy nyelvünk gazdagítására, a gondosabb, szabatosb, hibátlanabb írásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint Helmeczy, nem tett; midőn Helmeczyt annak mondja az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve, ami Kazinczy volt a szép nyelv tekintetében a szép irodalom terén* akkor az is, ki az általa kivívott eredményeket csak mint örökölt kész kincseket élvezi, nem fog az adományozók főbbikéről megfélekedni s mély tisztelettel, hálával és elismeréssel emlékezendik Helmeczyre. Rendkívül előmozdítá s meggyökerezteté nemzetünk életében Helmeczy nyelvcsinósító újításait az általa alapított és nagy közönsséggel bíró *Jelenkor*,³ melyet Széchenyi Istvánunk is közlönyeül használt, Széchenyi István, kinek irány- és nyelv-erő tekintetében szintén Helmeczy volt oktatója. Helmeczyt vallotta mesterének a nyelvben Kisfaludy Károly is.

De működött Helmeczy a tisztább, csinosabb, gazdagabb nyelvkezelés körül, és pedig nagy hatással s fényes sikerrel működött nem-

* Lásd Toldy Ferencnek Helmeczy Mihály felett a magyar tudós társaság ülésében 1853 január 3-án mondott gyászbeszédét.

csak mint író, de élő szóval is magán körökben, s mint író ismét nemcsak a „Jelenkor“ hasábjain, de már régebben, évek hosszú során keresztül, mint ki egy részről magyar költők, mint Zrínyi, Dayka, Báróczy, Kis, Kazinczy, Berzsenyi munkáinak belbecsökhöz méltó csinos és hibátlan kiadását eszközölé, más részről pedig — noha ő maga szépirodalmi téren csak egy-két szépen írt költeménnyel és műfordításokkal lépett fel — nyelv-logikai s nyelv-esztétikai avatottságának győztes erejét a nyelvújítás elleneinek, az ósdiaknak végképi megtörésére fordítá „Kalauz értekezésé“-ben.

A hazafi érdemeket szintűgy nem csökkenti azon körülmény, ha a küzdőnek fáradozásait sem siker, sem méltó elismerés nem jutalmazza, valamint nem emeli azokat az ellenkező eset sem, azon kedvezmény t. i., hogy a sors kivívnunk engedi, amire törekedtünk és munkálkodásunkat az emberek részéről, ha nem is a kellő méltánylás szellemi díja, de legalább anyagi jutalmazás dícséri. Ha annyi nagyra-törő, de sikertelen fáradozás példája mély bánattal tölti el a keblet az embertömegek sajnos fejletlensége s ebből következőleg a valódi érdem iránti közöny és igaztalanság miatt: úgy annál édesebb elégtétel érzetét költik bennünk azon ritkább esetek, midőn szerencse koronázza a nemesek fáradozásait. És Helmezy boldognak érezheté magát, midőn törekvései nemcsak az országra, a magyar közönségre és irodalmunkra nézve oly hatalmasan lendítő

sikerrel, de magánállapotára nézve is gyümölcsözőleg hatottak, mint azt eddig még egyetlen magyar író pályája sem mutató. Tudva-levő, hogy Helmeczy az egyetlen magyar író, kit az irodalom meggazdagított. Bár lehessen ezt mondanunk mindenkiről, ki az irodalmi téren becsületes szándékkal, nagy eszmék vezérlete mellett s lángoló szeretettel az emberiség és nemzet iránt, hivatása méltóságához képest működik!

Helmeczy Mihály (1788—1852).

Pesti Napló 1855 április 1. (1518. sz.)

¹ V. ö. V. 1. jegyz.

² Toldy Ferenc gyászbeszéde Helmeczy felett az Akadémia nyelv- és széptud. osztályának 1853 január 3-i ülésén. (Magyar Akad. Ért. XIII. 1.)

³ V. ö. VI. 3. jegyz.

⁴ Berzsenyi Dániel versei, kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja Helmeczi Mihály. Pest. Trattner János Tamásnál. 1816. „Értekezés az úgy nevezett újításokról a Nyelvben. I—XLIX.“

VAJDA PÉTER.

(1810 – 1846.)

„Nyelvünk gyémánt a nyelvek
számában, — mégis bámulója
nincs! kedvelője nincs! — mert
magunk sem gondolunk vele. —
Csak az író öröködik e kincs
fölött. — Becsülitek-e őt? ser-
kentő szót adtok-e neki?“¹

Vajda.

Kis fakereszt, melyen Vajda Péter neve,
nem is ügyesen kifestve, olvasható, — ez em-
lék áll a szarvasi temetőben a jeles férfi, a
jeles magyar férfi tiszteletére, ki még élt, csak
ember- és polgártársai javára, nemesítése- s
növelésének szentelte gazdag lelke minden ere-
jét s ernyedetlen munkásságának minden gyü-
mölcseit. Míg élt is, gyakran volt alkalma ta-
pasztalni az el nem ismertetés, a félreismerte-
tés keserűségeit: hanem erős lélek működött
benne; ő a nélkülözések s jutalmazatlan küz-
delmek közepett is boldognak vallotta magát
s csüggedés nélkül tört előre ügyfeleivel.

Nem adtatok hazát,
Találtam enmagam!
Koldulni kegyetek
Nem tudtam, nem fogom,
Bár nem sajtátok az,
Amit bitorlatok!
Istennel mennykövet
Rátok nem sujtatok!

Mind semmiség, amit
 Más adhat, más vehet:
 Az kincs, mire kezet
 A tolvaj nem tehet.
 Nem haragszom, világ,
 Sőt neked köszönöm,
 Hogy amivel bírok,
 Saját és dús önöm!²

Vajdának is, mint több másoknak, kikről e csarnokban már megemlékezénk, lelki sokoldalúsága volt legnagyobb részben az ok, hogy nem részesült, habár mindig a haza jelesbjei közé számíttaték, azon mély s kiterjedt elismertetésben, mely őt érdemei szerint illette volna, — s szintén a nevezett sajátság és még inkább a nyomasztó körülmények kényszeréből eredt szétforgácsolása szellemi erejének okozá azt is, hogy munkálkodása, az irodalom legkülönb-féle ágaiban, sőt még az irodalmon kívül is, a közoktatás terén alkalmaztatván, nem hagyta maga után mindenben oly erős nyomokat, mint ily magasröptű elmétől várni lehetett volna.

A leggyöngédebb érzés, eleven és gazdag képzető, búvárkodó elmélkedés birtokában egyfelől, kiterjedett ismeretkörrel bírva s műveltség, képzettség tekintetében európai színvonalra emelkedetten másfelől, — Vajda mégis kénytelen volt — hogy saját kifejezésével éljünk — fordításokba ölni idejét, legalább idejének nagyobb részét. De itt is méltó tárgyakat választott. Shakespeare több drámája még

maig az ő fordítása szerint adatik a magyar színpadokon; s habár e fordítások igen sok kívánni valót hagynak, sőt irodalmunk, szé-
 nézetünk és közönségünk mostani fejlődési
 fokán egészen újból létesítendőek volnának: az
 első fordító érdeme azzal nem csonkul. Vajdától vette irodalmunk Anakreon vidám dalocskáit is és Cuvier³ nagy természetrajzi munkájának első részét, — hanem fájdalom, e világhírű munka folytatása, az olvasóközönség nagy részvétlensége miatt, fölakadt, s így a megjelent töredéknek, mely mint töredék is becses, főhaszna abban határozódott, hogy természetrajzi irodalmunkat, nyelvünket számos új, nagyrészt már meg is honosult műszókkal gyarapítja. E tekintetben Vajda növénytana is kitűnő figyelmet érdemel.

Úgy látszik, Vajda — messze látó elméjével — életének egyik fő feladatául tűzé a hazánkban parlagon heverő természettudományokat s ezzel szoros kapcsolatban az úgynevezett reál-ismereteket emelni és terjeszteni. Erre hajtá őt, a természet szabad fiát, személyes hajlama is. Szabad idejét mindig Isten szabad ege alatt, mezőkön és hegyekben tölté, s irántai kegyeletből neveztetett el a budai hegysziklák egyike Vajdabérenek. A természet volt az ő temploma, az ő mindene. Sajnálendő mindenesetre, hogy nézletében ama fokon állapodott meg, mely az orvosok és tulajdonképi természetbúvárok rendes álláspontja marad, s melyet a lángelmű verulami Bacon oly esete-

sen „prima philosophia“ névvel jelölt; hanem sok már, hogy róla mondhatni, mit oly kevesekről, hogy neki — ha nem állított is külön rendszert, ha nem igényelte is a bölcész címét, mint sokan, kik csak a kapkodó, szerteszét tévedező, úgynevezett józan ész szerint okoskodnak egyről is, másról is — neki mégis volt legalább határozott nézlete, otthonos szellemi látköre, és — mi ezekből okvetlenül foly — ingatlan elvei. S van valami vallásos azon lelkesedésben, mellyel ő a természetet, vagy mint ő nevezé, Zat anyát* szerette: „Zat az én kedves istennőm, kinek zászlója alá álltam; mindent merészlek dicsőségeért, mindent merészlek uraságáért. Elhagylak, köznapok vitézei beneteket; istennőm zászlója alá sereglendik mellem mind, kinek az igazság szent, kinek a jog szent, ki az ámítást gyűlöli. Sanyarú az állás, de sanyaron át jutni az élvekhez. — Megindulok tehát istennőmmel... övé a világ, övéi a nemzetek, övé az igazság és kéjek hazája. Imádni fogom őt, dicséretében áradok el, és szavaim betöltendik a mennyet.“⁵

Ismét: „Tudtam, hogy van istenem a Zatban, ki rendelé, hogy legyenek és lettem; ki rendelé, hogy vesződjem és munkálkodjam, és vesződöm és munkálkodom; ki midőn a tüzet beoltá lelkembe, tápot is rendele neki, hogy gyámoltalanul el ne aludjék.“⁶ Vagy: „Midőn az embert terméd elő, Zat anya, így szólál

* Természet-termő Zet vagy termő Zat. Így Zat magában.⁴

magadban: Büszkévé akarom tenni magamat művem által, azért lényt teremtek, tökéleteset, amennyire a földtekén tökély lehet. Magam fejből adok neki szellemet, halhatatlant, előre törekvőt, s mindennek végére járó. Anyagi részét finomnak alkotom, és mégis erősnek, szilárdnak, hogy gyöngéd legyen ahol kell, és hatalmas, ahol úgy szükséges.“⁷

Vajda foglalta el egyszersmind irodalmunkban költőkép azon álláspontot, melyet a franciák bölcsészetiében *Concordet*⁸ képviselt: ő lépett fel mint az emberiség folytonos végtelen *haladásának* költői hirdetője, magyarázója, s mint ilyen, történelembölcsészeti tanulmányokat is hagyott hátra munkáinak egyes részleteiben.

Ha azonban határozottan helyet akarunk neki jelölni az irodalomban, úgy a legilletékesb helye a költők közt van. A valódi költő nem egyéb, mint felvilágosító a legszebb értelemben; s a költőiség szelleme lengi át Vajda munkáit: fellépett ő mint természetbúvár, mint nyelvész, mint fordító, mint társadalmi bölcsész, mint közoktató, de a babér mint költőt illeti. Sokoldalúságánál fogva ő mint költő is a költészetnek majd minden ágaiban szerepelt, beszélyben és színműben, lantos és tanító költészetben. Kifejezése és előadása egészen sajátos jelzetű volt; nyelvezete kellemes, eredeti és rendkívül szabatos, kivált a folyóbeszédben. Verselésében nagyobb gondot fordított a mértékre, mint a rímekre.

Akik közelebb állottak Vajdához, magasztalják nyájas, megnyerő magaviseletét; s magok ellenei — van-e valamirevaló ember, kinek ellenei ne volnának? —, magok ellenei is elnémultak halála után, és sokan azok közül, kik az elhúnytnak „erkölcsi beszédei“-ben mindenestre csak rövidlátólag botránykoztató elemeket véltek felfödözni, most óhajtvá várják ezen, még sajtó útján közzé nem tett beszédek megjelenését. Egyes töredékeket e beszédekből Vahot Imre közlött volt 1855-i naptárában,⁹ s e töredékek bizonyosan csak növelhették a magyar közönség óhajtasát azok teljes megjelenése iránt. Reméljük, hogy a becses kéziratok jelenlegi birtokosa csak kedvező alkalomra vár, midőn a korán elhunyt barátnak a hagyományát közkinccsé tevén, a *Dalhon* költőjének önállította emlékoszlopát új fűzérrel megkoszorúzhassa.

Vajda Péter (1808—1846).

Pesti Napló 1855 április 22. (1535. sz.)

¹ „Dalhon.“ Második füzet. (Pest, 1839.) L. előszó 6. l.

² „Számadás.“ Dalhon IV. füzet. (Pest, 1844.) 136. l.

³ Cuvier, Georges Leop. Chrét. Fréd. Dagobert báró. francia zoológus (1769—1832). Műve: Le règne animal distribué d'après son organisation, pour servir de base à l'histoire naturelle des animaux et d'introduction à l'anatomie comparée. Paris, 1816. Vajda P. e munkát az Akadémia megbízásából fordította. „Az állatország felosztása alkotása szerint alapul szolgálандó az állatok természetleírásához s bevezetésül az összehasonlító bonctanhoz, Cuvier báró által. Ford. Vajda Péter m. akad.

lev. tag. I. kötet. Budán, a magy. kir. egy. betűivel, a M. Akad. költségén. 1841."

⁴ Vajda P. jegyzetét a „Zat“-ról l. Dalhon I. f. III. l.

⁵ „Természet bájai.“ L. f. i. m. IV. f. bevezetés 7. l.

⁶ „Malvina.“ F. i. m. IV. f. 75. l.

⁷ F. i. m. IV. f. 40. l.

⁸ Concordet, Marie Jean Ant. Nicolas Caritat marquis (1743—1794) francia matematikus és bölcész. Bölcsészeti műve: „Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain.“

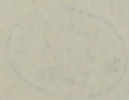
⁹ Vahot Imre Nagy Képes Naptára 1855. „Töredékek Vajda Péter erkölcsi beszédeiből.“ 43—52. h.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal.
Császár Elemér: Bevezető	5
M. K.: Greguss Ágost	9

Írói arcképek:

Bajza	15
Berzsenyi	22
Vörösmarty	31
Kisfaludy Sándor	39
Kölcsey Ferenc	47
Kisfaludy Károly	54
Kazinczy Ferenc	62
Kármán és Fanni	71
Báróczy Sándor	83
Csokonai	91
Garay	101
Kis János	113
Dayka	124
Vitkovics	132
Fáy András	142
Pázmán Péter	150
Szenci Molnár Albert	158
Ányos	165
Dugonics	174
Faludi	182
Katona József	190
Gvadányi	198
Baróti Szabó Dávid	207
Haller János	217
B. Mednyánszky	224
Barcsai	233
B. Orczy Lőrinc	239
Helmeczy Mihály	245
Vajda Péter	251

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára/195.....sz.

12. **Siralmas Panasz.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Ollé István* tanár. Kiadta a *budapesti Zrínyi Miklós reál-gimnázium*.
13. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (második sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Juhász Géza* tanár. Kiadta a *debreceni fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre*.
14. **Vedres István: A Tiszát a Dunával öszvekapcsoló új hajókázható csatorna.** (1805.) Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Farkas László* tanár. Kiadta a *Budapest-Székesfővárosi „Gróf Széchenyi István” felső kereskedelmi iskola*
15. **Bessenyei György: Anyai Oktatás.** Tanítványaival sajtó alá rendezte *Sebestyén Erzsébet* tanár. Kiadta a *budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet*.
16. **Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző.** Tanítványaikkal sajtó alá rendezték *Gazdag Lajos, Horváth L. László, Kovács Miklós, dr. vitéz Polgár István* tanárok. Kiadta a *budapesti Mátyás király-reál-gimnázium „Mátyás király” önképzőköre*.
17. **Hajnal Mátyás: Az Jézus szívét szerető szíveknek ájtatosságára.** (1629.) Kiadta a *budapesti Szent Margit-leánygimnázium*.
18. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (harmadik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Lányi Ernő* tanár. Kiadta a *budapesti Bolgyai-reál-iskola önképzőköre*.
19. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (negyedik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Halász László* tanár. Kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reál-gimnázium*.
20. **Pázmány világa.** Összeállította: *Brisits Frigyes*. Kiadta a *Királyi Magyar Egyetemi Nyomda*.
21. **Tragédia magyar nyelven.** Az *Sophocles Electrájából* nagyobb részre fordítottatott *Pesti Bornemisza Péter* deák által. Sajtó alá rendezte és kiadta báró *Diószeghy Erzsébet*.
22. **Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Biczó Ferenc* tanár. Kiadta a *kaposvári egyesületi leánygimnázium önképzőköre*.
23. **Berzsényi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul.** Tanítványaival sajtó alá

rendezte dr. *Merényi Oszkár* tanár. Kiadta a *kaposvári községi fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre*.

24. **Régi magyar folyóiratok szemelvényekben.** (Athe-naeum, Életképek, Hölgyfutár.) Tanítványaival sajtó alá rendezte *Dongó Orbán* tanár. Kiadták a *buda-pesti áll. Szent László reálgimnázium növendékei*.
25. **Baresay Ábrahám költeményei.** Tanítványaival sajtó alá rendezte *Szira Béla* tanár. Kiadta a *budapesti Verböczy István-reálgimnázium VIII/A. osztálya*.
26. **Riedl Frigyes: Madách.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Hanvai Ilona* tanár. Kiadta a *budapesti Ráskai Lea leányliceum Riedl Frigyes-önképzőköre*.
27. **Madách Imre levelezéséből.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Komlós Aladár* tanár. Kiadta a *pesti izr. hitközség reálgimnáziumának önképzőköre*.
28. **Horvát István Magyar irodalomtörténete.** *Pap Károly egyetemi tanár gondozásában kiadta a deb-receni ref. gimnázium és a Dóczy-leánygimnázium ifjúsága.*
29. **Magyar reneszánsz írók.** Összeállította és bevezetéssel ellátta dr. *Kardos Tibor* tanár. A fordításokat végezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium ifjúsága*.
30. **Greguss Ágost: Írói arcképek.** Sajtó alá rendezte, előszóval, jegyzetekkel ellátta dr. *Mellinger Kamilla* tanár. Kiadta a *Kir. Magy. Egyetemi Nyomda*.

Az országos érdeklődést keltett sorozatot a leg-felsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt me-le-gen ajánlja a M. I. R. köteteit a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi isko-lák és tanító-, valamint tanítónőképző-intézetek tanári könyvtárainak,

39.455/932. VI. ü. o. sz. alatt a polgári fiú- és leányiskolák tanári könyvtárainak és

24/932. Ifj. Irodalmi Tanács sz. alatt az Ifjúsági könyvtárak VII. csoportjába való beszerzésre.